

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/53813>

Please be advised that this information was generated on 2021-09-28 and may be subject to change.

NJB

NEDERLANDS
JURISTENBLAD

CLEVERINGA'S
PROTESTREDE VAN
26 NOVEMBER 1940

BEDREIGING
CONTINUÏTEIT
VENNOOTSCHAP

DE RECHTER-
COMMISSARIS
IN STRAFZAKEN

Reconstructie Cleveringa-rede

18

Opgericht in 1925. Eerste redacteur: J.C. van Oven. Jrg. 81.

Erevoorzitter: J.M. Polak

Redacteuren: Ybo Buruma, Alex F.M. Brenninkmeijer, Coen Drion, Ton Hartlief,

Paul F. van der Heijden (vz), Corien (J.E.J.) Prins, Inge C. van der Vlies

Medewerkers:

Chr.A. Alberdingk Thijm, technologie en recht

Mark B.W. Biesheuvel, mededingingsrecht

Wibren van der Burg, rechtsfilosofie en -theorie

G.J.M. Corstens, Europees strafrecht

Eric Daalder, bestuursrecht

S.E. Eisma, bank- en effectenrecht

Caroline Förder, personen-, familie- en jeugdrecht

Gerrit De Geest, rechtseconomie

J.K.M. Gevers, gezondheidsrecht

Ivo Giesen, burgerlijke rechtsvordering en rechtspleging

Richard H. Happé, belastingrecht

Guus J.J. Heerma van Voss, sociaal recht (socialezekerheidsrecht)

Aart Hendriks, diversiteit en recht

Marc Hertogh, rechtssociologie

Martijn W. Hesselink, rechtsvergelijking en Europees privaatrecht

C.J.H. Jansen, rechtsgeschiedenis

Gerdy T.J.M. Jurgens, milieurecht en ruimtelijk bestuursrecht

C.A.J.M. Kortmann, staatsrecht

R.A. Lawson, rechten van de mens

Jaap E.M. Polak, bestuursrecht

Sierd J. Schaafsma, internationaal privaatrecht

Nico J. Schrijver, volkenrecht en het recht der int. organisaties

J.M. van Slooten, arbeidsrecht

Taru Spronken, straf(proces)recht

Thomas Spijkerboer, migratierecht

L. Timmerman, ondernemingsrecht

T.F.E. Tjong Tjin Tai, verbintenissenrecht

F.M.J. Verstijlen, zakenrecht

Dirk J.G. Visser, intellectuele eigendom

Rein Wesseling, Europees en economisch recht

Redactieadres: Postbus 30104, 2500 GC Den Haag.

Bezoekadres: Plein 26. Tel. (070) 3305462. Fax (070) 3305466.

e-mail: njb@kluwer.nl o.v.v. telefoonnummer en adres

Secretaris, nieuws- en informatie-redacteur: Caroline M.Th. Lindo

Adjunct: Evelien Quist

Secretariaat: Nel Andrea-Lemmers

Uitgever: Peter M. van der Jagt

De uitgever van het NJB heeft getracht aan alle auteursrechtelijke verplichtingen met betrekking tot het in deze aflevering gepubliceerde beeldmateriaal te voldoen.

Voorzover iemand echter meent alsnog rechthebbende te zijn, kan deze zich tot de uitgever wenden.

NJB-site op internet: <http://www.njb.nl> en www.kluwer.nl/juristen

Auteursaanwijzingen: zie www.njb.nl

Het al dan niet op verzoek van de redactie aanbieden van artikelen aan het NJB impliceert toestemming voor openbaarmaking en vervoelvoudiging t.b.v. de elektronische ontsluiting van het NJB.

Citeerwijze: NJB 2006, ... (publicatienummer).

Uitgeverij: Kluwer, Postbus 23, 7400 GA Deventer.

Abonnementenadministratie en productinformatie: Kluwer Afdeling Klantcontacten, Postbus 878, 7400 AW Deventer. Tel. (0570) 673449. Fax (0570) 691555. E-mail juridisch@kluwer.nl

Abonnementsprijs: incl. automatisch te ontvangen banden € 239,50 (incl. BTW en verzendkosten). Studenten 50% korting. Losse nrs. € 19,75.

Nieuwe abonnementen: Abonnementen kunnen op elk gewenst moment worden aangegaan voor de duur van minimaal één jaar, te rekenen vanaf het moment van eerste levering. Ze worden vooraf gefactureerd voor de volledige abonnementsperiode, tenzij uitdrukkelijk anders is overeengekomen. De abonnementsprijs is inclusief BTW en verzendkosten.

Adreswijziging: Bij wijziging tenaamstelling en/of adres verzoeken wij u de adresband of envelop met de gewijzigde gegevens op te sturen naar Kluwer Afd. Klantcontacten, Postbus 878, 7400 AW Deventer.

Beëindiging abonnement: Abonnementen kunnen schriftelijk tot drie maanden voor de aanvang van het nieuwe abonnementsjaar worden opgezegd. Bij niet-tijdige opzegging wordt het abonnement automatisch met een jaar verlengd.

Gebruik persoonsgegevens: Kluwer BV legt de gegevens van abonnees vast voor de uitvoering van de (abonnements-)overeenkomst. De gegevens kunnen door Kluwer, of zorgvuldig geselecteerde derden, worden gebruikt om u te informeren over relevante producten en diensten. Indien u hier bezwaar tegen heeft, kunt u contact met ons opnemen.

Advertentie exploitatie: Brouwer's Direct Marketing bv, tel. (0172) 234460, fax (0172) 233017, E-mail bdmbv@euronet.nl

Kluwer/Media Order Services: Marijke Hagens/Louis Rinck, tel. (0570)648915, fax (0570) 649819

Verspreiding NJB: Iedere vrijdag; in juli en augustus éénmaal per maand.

Hoewel aan de totstandkoming van deze uitgave de uiterste zorg is besteed, aanvaarden de auteur(s), redacteur(en) en uitgever(s) geen aansprakelijkheid voor eventuele fouten en onvolkomenheden, noch voor gevolgen hiervan.

Op alle uitgaven van Kluwer zijn de algemene leveringsvoorwaarden van toepassing. Deze kunt u lezen op www.kluwer.nl of opvragen via tel. (0570) 673449.

Voorzover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van art. 16h t/m 16m Auteurswet 1912 j°. Besluit van 27 november 2002, Stb. 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (Postbus 3051, 2130 KB).

ISSN 0165-0483

INHOUD

Vooraf

- 752 *Prof. mr. I.C. van der Vlies*
 Gehoorzaam bestuur. 983

Wetenschap

- 753 *Prof. mr. C.J.H. Jansen en mr. drs. D. Venema*
 De 26 november-rede van prof. mr. R.P.
 Cleveringa (1894-1980)
 Wat eraan voorafging en wat volgde. 984

Praktijk

- 754 *Mr. N. van der Laan*
 De mantel der liefde van de
 rechter-commissaris in strafzaken. 993

Essay

- 755 *Prof. mr. W.J. Slagter*
 Een bedreiging voor de continuïteit van
 de vennootschap. 999

O&M

- 756 *Dr. G.F.M. van der Tang en*
dr. C.M. Zoethout
 Maak van de Grondwet een Constitutie. 1003
- 757 *Mr. S.L.J. Janssen*
 De strafbare intentie is bijna een feit. 1005

Rubrieken

- Rechtspraak (758 t/m 775) 1007
 Boeken (771) 1024
 Tijdschriften (772 t/m 780) 1025
 Wetgeving (781 t/m 783) 1028
 Nieuws (784 t/m 788) 1030
 Universitair nieuws (789) 1033
 Agenda (790) 1034

Afbeelding omslag:

Huib Rademakers, Karnak I, variaties op een thema.

Collectie SRC-reizen, Groningen,

www.huibrademakers.nl.

Gehoorzaam bestuur

752

Overschrijding van wettelijke termijnen door burgers is voor hen meestal fataal. Dat ligt voor het openbaar bestuur heel anders. Burgers hebben bovendien geen geschikte middelen om het bestuur te dwingen zich aan de termijnen te houden. Het initiatiefvoorstel van Wolfsen en Luchtenveld beoogt dit laatste te veranderen. Volgens hun voorstel, Wet dwangsom bij niet tijdig beslissen, zouden burgers een machtsmiddel krijgen om het openbaar bestuur te dwingen gehoorzaam te zijn aan de wet. In de Algemene wet bestuursrecht zou moeten worden opgenomen dat een burger die constateert dat het bestuur een termijn overtreedt, het bestuur in gebreke kan stellen. Veertien dagen later verbeurt het bestuur dan een dwangsom van € 20 per dag, met een maximum van € 1000 totaal.

De burger kan ook instemmen met de vertraging in de beslisprocedure. Verlenging ervan kan immers in zijn belang zijn, met het oog op een individuele behandeling. Aanvankelijk stond in het wetsvoorstel dat de dwangsom niet zou worden verbeurt indien de burger 'akkoord' zou gaan met de vertraging. Omdat zo'n vage term tot misverstanden kan leiden is 'akkoord gaan met' vervangen door: schriftelijk heeft ingestemd met. Zo sluipt bureaucratiesering in het wetsvoorstel tegen de macht van de bureaucratie.

Er worden twee momenten gecreëerd: schriftelijke instemming en de ingebrekestelling. Is door de burger uitstel verleend, dan kan hij de ingebrekestelling niet meer gebruiken binnen de termijn die hij het bestuur heeft gegeven. Is hij handig dan geeft hij de schriftelijke instemming en verklaart tegelijkertijd dat het bestuur in verzuim is in de zin van de Algemene wet bestuursrecht zodra die termijn wordt overschreden. Of dat zo mag, zal in de rechtspraak moeten blijken.

De burger die durft, kan een dwangsomprocedure starten. Hoe moeten meningsverschillen daarover worden uitgevochten? Hoe wordt de betaling ervan verzekerd? De ingang tot de bestuursrechter wordt immers bewaakt door 'het besluit'. Het wordt allemaal toegelicht. Zoveel is zeker: er komt weer een procedure bij. In de procedures voor de rechter kan ook aan de orde

komen of de burger wel een redelijke termijn heeft gesteld met het oog op de meer individueel gerichte behandeling die hij van het bestuur had gewild. Het voorstel leidt tot bureaucratiesering van de burger.

De Tweede Kamer vindt dat de regeling er maar moet komen, al is het gênant dat zij nodig is. Er is nog wel een amendement ingediend. Er wordt voor gepleit de dwangsomregeling niet bij de uitvoering van de Vreemdelingenwet van toepassing te verklaren. Deze uitzondering zou in de Algemene wet bestuursrecht moeten worden opgenomen.

Dit wijzigingsvoorstel wekt om twee redenen verbazing. In de eerste plaats is het merkwaardig dat in de Algemene wet bestuursrecht een bepaling zou worden opgenomen die impliceert dat het niet erg is dat het bestuur de wet overtreedt. In de Algemene wet bestuursrecht zou immers worden opgenomen dat het bestuur zich aan wettelijke termijnen moet houden en tegelijkertijd wordt in diezelfde wet de boodschap meegegeven dat overschrijding van de termijnen van de Vreemdelingenwet door de IND niet leidt tot handhavingmaatregelen. Illegaal handelen door de IND is te gedogen? Is dat niet gênant?

De andere reden dat deze uitzondering verbazing wekt, ligt in een passage uit het recente jaarverslag van de Nationale ombudsman. Deze constateert dat er twee overheden klachtwaardig zijn: het uitvoeringsinstituut Werknemersverzekeringen (UWV) en de Immigratie- en Naturalisatiedienst (IND). Waarom dan deze laatste juist uitzonderen?

Er zijn andere maatregelen mogelijk om het bestuur te dwingen zich aan wettelijke termijnen te houden. De bekendste daarvan is het instituut van de fatale termijnen. Na ommekomst van de wettelijke termijn krijgt de burger automatisch een beslissing, een positieve of een negatieve. Een ontwerp van de Commissie-Scheltema dat een variant op deze basisregel behelst, is door de regering in een wetsvoorstel opgenomen. Dat ligt bij de Raad van State. Volgens dat wetsvoorstel leidt het verstrijken van de termijn tot een automatische weigering, waartegen direct, met overslaan van de bezwaarprocedure, beroep bij

de rechter kan worden ingesteld. Die kan dan het bestuur een dwangsom opleggen. Afhankelijk van het geval, kan de dwangsom hoger zijn dan de 1000 Euro die in het initiatiefvoorstel is voorzien.

De effecten van het initiatiefvoorstel zijn op de verschillende terreinen van het bestuursrecht verschillend. Grote ondernemingen zullen weinig belang hebben bij het invorderen van de dwangsom. Bestuursorganen zullen bij het geven van specifieke beslissingen weinig onder de indruk zijn van een incidentele dwangsom. Voor deze soort gevallen biedt het ontwerp van de Commissie-Scheltema een betere remedie.

Anders ligt het bij massabeslissingen, zoals op het terrein van de sociale zekerheid. Termijnoverschrijding door het bestuur, gevolgd door een tijdige ingebrekestelling, kan hier voor de betrokken bestuursinstantie aanzienlijk effect hebben en bijdragen aan de gehoorzaamheid. Voorts kan zij voor een grote groep burgers in financieel opzicht interessant zijn. Zij kunnen € 20 per dag, tot een maximum van € 1000, bijverdienen. Gelet op de geringe bekendheid van het 'bestuursrecht' bij de burgers, zou de mogelijkheid wel goed onder hun aandacht moeten worden gebracht. Onder omstandigheden kan deze regeling dan op de koopkracht van sommigen een gunstiger effect hebben dan kabinetsmaatregelen die daarvoor zijn bedoeld.

Inge C. van der Vlies

DE 26 NOVEMBER-REDE VAN PROF. MR. R.P. CLEVERINGA (1894-1980)

Wat eraan voorafging en wat volgde

753 Prof. mr. C.J.H. Jansen en mr. drs. D. Venema

Corjo Jansen is hoogleraar rechts-geschiedenis aan de Radboud Universiteit Nijmegen. Hij is medewerker van het NJB.

Derk Venema is junior-onderzoeker bij de sectie Rechtsfilosofie van de Radboud Universiteit Nijmegen.

De Cleveringa-rede is het draaipunt in de geschiedenis van het Nederlandse universitaire verzet in de Tweede Wereldoorlog en had effect tot ver buiten de wetenschappelijke wereld. Na dit openbaar verzet tegen het ontslag van de Joodse hoogleraren kon niemand de maatregelen van de bezetter meer afdoen als onbelangrijk of ongevaarlijk. Wat bracht Cleveringa tot zijn daad en wat waren de omstandigheden waaronder de rede tot stand kwam?

(...) herinneringen zijn ijl, als een film, het celluloid van ons geheugen dat wij monteren en ensceneren naar eigen goeddunken, het leed verzachtend en de gelukkige klanken benadrukkend (...)¹

'Het was een indrukwekkende plechtigheid, waar alle aanwezigen gelijk van zin waren: ieder voelde zich vrij van de dagelijkse druk, omdat hier nu eindelijk iemand was die vranc en vrij zeide, wat allen reeds, zonder te mogen spreken, geoordeeld hadden, namelijk dat het hier een onwaardige en laaghartige daad betrof, die bovendien geen enkele steun vond in het Volkenrecht i.c. de Haagsche conventie.' Aldus E.J. Rosen Jacobson (geb. 1916), die als rechtenstudent op 26 november 1940 de protestrede van prof. Rudolph Pabus Cleveringa, in zijn hoedanigheid van decaan van de Leidse juridische faculteit, had bijgewoond in het Groot Audi-

torium van het Academiegebouw aan het Rapenburg.² Deze rede tegen de ontheffing van E.M. Meijers (1880-1954) en M. David (1898-1986)³ uit hun ambt is in de loop des tijds uitgegroeid tot het symbool van het universitaire verzet tegen de anti-joodse maatregelen van de Duitse bezetter. Na de Duitse overwinning in de meidagen van 1940 leek er een proces van gewenning op gang gekomen die de meeste (juridische) hoogleraren deed zwijgen. De woorden van Cleveringa hebben velen, niet alleen in Leiden, als een bevrijding ervaren. In deze bijdrage beschrijven wij de worsteling van de Leidse juridische hoogleraren Cleveringa en J.C. van Oven (1881-1963) met de 'nieuwe' omstandigheden na 14 mei 1940: de dilemma's waarvoor zij stonden, de opvattingen die zij bestreden en de weg die zij uiteindelijk kozen te gaan.

De beschrijving vindt grotendeels plaats aan de hand van de oorlogsherinneringen van Cleveringa en Van Oven. Eerstgenoemde was vanaf 1927 hoogleraar in het handelsrecht en het burgerlijk procesrecht aan de juridische faculteit te Leiden. Zijn herinneringen betreffende zijn arrestatie en gevangenschap vanaf 27 november 1940 tot zijn vrijlating op 7 augustus 1941 en zijn internering in Vught vanaf 4 januari 1944 tot

1. Gianni Riotta, *Alborada, Vuurwerk in de ochtend*, Amsterdam: Uitgeverij Atlas 2005, p. 151.

2. NIOD, Archief 244, nr 1235: E.J. Rosen Jacobson, *Herinneringen 1940-1945 (eerste deel)*, p. 16. Hij was vanaf 1947 advocaat in Rotterdam en later (vanaf 1957) rechter in de Rechtbank Rotterdam. Hij werd in 1964 raadsheer in het Hof Den Haag. In hetzelfde jaar werd hij voorzitter van de Raad voor de Scheepvaart in Amsterdam.

3. David was vanwege de nazi's in 1933 uit Duitsland gevlucht. Hij was eerst privaats- docent en vanaf 1937 hoogleraar in de Babylonische, Assyrische, Israëlitische en Hellenistische rechtsgeschiedenis.

zijn vrijlating op 22 juli 1944 zijn gepubliceerd⁴, zijn dagboek vanaf de meidagen van 1940 tot het tijdstip van zijn rede in november niet.⁵ Van Oven was vanaf 1924 hoogleraar Romeins recht te Leiden. Zijn herinneringen zijn niet gepubliceerd. Wij maken tevens gebruik van enkele publicaties van H. Drion (1917-2004), student op het moment van het uitspreken van de rede door Cleveringa. Soms verwijzen wij naar andere bronnen, zoals het dagboek van de toenmalige Leidse student Rosen Jacobson (bewaard bij het NIOD) en een ongepubliceerde lezing van P.L. d'Aulnis de Bourouill (geb. 1918), getiteld *Een zedelijk sterkende kracht*. Hij was eveneens aanwezig bij Cleveringa's rede. Cleveringa en Rosen Jacobson hebben hun herinneringen opgeschreven tijdens de oorlog. Van Oven heeft dat kort na de afloop ervan gedaan.

1. SFEER IN DE EERSTE MAANDEN VAN DE BEZETTING

De Duitse overwinning, zeker na de capitulatie door de Fransen, bracht een diepe verslagenheid en grote somberheid onder de Leidse hoogleraren. Illustratief is Cleveringa's beschrijving van de gemoedstoestand van Meijers na de Nederlandse nederlaag: 'hij was heel somber, maar ondanks alles voelde men toch nog de waarachtige innerlijke sterkte en grootte in hem, toen hij zei: 'En als ik het mag overleven, ga ik nog een dik boek schrijven over 'het Recht'.⁶ Uit iemand anders mond zou het teatraal en hol geklonken hebben; maar niet uit den zijnen.' Bij dit alles kwam de angst dat een deel van het Nederlandse volk voor het nationaal-socialisme zou worden gewonnen, mede veroorzaakt door het optreden van de Nederlandsche Unie. De afkeer van Cleveringa en Van Oven van het nationaal-socialisme en alles wat ernaar zweemde en iedereen die ermee flirtte, groeide met de dag. De universitaire werkzaamheden werden een paar weken na de inval voortgezet. Cleveringa had als decaan de studenten op 20 mei toegesproken. 'Ik maande de studenten aan gewoon voort te gaan; anders te doen heeft geen zin, tenzij men zou kunnen zeggen, aan welke andere vereisten wegens een veranderde toekomst dat 'anders doen' zou moeten voldoen; en dat kan niemand.' Alleen B.M. Telders (1903-1945) gaf geen volkenrecht: 'de hoon zou te groot zijn geweest'. Onder de hoogleraren nam Telders overigens een bijzondere plaats in: hij was vanaf het begin steunpilaar voor velen en het centrum van verzet tegen de Duitse tirannie. Hij hield het geloof levend dat de Duitsers spoedig verslagen zouden worden. Illustratief zijn ook de woorden van de (joodse) student Rosen Jacobson. Hij twijfelde of het wel zin had om 'verder te studeren in deze rampspoedige tijd, nu voor mij, voor onze familie levensgevaaren dreigen en wij ons daarop moeten concentreren.' Hij was neerslachtig en onzeker, totdat hij in het *Leids Universiteitsblad* van 21 juni 1940 (p. 2-3) een opwekking van Telders las: nuchter, knap, van verre visie. 'Dit verandert mijn stemming en ik besluit door te zetten.'⁷ D'Aulnis geeft aan dat studenten

Meijers: 'En als ik het mag overleven, ga ik nog een dik boek schrijven over het Recht.'

niet wisten te berusten: 'Véél studenten willen actie maar ze weten niet hoe. Kansen worden gewogen en we denken echt dat de Engelsen nog dit jaar op het vaste land zullen terugkeren! Er is behoefte aan inspiratie en leiding.'⁸

Een van de eerste uiterlijke tekenen van verzet vond plaats op 29 juni, de verjaardag van Prins Bernhard. Het had een groot psychologisch effect. Iedereen droeg een witte anjer of goudsbloem in het knoopsgat, soms zelfs oranje. Cleveringa schreef: 'Het is merkwaardig, hoe deze afspraak rondgetrokken is door het land; (...) Alles een machteloze vertooning? Ten deele ja; maar er ging een zedelijk sterkende kracht van uit. Men keek elkaar even aan; zei niets; maar begreep alles van elkaar. Men ziet en merkt het sterker van elkaar: er wachten velen op den dag des oordeels.' En Van Oven registreerde: 'Van veel grooter belang echter was 't voor mij, dat ik op dien dag bemerkte dat een ieder op wiens meening ik prijs kon stellen, ja het overgrote deel van ons volk, tot het besef gekomen was, dat onder Nazi-heerschappij te moeten leven een lot was, erger dan de dood; dat mijn vrees, als zou ons volk voor het Nat. Socialisme gewonnen kunnen worden werd weggenomen.' Ook Cleveringa maakte in zijn dagboek opgelucht melding van het feit dat velen niets van de Duitsers en hun trawanten moesten weten.⁹ De eerste kinderrimpjes deden de ronde: 'Sieg heil, sieg heil, Hitler in een teil; Houd hem vijf minuten onder, Dan is het uit met het gedonder.'

Op 29 juni 1940 hield de Nederlandse Juristen-Vereeniging haar jaarlijkse bijeenkomst in de zittingszaal van de Hoge Raad in Den Haag. Alle juristen, 'opgekomen in ongebruikelijk groot aantal', kwamen getooid met een witte anjer ter vergadering. De woorden van het Wilhelmus klonken. De joodse president van de Hoge Raad, L.E. Visser (1871-1942), verzorgde een rondlei-

4. *Gedenkschriften van prof. mr. R.P. Cleveringa betreffende zijn gevangenschap in 1940-1941 en 1944 (uitgegeven door L.E. van Holk en I. Schöffler), Leiden 1983. Over de familie: P. Cleveringa, De geschiedenis van de afstammelingen van Bronno Frerickx Cleveringa ±1658-±1720, De Stichting Familiearchief Cleveringa, 2005.*

5. *NIOD, Archief 244, nr 1143: Dagboek R.P. Cleveringa.*

6. *Wellicht is dit een verwijzing naar E.M. Meijers, Algemene leer van het burgerlijk recht, Leiden 1948, waaraan hij in Duitse gevangenschap begonnen is.*

7. *Dagboek Cleveringa, p. 8 e.v., p. 67; J.C. van Oven, Oorlogs-Herinneringen, p. 8 e.v.; Rosen Jacobson, Herinneringen 1940-1945, p. 14. Zie eveneens de inleiding van Schöffler in Gedenkschriften R.P. Cleveringa, p. 2.*

8. *D'Aulnis de Bourouill, Een zedelijk sterkende kracht, p. 3.*

9. *Dagboek Cleveringa, p. 56 en p. 124; Van Oven, Oorlogs-Herinneringen, p. 14.*

Rudolph Pabus
Cleveringa
(1894-1980)

ding door het gebouw van de Hoge Raad, dat door velen als een moment van grote emotionele waarde werd beschouwd. '... al wat gezegd werd, openlijk of onder vier oogen, (was) onvervalscht vaderlandsch: de verslagen stemming der eerste dagen na de capitulatie, van een zich neerleggen bij de Duitse bezetting, een neiging om, door noodzaak gedwongen, de Nazi-leer te aanvaarden, bespeurde men niets meer'.¹⁰

Zoals Schöffers in zijn inleiding op de *Gedenkschriften* van Cleveringa al schreef, werd laatstgenoemde zich vanaf juli 1940 steeds bewuster van het feit dat de toekomst, met name in financieel opzicht, onzeker was. Wat moest hij doen, als zijn salaris wegviel? Hij merkte dat zijn arbeidsvermogen 'niet steeds even gemakkelijk productief was te maken', zijn bijverdiensten uit arbitrages en adviezen bleven geheel achterwege. Hij zag het als zijn zedelijke plicht de universiteit zo

trouw mogelijk te dienen, omdat deze van onschatbaar belang kon blijken te zijn voor de handhaving van de Nederlandse geestesgoederen. Hij beseftte dat het dagelijks brood een belangrijker levensbehoefte was dan kennis van de fijnere vragen van de burgerlijke procedure. 'Men kan langer zonder hoogleraren dan zonder bakkers.' De hoogleraren verdwijnen in de schaduw. Dit is een voordeel, omdat zij dan opvallend en rustig kunnen voortwerken. Maar het is tegelijkertijd een nadeel, 'in zoover men er gemakkelijk toe kan komen hen af te zetten en hun betrekkingen op te heffen. Dat dit voor de maatschappij op den duur ook een nadeel zal blijken, baat hen niet (...). Zoo voelt iedere hoogleraar thans zijn positie wankelen en leeft in de vrees, wat hij voor zijn vrouw en kinderen moet beginnen, als de dag valt; met hem waarschijnlijk iedere rechter, iedere hogere ambtenaar, iedere geestelijke werker, die niet met de eerste levensbehoefte van doen heeft. (...) Dit gevoel van machteloosheid kan mij sterk drukken en kwellen.'¹¹ Bij deze financiële zorg voor de toekomst wierp de toenemende Duitse terreur zijn schaduwen vooruit, bijvoorbeeld als gevolg van de Duitse gijzeling van Nederlandse prominenten in reactie op de internering van Duitsers in Nederlands-Indië. Van Oven schreef dat het leven immer meer op een hel geleek en dat hij zich volkomen machteloos voelde om iets te doen tot het afwenden van het gevaar. Ook Cleveringa onderging de ernst van de situatie: 'Wij zijn als vogelvrijverklaarden; elk oogenblik kan men ook mij komen halen. Waarom mij? Op deze vraag past alleen een vraag ten antwoord: Waarom een ander? Het dreigt ons allen gelijkelijk; daarvoor is het de willekeur, die het is; de machtswellust, die het is. Als het komt, hoop ik sterk te zijn, en alles te kunnen verduren op waardige wijze (...).'¹²

2. MISBRUIK VAN DE GEMEENSCHAPSGEDACHTE

In de juridische literatuur uit de eerste helft van de twintigste eeuw is veel geschreven over de verhouding tussen individu en gemeenschap. Men onderscheidde twee polaire visies. Gedurende lange tijd (negentiende eeuw, het begin van de twintigste eeuw) was de liberale of individualistische zienswijze in het recht – de afzonderlijke mens stond centraal – de heersende geweest. Een natuurlijk uitvloeisel van een individualistisch stelsel is het bestaan van rechten van het individu, waarin de staat niet mag ingrijpen. Vanaf de jaren dertig van de twintigste eeuw kreeg echter de organische of universalistische opvatting in het recht – de gemeenschap gold als uitgangspunt – de wind in de zeilen. In deze visie is de mens naar zijn natuur een gemeenschapswezen. Plaats, taak en waarde van het individu worden bepaald door de aard en het doel van de (staats)gemeenschap. De individuele vrijheid mocht worden beperkt in het licht van gemeenschapsbelangen. De nationaal-socialisten tamboereerden graag op deze gedachte.¹³ Cleveringa hekelde in september 1940 het gedweep met het gemeenschapsbe-

10. J.H.A. Lokin en C.J.H. Jansen, *Tussen droom en daad. De Nederlandse Juristen-Vereniging 1870-1995*, Zwolle 1995, p. 19-20; Van Oven, *Oorlogs-Herinneringen*, p. 13-14.

11. *Dagboek Cleveringa*, p. 63, 66, 114-115 en 150.

12. *Dagboek Cleveringa*, p. 194; Van Oven, *Oorlogs-Herinneringen*, p. 12 en p. 15.

13. Zie D. Venema, 'Het recht en de rechterlijke macht tijdens de Duitse bezetting', in: J. Barendsen en D. Venema, *De rechtbank Arnhem en de Duitse bezetting*, Nijmegen 2004, p. 21 e.v.; C.J.H. Jansen, *De spagaat van de leden van de Hoge Raad in de Tweede Wereldoorlog*, in: *NJB* 2005, p. 883-884.

grip. 'Men wil bazen, bedillen, 'leiden' aan alle kanten, gedekt door het ellendige beroep op 'gemeenschap'. Die fatale gezindheid, als zou de wereld alleen met kampen, bijeenkomsten e.d. gelukkig worden, moet er uit; men moet leren, dat de werkelijke 'gemeenschap' moet steunen op milde gezindheid in den mensch. (...) Het gaat om het individu, de gemeenschap komt dan van zelf.'¹⁴ In gelijke zin nam H. Drion stelling tegen het in die tijd als zodanig beleden anti-individualisme. Vele Nederlanders beschouwden volgens hem individualisme als een diskwalificatie. Dit was geheel onterecht. De sociale gerechtigheid, het aan een ieder een gelijke kans geven, wortelde juist als 'gerechtigheid' en kón ook psychologisch alleen maar wortelen in het individualisme. Als men de waarde van het individu liet wegvallen tegen het belang van de gemeenschap, was er geen enkele reden meer om te beweren dat de arbeiders het beter moesten hebben. 'Het gemeenschapsbelang, dat niet uitgaat van de waardigheid van het individu, kan alle onrecht dekken en hééft veel onrecht gedekt.' Het recht kon slechts van de individuen uitgaan. 'Wie uitgaat van het alles overheersend belang van dat hoogst vage begrip 'de gemeenschap' komt nolens volens bij Hitlers nieuwe orde uit.'¹⁵ In diezelfde tijd waarschuwde ook G.E. Langemeijer (1903-1990) tegen het gevaar om de gemeenschaps-gedachte te gebruiken als een sleutel, die op alle problemen paste, en tegen het maken van een scheiding tussen individuele en gemeenschapsbelangen. De gemeenschap stond niet boven het individu, zeker niet zo lang het risico bestond dat vooroordelen en instincten zich als gemeenschapswaarden aandienen.¹⁶

3. DE AANLOOP TOT DE REDE: DE ARIËRVERKLARING

Op 28 augustus 1940 voerde de Duitse bezetter de eerste antisemitische maatregel in. Zij betrof een verbod tot benoeming of bevordering van joodse ambtenaren. Eind september, begin oktober kondigde de bezetter de vervolgmaatregelen af, die de grondslag werden voor hun ontslag. Van Oven zou naar aanleiding hiervan schrijven: '(Zij) maakten een verpletterenden indruk, want waarlijk, er waren nog naïeve geesten geweest, die waanden, dat de Duitsers zouden schromen, die hier ook in te voeren. Een zegen was het, dat nu het verraderlijk glimlachend masker was weggevoerd en het afschuwelijk grijnzend Nazi-gelaat niemand meer kon ontgaan.'¹⁷ Telders en zijn Amsterdamse collega P. Scholten (1875-1946) stelden een protestadres op, die door de helft van de Nederlandse hoogleraren werd ondertekend. De Duitsers waren niet onder de indruk. Zij stuurden vanaf half oktober de formulieren op aan alle ambtenaren, dus ook aan de universitaire, met het verzoek de kerkelijke gezindheid van ouders en grootouders in te vullen. In het spraakgebruik kwam deze verklaring de ariërverklaring te heten.¹⁸ De eerste keer dat Cleveringa een dergelijk formulier kreeg, was op 16 oktober als rechter-plaatsvervanger in de Rechtbank Den Haag. 'Tot zoo ver dan is Uw volk

gezonken, o Lessing, dat het dergelijke formulieren de wereld instuurt!' Samen met de hoogleraar in het strafrecht, J.M. van Bemmelen (1898-1982), bezocht hij de president van de Haagse Rechtbank, A.S. Rueb. Zij hoopten dat Rueb een rechtbankvergadering wilde beleggen, waarin alle rechters weigerden te tekenen en deze houding zich onder de rechters zou verspreiden, zodat andere ambtenaren het voorbeeld van de rechterlijke macht konden volgen. Rueb voerde overleg met de vice-president van het Hof Den Haag, A.A.F.W. van Romondt (1876-1947) en de vice-president van de Hoge Raad, J. Kusters (1874-1951). Het werd hem duidelijk dat naar het oordeel van veel rechters de Hoge Raad het voortouw moest nemen. Ook de Hoge Raad zelf vond dat. Op 27 oktober bereikte Cleveringa het bericht dat dit college had besloten de formulieren

'Men kan langer zonder hoogleraren dan zonder bakkers.'

te tekenen. Pas op 6 november vernam hij dat de invulling zelfs had plaatsgevonden zonder protest: 'zelfs zijn eerste slappe protestje is in de pen gebleven'.¹⁹ De tweede keer, dat Cleveringa een formulier ter invulling toegezonden kreeg, was op 25 oktober, en wel als hoogleraar. Hij verzuchtte: '(...) het is krankzinnigheid met systeem; met een geraffineerd, duivelsch systeem, waartegen men als enkeling en als enkelen machteloos staat, terwijl er voor wordt gezorgd, dat men verdeeld wordt en niet samen kan komen, met een systeem ook, dat diep geworteld zit in Duitsch verleden'. Met het laatste doelde Cleveringa op de verwording van de geest onder Pruisische invloed. Zij streefde altijd naar meer, niet door woorden, maar door geweld.²⁰ Hoe moesten de hoogleraren zich opstellen?

Rosen Jacobson schetste in het algemeen de verschillende mogelijke reacties op het invullen van de ariërverklaring. 'Allereerst pleitten sommigen voor het en bloc weigeren de betreffende verklaring te on-

14. *Dagboek Cleveringa*, p. 180-181.

15. H. Drion, 'Individualisme in gevaar (1941)', in: *Van, over en met Huib Drion (1917-2004)*, Den Haag 2005, p. 45-46.

16. G.E. Langemeijer, *Gemeenschapsgedachte en Recht*, NJB 1941, p. 185 e.v. en p. 201 e.v.

17. Van Oven, *Oorlogs-Herinneringen*, p. 18.

18. Zie I. Schöffner, 'Inleiding', in: *Gedenkschriften R.P. Cleveringa*, p. 4; P.J.M. von Schmidt auf Altenstadt, 'Rouw past de Hoge Raad', *Trema* 2005-10, p. 409 e.v.; C.J.H. Jansen, *De zes Nederlandse juridische faculteiten en haar hoogleraren in de Tweede Wereldoorlog*, NJB 2005, p. 1938.

19. *Dagboek Cleveringa*, p. 256-259, 267, 294; J.N.M.E. Michielsen, *The 'nazification' and 'denazification' of the courts in Belgium, Luxembourg and the Netherlands*, Maastricht 2004, p. 127-128.

20. *Dagboek Cleveringa*, p. 280.

Eerste pagina van de rede van R.P. Cleveringa op 26 november 1940. Bron: Rijksuniversiteit Leiden.

dertekenen. Anderen daarentegen redeneerden: als wij afgezet worden, komen er NSB-ers voor ons in de plaats en als wij aanblijven en geen aanstoot geven, kunnen wij juist verhinderend of remmend werken ten aanzien der Duitsche bepalingen. Een andere groep meende weer, dat het met de Joodsche maatregelen in Nederland nooit zoo'n vaart zou loopen als destijdsch in Duitschland (...). En tenslotte waren er die eerlijk verklaarden: 'ik kan mijn vrouw en kinderen niet aan armoede blootstellen voor een actie, die misschien juist is, maar waarvan de tastbare resultaten voor degenen, die wij juist willen steunen (de Joden) zeer twijfelachtig zijn'. (...) Bovendien drong de secretaris-generaal van Binnenlandsche Zaken [K.J.] Frederiks [1881-1961] aan: 'teeken nu maar, het loopt heusch zoo'n vaart niet' en zoodoende kregen de Duitschers hun zin en werden de papieren ondertekend.²¹

Uit het dagboek van Cleveringa komt naar voren dat hij veel hoogleraren vooral de zorg voor vrouw en kinderen een doorslaggevende factor is geweest bij het invullen van de formulieren. 'Het drukkendst is de gedachte aan vrouw en kinderen; en dat is wat de meesten benauwt. Daarop speculeeren de Duitschers; oorlog voeren te-

gen vrouwen en kinderen durven zij wel; dat is hun lust en hun leven! Wanneer zullen wij van deze barbaren af worden geholpen? (...) De vrouwen dwingen hun mannen tot teekening.' Dit gold uitdrukkelijk niet voor zijn vrouw, H. Cleveringa-Boschloo. Zij stemde er volledig mee in dat hij weigerde te ondertekenen.²² De Leidse hoogleraren zonden – na veel geharrewar en druk – hun formulieren ingevuld terug. Een meerderheid van hen liet een protest horen. Bijna zonder uitzondering en zonder verzet stuurden de hoogleraren van andere juridische faculteiten de ariërverklaring in. Zij weken daarmee overigens niet af van andere Nederlanders in overheidsdienst. Vrijwel iedereen tekende, argeloos en in de veronderstelling verkerend dat het allemaal wel zou meevallen. De weigeringen mochten kwantitatief geen naam hebben.²³

De gevolgen bleven niet uit. Op 10 november 1940 hoorde de Leidse hoogleraar R.D. Kolléwijn (1892-1972) in Den Haag dat op 1 december alle joodse ambtenaren werden ontslagen. Cleveringa schrok. 'Moge het onwaar blijken! Maar op het punt van schanddaden is van de Duitschers alles te verwachten.' In de week na 17 november 1940 werden de geruchten sterker. Op 23 november schreef Cleveringa in zijn dagboek: 'Gisteren en vandaag één zenuwachtigheid, opgewondenheid, bitterheid'. Tijdens een vergadering van de faculteit op die dag viel het besluit dat hij op 26 november om 10.00 uur de studenten zou toespreken om de verdiensten van Meijers in het licht te stellen. '(...) wij hebben dit met een 'zegt het voort' onder studenten gebracht.' Cleveringa achtte het zeer wel mogelijk, dat zijn vrijheid een voorlopig einde zou nemen. 'Het drukt mij wegens Hiltje [zijn vrouw] om ik dit alles te verwerken krijg; waarom er nog al geen uitredding komt uit deze benauwenis. Een Hoogere Macht dan de onze beschikt het zoo; ik moet ook klaarblijkelijk mijn kruis opnemen.' Vanwege deze zorg om vrouw en kinderen bood de ongehuwde Telders aan te spreken. Cleveringa vond echter dat hij niet kon weigeren. Hij had daarvoor persoonlijke en ambtelijke redenen. Hij kon zich niet passief houden, nu Meijers, zijn promotor, zich zo vaak voor hem had ingezet. Zwijgen was halve medeplichtigheid geweest. Bij het ontslag van Meijers speelden geen waarden van geleerdheid, verdienste of bekwaamheid, louter en alleen betrof het zijn afkomst. 'Dat was, naar ons gevoel, pure willekeur, dat was een terugzinken in een duisternis, waaruit ons volk

***'Men wil bazen,
bedillen, 'leiden' aan
alle kanten, gedekt door
het ellendige beroep op
'gemeenschap'.'***

21. Rosen Jacobson, *Herinneringen 1940-1945*, p. 15-16.

22. *Dagboek Cleveringa*, p. 276 en p. 278.

23. Chr. van der Heijden, *Grijs verleden*, Uitgeverij Contact 2001, p. 140. Van bijvoorbeeld het Amsterdamse ambtenarenkorps, 24 946 personen, weigerden vermoedelijk slechts twee personen.

reeds lang in het licht getreden was.' Ook als decaan kon Cleveringa niet zwijgen. De Leidse universiteit had zich er altijd op beroemd een *praesidium libertatis* (het bolwerk der vrijheid) te zijn. De studenten zouden bovendien merken dat de universiteit bij hun professoren in veilige handen was. 'Meijers en David zelf waren kalm (...) en moedig', toen Cleveringa hen bezocht op 23 november. Hij maakte op zondagmiddag 24 november de aantekeningen voor zijn rede. Het kofertje stond al vanaf 11 november klaar, ook al bleef de hoop dat het niet nodig zou zijn.²⁴

4. DE REDE

Op 26 november bezocht Cleveringa om 9.00 uur Meijers thuis. Deze had die ochtend het bericht ontvangen dat hij met onmiddellijke ingang uit zijn ambt was ontheven. Om 10.00 uur, het tijdstip waarop Meijers gewoon was zijn college in het burgerlijk recht te verzorgen, begaf Cleveringa zich naar het Groot-Auditorium, 'tot de laatste plaats toe was de zaal bezet'. De grote collegezaal was te klein om alle studenten te herbergen. Niet alleen waren veel juridische hoogleraren aanwezig, ook een aantal collega's uit andere faculteiten. Tevens was er een aantal niet-rechtenstudenten. 'Op het Groot-Auditorium staat Cleveringa hoog boven ons. Hij begint heel formeel, maar zijn groningse stem verraaft de lading van zijn woorden ... We verwachten emotie en krijgen die ook, verpakt in nauwkeurige zinnen.'²⁵

Cleveringa ving zijn rede aan met de mededeling van het ontheffingsbesluit. Hij wilde voorts enige woorden tot de studenten richten, maar niet over dit besluit. Toen volgden de beroemde woorden: 'Evenmin zal ik met mijn woorden Uw gedachten proberen te leiden naar hen, van wie het schrijven, van welks inhoud ik U verslag heb gedaan, is uitgegaan. Hun daad kwalificeert zich zelf afdoende.' Na deze woorden klonk applaus. Wat toen volgde, was een bijna drie kwartier durende schets van de grote betekenis van Meijers voor de rechtswetenschap ('de autoriteit bij uitnemendheid, van wien de grootte en hoogte onbetwist is'). Cleveringa wilde niet volstaan met het enkel doen van kwantitatieve mededelingen – de opsomming van Meijers' geschriften bedroeg in 1935 al 69 bladzijden: 'er zijn massaliteiten, die eerder weezin wekken dan eerbied'; opnieuw klonk applaus²⁶ –, maar hij ging eveneens inhoudelijk in op het geschrevene. Cleveringa sloot zijn rede af met de mededeling dat één opmerking in een faculteit die blijkens haar doelstelling gewijd is aan de betrachting van de rechtvaardigheid, niet achterwege kon blijven: de Grondwet verklaarde in overeenstemming met de Nederlandse traditie iedere Nederlander, van welke godsdienst ook, tot elke landsbediening, bekleding van enige waardigheid of ambt benoembaar (art. 5 en 176 van de toenmalige Grondwet). De bezetter was gehouden de landswetten te eerbiedigen 'sauf empêchement absolu'.²⁷ 'Wij kunnen het niet anders zien dan dat er [niet] de minste verandering voor onzen bezetter bestaat Meijers te

laten, waar hij was. Dit impliceert, dat de wegdringing van zijn plaats op de wijze, waarvan ik U mededeeling heb gedaan, en de soortgelijke maatregelen, die anderen hebben getroffen (ik denk onder hen in de eerste plaats aan onzen vriend en ambtsgeenoot David) door ons slechts als onrecht kunnen worden gevoeld.'²⁸

Cleveringa schreef dat na het uitspreken van de rede een daverend applaus kwam; Drion repte van een donderend applaus. Van Oven vervolgde: 'En toen na een uur ongeveer de spreker zweeg, gebeurde het eenig mogelijke: een Wilhelmus barstte los van den studentenbanken, dat klonk zooals geen van ons dat ooit hoorde; het werd overgenomen door de studenten buiten de zaal, op het Rapenburg en onder de diepe bewogenheid van allen verlieten wij het auditorium in dezelfde volgorde als wij gekomen waren.' Drion maakte eveneens melding van het zingen van het eerste en zesde couplet 'met een emotionele geladenheid, zoals ik het daarna nooit meer heb gehoord; een geladenheid die de laatste regels van het zesde couplet tot een hartstochtelijke kreet maakte'. D'Aulnis de Bourouill drukte zich in dezelfde bewoordingen als Drion uit: 'wij zingen het Wilhelmus als nooit tevoren'. De student klassieke talen A.W. Dekker was tot zijn grote spijt, 'iets wat ik eeuwig jammer vind', niet bij de rede van Cleveringa aanwezig geweest. Hoewel hij dus niet uit eigen ervaring sprak, is hetgeen hij beschreef tekenend voor de algemene sfeer: 'het was werkelijk iets overweldigends'. '(...) daarna de sterke en eerlijke eensgezindheid. Het was werkelijk fijn.' Tegen de tegenwerping dat het houden van een dergelijke rede '– en ik weet, dat verscheidene mensen het nu al denken –' onverstandig en ondoordacht was, bracht Dekker in: 'we moeten nu wat doen, we moeten laten zien dat we van dergelijke smerigheden niet gediend zijn'. Ook van Delftse studentzijde werd het bezwaar verworpen dat de rede dom en onverstandig was of een sollicitatie naar concentratiekamp of gevangenis. Het offer van het leven of de vrijheid van de één betekende niets bij de toewijding van allen, die hun tijd, inspanning, hun talenten en hun persoon gaven of hebben gegeven voor het betrachten van rechtvaardigheid en het zoeken van de waarheid. Iedereen die nu zweeg, had het doel van de Leidse universiteit, het *praesidium libertatis*, niet begrepen en was het niet waard geweest door Hare Majesteit te zijn benoemd als hoogleraar.²⁹

24. *Dagboek Cleveringa*, p. 323-325; *Gedenkschriften R.P. Cleveringa*, p. 15-17.

25. *D'Aulnis de Bourouill, Een zedelijk sterkende kracht*, p. 5.

26. *De mededelingen over het applaus zijn ontleend aan H. Drion, Een terugblik 50 jaar later op 26 november 1940*, in: *Van, over en met Huib Drion (1917-2004)*, p. 61. Drion woonde samen met zijn broer Jan en Rosen Jacobson de rede bij.

27. *Zie art. 43 Landoorlogreglement (1907)*.

28. *De tekst van de rede is afgedrukt in Gedenkschriften R.P. Cleveringa*, p. 19 e.v. en *NJB 1981*, p. 29-32. *Er zijn enkele zelfstandige uitgaven. Bovendien is de tekst raadpleegbaar via internet. Vgl. L. de Jong, Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog, deel 4, tweede helft, 's-Gravenhage 1972*, p. 792 e.v.

26 november 1940.
Cleveringa had
gesproken, studenten
zwermden het
Rapenburg op.
Bron: Rijksuniversiteit
Leiden.

Het vervolg is bekend. Het manuscript van de rede was reeds 's avonds, dankzij het initiatief van de student A.B.J. Koch, overgetypt en vermenigvuldigd. De eerste 48 exemplaren werden meteen op de post gedaan; zij zijn door sommige ontvangers gestencild en duizenden Nederlanders beschikten binnen enkele dagen over een volledige tekst.³⁰ Rosen Jacobson schreef zelfs dat de rede, zoals hij had vernomen, 'overal ter wereld gelezen en bewonderd' was. Op instigatie van de Haagse procureur-generaal van NSB-huize, R. van Genechten (1895-1945), is Cleveringa een dag later, op 27 november, thuis gearresteerd. De studenten hadden, zoals zij zich al voordat Cleveringa zijn rede had uitgesproken, hadden voorgenomen, hun colleges onderbroken. De sfeer was broeierig. De bezetter sloot daarop de universiteit. Maar die sluiting kon niet voorkomen, zoals Van Oven schreef, dat Cleveringa menige twijfelaar had wakker geschud en het verzet in intellectuele kring door heel het land had aangewakkerd. Cleveringa werd twee maanden later, op 3 februari 1941, ontslagen. Van Ovens ontslag volgde overigens op 16 maart 1942.

5. UTRECHTS PROTEST; TE VEEL AANDACHT VOOR MEIJERS?

Cleveringa was niet de enige die had geprotesteerd tegen de ontheffing van de joodse hoogleraren (en andere universitaire medewerkers) uit hun ambt. In Leiden hadden de theoloog L.J. van Holk (1893-1982) en de medicus J.A.J. Barge (1884-1952) hun studenten toegesproken. Hetzelfde hadden hoogleraren gedaan in Amsterdam en Wageningen. In Delft had de student Frans van Hasselt, de voorzitter van de faculteitsvereniging Civiel en Bouwkundig Gezelschap Practische Studie, zich al op zaterdag 23 november gekeerd tegen de schorsing van de joodse hoogleraren op het uur dat A.C. Josephus Jitta (1887-1958) zijn college in het staatsrecht had moeten geven. Van Hasselt was na zijn korte, gloedvolle betoog geëindigd met de woorden uit Mattheüs 5,10: Zalig zijn die vervolgd worden om der gerechtigheid wil, want hunner is het Koninkrijk der hemelen. De Delftse studenten gingen in staking en de hogeschool werd gesloten.³¹

Aan de Utrechtse universiteit had prof. dr. V.J. Koningsberger (1895-1966; Wis- en natuurkunde) een protest tegen de schorsingsmaatregel laten horen. Hij sprak op maandag 25 november. Zijn rede was algemeen en principiële van aard: 'Mijn geweten gebiedt mij hier met diepe smart te gedenken de ontheffing uit de uitoefening van hun ambt van een aantal Nederlandsche collega's uitsluitend om redenen van afkomst en geloof. Terwijl mijn groote sympathie naar hen uitgaat, voel ik dat wij allen deelen in den smaad die hun is aangedaan. Immers: sinds 1579, het jaar waarin in het tegenwoordige Groot-Auditorium onzer Universiteit de Unie van Utrecht werd gesloten, was het steeds het hoogste Nederlandsche ideaal niemand om zijn ras en geloof te vervolgen. Daarom beteekent voor mij deze maatregel een miskenning van het Nederlandsche volkskarakter, dat dit alles moet gevoelen als een belediging van de Nederlandsche Universiteiten, van de Nederlandsche wetenschap en daarmee van het Nederlandsche Volk zelf.'³² De tekst van de rede liet Koningsberger op de lessenaar van het spreekgestoelte liggen, zodat de inhoud kon worden naverteld, maar een toehoorder verbrandde het papier om hem te beschermen. Het gevolg was dat de rede zo goed als verloren is gegaan en daarmee is het protest van Ko-

*'Tot zoo ver dan is
Uw volk gezonken,
o Lessing, dat het
dergelijke formulieren
(de ariërverklaring) de
wereld instuurt.'*

29. NIOD, Archief 244, nr 161: Archief A.W. Dekker, p. 93-94; NIOD, Archief 187, nr. 3f: Archief Delftse Studentencontactgroep.

30. De Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, p. 802-803; J. Presser, *Ondergang. De vervolging en verdelging van het Nederlandse jodendom 1940-1945*, I, 's-Gravenhage 1977, p. 43-44.

31. Van Hasselt kwam om in de oorlog. A. Huisman-Van Bergen, *De Vervolgden*, Amsterdam 1999, p. 24-26.

32. S. van Walsum, *Ook al voelt men zich gewond. De Utrechtse universiteit tijdens de Duitse bezetting 1940-1945*, Utrecht 1995, p. 31.

ningsberger op de achtergrond geraakt. In Utrecht is deze geringe aandacht voor de woorden van Koningsberger in verhouding tot de eerbewijzen die Cleveringa later zijn ten deel gevallen, bij sommigen slecht gevallen. 'De rede van Koningsberger is heel slecht doorgekomen. Ze werd *overruled*, zeg maar, door de rede van Cleveringa. Leidenaren zijn nu eenmaal anders dan Utrechters. Die zijn wat rustiger en minder propagandistisch ingesteld dan de Leidenaren, die de woorden van Cleveringa overal hebben rondgetoeterd.'³³ Van Walsum verklaart het verschil in effect tussen de twee redes met het argument, dat Cleveringa sprak op het moment en de plaats dat de grote jurist Meijers zou spreken. De Leidse bijeenkomst was daardoor beladener dan het college van Koningsberger in Utrecht. Van Walsum zei het als volgt: 'De rede van Cleveringa was een hagiografie voor Meijers, en appelleerde sterk aan de emoties van zijn toehoorders.'³⁴

Bij H. Drion is een enigszins vergelijkbare omschrijving aan te treffen van het dubbele gevoel dat hij aanvankelijk overhield na het horen van de rede en dat enigszins overeenkomt met de Utrechtse reactie. Enerzijds had hij grote bewondering voor het feit dat Cleveringa in onverbloemde taal zijn afschuw had uitgesproken van deze eerste anti-joodse maatregel en getuigde hij van de grote moed van Cleveringa voor het stellen van zijn daad, terwijl deze bijna zeker wist dat de Duitsers hem ervoor zouden straffen. Anderzijds was iets van een vraagteken bij Drion blijven staan. Hoe had Cleveringa ertoe kunnen komen om zijn verantwoordiging over de Duitse maatregel tegen alle joodse ambtenaren om te buigen in een verantwoordiging over de schandelijkheid om een zo groot geleerde als Meijers was, van zijn functies te ontheffen? Drion gaf eveneens aan: de rede was de daad waarop geheel Nederland wachtte; zij bevatte de woorden, zoals zij gesproken moesten worden.³⁵

Het feit dat de ariërverklaring Meijers trof, heeft inderdaad – zo blijkt uit verschillende uitingen – de Leidse reacties gekleurd. Cleveringa schreef al op 11 oktober 1940 in zijn dagboek: 'Zou Meijers er dan nog uit moeten? Welk een monsterlijke en kleingeestige laaghartigheid zou dat zijn! Welk een schandelijk stuk!' Hij voerde – zoals gezegd – mede persoonlijke beweegredenen aan voor het houden van zijn rede. Van Oven wees eveneens op de uitzonderlijke begaafdheid van Meijers, toen hem op 23 november 1940 het gerucht bereikte dat laatstgenoemde zou zijn 'ontslagen'. 'Mr. E.M. Meijers was en is Nederlands grootste jurist; hij is mijn collega voor burgerlijk recht; een goede vriend; in tal van tijdschriftredacties en dergelijke werken wij samen en ons beider gezinnen zijn bevriend. De tijding dat hij wegens zijn Joodsche afkomst ontslagen zou zijn, was een verpletterende slag.' Rosen Jacobson deelde Van Ovens mening. Hij duidde Meijers aan als 'een corifee der Leidsche Academie en een jurist van internationale vermaardheid; hij werd om zijn grootheid aan te duiden, wel 'de Hoogste Raad' genoemd.'³⁶ De bewondering voor Meijers was zelfs aan te tref-

'Wij zingen het Wilhelmus als nooit tevoren.'

fen bij de student Jan Rudolf Hommes, vanaf 1936 lid van de NSB en later SS-er en frontdichter. Hij gaf in een interview aan dat hij het grote geluk had gehad om een tijdje in het gezelschap van Meijers te hebben verkeerd. 'En Meyers was een groot professor, en een eerlijk man.' Tot verbazing van de interviewer overigens vond Hommes wat Meijers te verduren kreeg, niet onoverkomelijk. Men moest zich verplaatsen in die tijd: 'Je had geen notie van: hoe ver gaat dit door.' Op de vraag of Hommes het 'ontslag' tragisch vond, antwoordde hij: 'O, nee. Hij had zo'n wetenschappelijke gehalte, die had altijd wel een taak. Die werden altijd wel gesteund door mensen, eventueel door mij. Je leefde in een soort nevel. Je kon je niet voorstellen dat het alsmäär erger kon worden.'³⁷

6. BESLUIT

Velen hebben na de meidagen van 1940 voor het dilemma gestaan: principieel verzet of een zekere mate van meedoen om erger te voorkomen en het gezin niet in de (financiële) problemen te brengen. Slechts weinigen, aan de universiteit of in de rechterlijke macht, kozen voor principieel verzet. Zoals Langemeijer in een interview aangaf, was er in de jaren voor het uitbreken van de oorlog toch wel een behoorlijke minderheid (veel groter dan het aantal NSB-ers), die het helemaal niet zo gek vond wat er in Duitsland gebeurde. Hij hoorde ook geluiden dat het 'eeuwige schelden op Duitsland van Van Oven' hen wat verveelde.³⁸ Cleveringa koos vanaf het begin stelling tegen de Duitse bezetter. Langzaam drong het tot hem door dat de willekeur van de macht zich tegen een ieder kon keren, evenzeer tegen hem. De ontheffing van Meijers uit zijn functie, louter en alleen omdat hij joods was, kwam voor iedereen, maar vooral voor de Leidenaren, als een schok. Men kon het eigenlijk niet geloven. Cleveringa werd de vertolker van de gevoelens van woede en ontzetting. Hij sprak op het moment dat zijn geliefde leermeester Meijers college moest geven, zodat de rede vooral diens verdiensten betrof. Koningsbergers pro-

33. *Woorden van prof. O. Backer Dirks, ontleend aan Van Walsum, Ook al voelt men zich gewond, p. 32.*

34. *Van Walsum, Ook al voelt men zich gewond, p. 32. Onlangs is er in Utrecht een Koningsberger-leerstoel ingesteld.*

35. *Drion, Een terugblik vijftig jaar later op 26 november 1940, p. 63-64.*

36. *Dagboek Cleveringa, p. 251; Van Oven, Oorlogs-Herinneringen, p. 21; Rosen Jacobson, Herinneringen 1940-1945, p. 16.*

37. *A. Venema, Schrijvers, uitgevers & hun collaboratie. De harde kern, Amsterdam 1989, p. 473-474.*

38. *Interview met G.E. Langemeijer, in: J.M. van Dunné, P. Boeles, A.J. Heerma van Voss, Acht civilisten in burger, Zwolle 1977, p. 139-140.*

De eerste 48 exemplaren werden meteen op de post gedaan; zij zijn door sommige ontvangers gestencild en duizenden Nederlanders beschikten binnen enkele dagen over een volledige tekst.

test was in zoverre principiëler: hij kwam op voor alle Nederlandse ambtenaren, die omwille van hun joodse afkomst uit hun ambt werden ontheven.

De vol vuur en met grote verontwaardiging uitgesproken rede maakte dat Cleveringa uiteindelijk het voorbeeld gaf dat de Hoge Raad eerder had moeten geven. Dit komt bijvoorbeeld naar voren uit een interview met D.J. Veegens (1899-1984), advocaat en van 1945 tot 1951 raadsheer in de Bijzondere Raad van Cassatie. 'We hebben allemaal zitten uitkijken wat de Hoge Raad zou doen, en tenslotte kwam dus het bericht dat de Hoge Raad zou tekenen.' Deze ondertekening had

volgens Von Schmidt auf Altenstadt een deprimerende invloed op hen die hadden willen weigeren, zoals de Leidse hoogleraren.³⁹ Het argument van het in stilte doorwerken om zo in het verborgene 'goed' werk te kunnen doen, was niet de stijl van Cleveringa. Hij nam openlijk zijn verantwoordelijkheid als intellectueel tegenover de democratie. Drion heeft later beklemtoond dat deze verantwoordelijkheid eigenlijk in een eerdere fase lag, namelijk in de fase voor de ineenstorting, de tijd waarin het erom gaat het vertrouwen in de democratie levend te houden. Wat hem in dit verband opviel, was de afzijdigheid bij de intellectuelen van de politiek in de jaren vanaf 1920.⁴⁰ Deze stelling ging ook op voor de juridische hoogleraren en de universiteiten uit die periode. Zij hielden zich verre van de politiek: de wetenschap was een stille wijkplaats voor objectieve studie, van 'het zuivere, onbelemmerde wetenschappelijke onderzoek'.⁴¹ De tijd was echter niet meer terug te draaien, Cleveringa rechtte – toen het er op aan kwam – de rug en hij sprak. Hij heeft de consequenties van zijn woorden aan den lijve ervaren, maar hij overleefde. Telders stierf, negen dagen voor de bevrijding van het concentratiekamp Bergen-Belsen. Een aanbod om onder te duiken, had hij afgeslagen. Naar D'Aulnis de Bourouill optekende uit de mond van een medestudent, scheen hij te hebben gezegd: 'Ik sta voor het recht. Als ik onderduik geef ik mijn houding prijs. Het gaat er in deze fase om dat er mensen zijn die het recht durven verdedigen.' ■

39. Interview met D.J. Veegens, in: *Acht civilisten in burger*, p. 256; Michielsen, *The 'nazification' and 'denazification' of the courts*, p. 127; Von Schmidt auf Altenstadt, *Rouw past de Hoge Raad*, p. 413; zie ook de door hem geciteerde brief van Telders aan de Hoge Raad, p. 412.

40. H. Drion, 'Intellectuelen en democratie', in: *Van, over en met Huib Drion (1917-2004)*, p. 123 e.v.

41. Jansen, *De zes Nederlandse juridische faculteiten en haar hoogleraren in de Tweede Wereldoorlog*, p. 1937, met literatuurverwijzingen. Ook Cleveringa deelde in het verhoor na zijn arrestatie mede dat hij nimmer aan politiek had gedaan. *Gedenkschriften R.P. Cleveringa*, p. 33.

DE MANTEL DER LIEFDE VAN DE RECHTER-COMMISSARIS IN STRAFZAKEN

754 *Mr. N. van der Laan*

Niels van der Laan is advocaat te Amsterdam.

Gedwongen door tijdgebrek bereidt een rechter-commissaris zich steeds minder zorgvuldig voor op voorleggingen, zo leert de praktijk. Hierdoor ontstaat zelfs het idee dat de rechter-commissaris af en toe zijn oor te veel naar het openbaar ministerie laat hangen. Een werkwijze die, mede gezien de leer van het gesloten stelsel van rechtsmiddelen, leidt tot schrijnende situaties voor verdachten.

Het (straf)rechtsbedrijf lijkt de laatste tijd in de greep van algehele 'targetmalaise'. Rechtbanken worden afgerekend op resultaten en dienen zo veel mogelijk zaken af te handelen binnen een zo kort mogelijke periode. Het te besteden budget wordt bovendien zelfs voor een deel prestatieafhankelijk bepaald. Ook het rechter-commissariaat in strafzaken blijkt niet aan deze doelstellingenterreur te ontsnappen. Een rechter-commissaris in een grote rechtbank oordeelt dagelijks over de vrijheid van zoveel voorgeleide verdachten, dat hij niet of nauwelijks in staat kan worden geacht de bijbehorende dossiers daadwerkelijk integraal te hebben gelezen. Een praktijk die zorgen baart.

Die zorg wordt groter nu door de gang van zaken bij voorleggingen zelfs de indruk ontstaat dat rechters-commissarissen zich steeds minder kritisch opstellen in de richting van het openbaar ministerie en fouten bij het toepassen van vrijheidsbenemende dwangmiddelen gemakkelijk door de vingers zien. In deze bijdrage bespreek ik deze teneur.

Voor een goed beeld van de reikwijdte van beslissingen van de rechter-commissaris ga ik eerst in op de leer van 'het gesloten stelsel der rechtsmiddelen', nu hierover in de praktijk nog steeds onduidelijkheid blijkt te bestaan. Vervolgens bespreek ik aan de hand van enkele voorbeelden de praktijk bij het kabinet rechter-commissaris (in met name Amsterdam). Daarbij ga ik ter adstructie in op drie kernpunten, te weten: de be-

slissingen omtrent de rechtmatigheid van de (verlengde) inverzekeringstelling, het onderlinge contact tussen rechter-commissaris en officier van justitie buiten de verdediging om en de wijze van voorbereiding van de rechter-commissaris op een voorlegging.

1. GESLOTEN STELSEL VAN RECHTSMIDDELEN

1.1 HR 8 mei 2001, NJ 2001, 587

Om te bezien hoe vergaand de beslissingen van de rechter-commissaris ingrijpen in het verdere verloop van een strafrechtelijke procedure, is het van belang om het geruchtmakende arrest van de Hoge Raad van 8 mei 2001 nader te bespreken. Een uitspraak die voor veel beroering zorgde, omdat daaruit door velen werd opgemaakt dat beslissingen van de rechter-commissaris met betrekking tot de aanhouding en de inverzekeringstelling in beginsel onaanvaardbaar zijn.¹ De Hoge Raad overwoog:

'Het gesloten stelsel van rechtsmiddelen in strafzaken zou op onaanvaardbare wijze worden doorkruist indien bij de behandeling van de zaak ter terechtzitting *opnieuw of alsnog* (mijn cursivering, *NL*) beroep zou kunnen worden gedaan op verzuimen bij de aanhouding en inverzekeringstelling die aan de rechter-commissaris zijn of hadden kunnen worden voorgelegd.'

De woordkeuze geeft aan dat de beslissing van de rechter-commissaris over verzuimen die van invloed

1. Zie bijv. mr. D.V.A. Brouwer en mr. W.H. Jebbink, 'Wie behoedt ons voor de rechter-commissaris?', *NJB* 2002, p. 393-398.

Of een verzuim nog ter sprake kan worden gebracht ter zitting is afhankelijk van het soort verzuim.

zijn op de rechtmatigheid van de aanhouding en de inverzekeringstelling, onaantastbaar is. Ter zitting mag de rechter daarover niet opnieuw of alsnog oordelen. Hetzelfde geldt voor de raadkamer nu deze alleen bevoegd is om een beslissing te nemen over de voortdrijving van de voorlopige hechtenis. De raadkamer is geen indirecte beroepsinstantie ten aanzien van de rechtmatigheidsbeslissing van de rechter-commissaris.

1.2 HR 30 maart 2004, NJ 2004, 376

In zijn uitspraak van 30 maart 2004 heeft de Hoge Raad de benadering genuanceerd. In dit arrest overwoog hij dat:

‘art. 359a Sv niet van toepassing is bij *vormverzuimen die betrekking hebben op bevelen inzake de toepassing van vrijheidsbenemende dwangmiddelen* welke kunnen worden voorgelegd aan de rechter-commissaris die krachtens de wet belast is met het toezicht op de toepassing dan wel de voortdrijving van bepaalde tijdens het voorbereidend onderzoek bevolen vrijheidsbenemende dwangmiddelen *en die aan dergelijke verzuimen rechtsgevolgen kan verbinden* (mijn cursivering, NL) ten aanzien van de voortzetting van de vrijheidsbeneming.’

De gecursiveerde zinsdelen relativeren de onaantastbaarheid van de beslissing van de rechter-commissaris. Of een verzuim nog ter sprake kan worden gebracht ter zitting is kennelijk afhankelijk van het soort verzuim. De gekozen bewoordingen leiden tot de conclusie dat indien de verzuimen gevolgen hebben voor meer dan ‘alleen’ de bevelen tot vrijheidsberoving (en de rechter-commissaris daaraan dus geen of on-

voldoende rechtsgevolgen kan verbinden) het gesloten stelsel van rechtsmiddelen zich expliciet *niet* verzet tegen hernieuwde bespreking ter zitting.²

Dat blijkt ook uit latere jurisprudentie. Daaruit volgt dat wel degelijk ruimte bestaat voor bespreking van bepaalde verzuimen waarvan de invloed verder reikt dan de toepassing van vrijheidsbenemende dwangmiddelen.³ Daarbij lijkt de zittingsrechter niet gebonden aan het ‘rechtmatigheidsoordeel’ van de rechter-commissaris over de toegepaste dwangmiddelen.⁴ Vormverzuimen met betrekking tot de aanhouding en inverzekeringstelling vallen volgens de Hoge Raad derhalve in twee categorieën uiteen.

1.3 Categorie I

De eerste categorie betreft vormverzuimen die slechts van invloed zijn op de rechtmatigheid van de aanhouding en inverzekeringstelling (lees: de rechtmatigheid van de vrijheidsberoving) en waaraan de rechter-commissaris een rechtsgevolg kan verbinden. De beslissing van de rechter-commissaris over dergelijke verzuimen is onaantastbaar.

Te denken valt aan het nalaten van het mededelen van de reden van aanhouding aan een verdachte⁵, het weerhouden van inzage in de stukken voorafgaand aan een voorgeleiding⁶, het zonder novum opnieuw aanhouden van een verdachte in dezelfde zaak⁷, iemand inverzekeringstellen na ommekomst van de wettelijke termijn⁸, of het zonder dringende noodzakelijkheid verlengen van de inverzekeringstelling. De rechter-commissaris kan aan deze verzuimen het rechtsgevolg van onmiddellijke invrijheidstelling verbinden.

Overigens kan uit de jurisprudentie niet duidelijk worden afgeleid wat de juridische consequentie is indien de rechter-commissaris de inverzekeringstelling onrechtmatig acht, maar de verdachte desondanks raweliks in bewaring stelt, bijvoorbeeld gezien de ernst van het feit in verhouding tot de (geringe) ernst van het verzuim. Mijns inziens verzet het gesloten stelsel van rechtsmiddelen zich niet tegen bespreking van deze (vastgestelde) onrechtmatige vrijheidsberoving ter zitting, bijvoorbeeld middels een verzoek tot strafvermindering in de zin van artikel 359a Sv. Zeker is in ieder geval wel dat de verdachte nimmer gecompenseerd wordt voor een eventueel verzuim uit deze categorie indien de rechter-commissaris van oordeel is dat de inverzekeringstelling niet onrechtmatig is.

1.4 Categorie II

De tweede categorie betreft vormverzuimen die niet alleen gevolgen hebben voor de rechtmatigheid van de vrijheidsbeneming, maar tevens voor de procespositie

2. Zie in die zin ook de conclusie van A-G Fokkens onder HR 7 september 2004, NJ 2004, 608.

3. Zie HR 19 maart 2002, Nieuwsbrief Strafrecht 2002, 143, Rb. Zwolle-Lelystad 3 december 2004, Nieuwsbrief Strafrecht 2005, 80 en Hof Amsterdam 8 april 2003, 23-002190-02, niet gepubliceerd. Anders: Hof 's-Hertogenbosch 2 september 2003 LJN AI1722, Hof Leeuwarden 4 januari 2002, LJN AD8433, Rb. Roermond 2 december 2002, LJN AF2839.

4. Dat zou men (omdat de Hoge Raad niet ambtshalve casseert) kunnen afleiden uit HR 5 april 2005, NJ 2005, 301.

5. HR 8 mei 2001, NJ 2001, 587.

6. HR 7 september 2004, Nieuwsbrief Strafrecht 2004, 371.

7. HR 30 oktober 2001 LJN AD4307.

8. HR 5 februari 2002 LJN AD7794.

van de verdachte (en aldus voor de gehele procedure) en waaraan de rechter-commissaris geen of in ieder geval onvoldoende rechtsgevolgen kan verbinden. De beslissing van de rechter-commissaris over dergelijke verzuimen is niet onaantastbaar.

Te denken valt aan het aanhouden zonder redelijk vermoeden van schuld⁹, het aanhouden buiten heterdaad zonder bevel¹⁰ of het onthouden van rechtskundige bijstand aan een verdachte. De verdediging kan deze verzuimen niet alleen bij de rechter-commissaris ter sprake brengen (die de verdachte onmiddellijk in vrijheid kan stellen) maar ook bij de zittingsrechter die hieraan (nog nadere) gevolgen ex artikel 359a Sv kan verbinden.

Daarbij dient opgemerkt dat het ter zitting wel van belang is hoe de verdediging het verweer formuleert. Indien de verdediging meent dat de inverzekeringstelling onrechtmatig was omdat de verdachte geen rechtskundige bijstand heeft gekregen, dan heeft het geen zin om deze onrechtmatige vrijheidsberoving op de zitting aan de orde te stellen indien de rechter-commissaris de inverzekeringstelling desondanks niet onrechtmatig heeft geacht. Gekozen moet worden om de *gevolgen* van dit verzuim voor te leggen door bijvoorbeeld aan te voeren dat alle verklaringen die voorafgaand aan het bezoek van de raadsman zijn afgelegd, moeten worden uitgesloten voor het bewijs omdat deze onrechtmatig zouden zijn verkregen.

1.5 Conclusie

De conclusie van deze onderverdeling is dat de beslissingen van de rechter-commissaris minder vergaand ingrijpen in het verdere verloop van de strafprocedure dan naar aanleiding van de uitspraak van de Hoge Raad in mei 2001 werd gedacht. Ernstige vormverzuimen die van invloed zijn op de verdere procedure kunnen in een later stadium weldegelijk nog ter sprake worden gebracht.

2. PRAKTIJK

2.1 Rechter-commissaris

Het voorgaande laat onverlet dat het belang voor een verdachte bij de beslissing van de rechter-commissaris bijzonder groot is. Immers, de rechter-commissaris kan als enige instantie verzuimen uit de categorie I beoordelen en hieraan een concreet gevolg verbinden, te weten: onmiddellijke invrijheidstelling. Dat betekent dat de rechter-commissaris ook de enige 'rechtstaatbewaker' is die kan beoordelen of de 'vormen' uit deze categorie door justitie wel worden nageleefd. Het behoeft mitsdien geen betoog dat dergelijke beslissingen zorgvuldig moeten worden genomen.

Sommige rechters-commissaris lijken daarvan echter onvoldoende doordrongen. Zo oordeelde een rechter-commissaris in Amsterdam (na uitvoerig verweer) onlangs dat de aanhouding en inverzekeringstelling 'vooralnog' rechtmatig waren. Een andere rechter-commissaris maakte in een vergelijkbaar geval zelfs

de opmerking dat de verdediging 'maar in hoger beroep moest gaan als zij het niet eens was met de beslissing'. Onbegrijpelijk, nu daarmee overduidelijk werd miskend dat de verdediging geen rechtsmiddel heeft en de wet 'voorlopig' rechtmatige inverzekeringstellingen niet kent.

Deze visie brengt het risico met zich dat een rechter-commissaris, met het onjuiste idee in zijn achterhoofd dat zijn beslissing twee weken later nog door een raadkamer kan worden herroepen, wellicht gemakkelijker (en daardoor mogelijk onzorgvuldiger) zijn beslissing zal nemen. De praktijk in Amsterdam lijkt dit te bevestigen.

2.2 Inverzekeringstelling

Zo gebeurt het bij het Amsterdamse arrondissementsparket veelvuldig dat bij verdachten die worden voorgeleid de inverzekeringstelling wordt verlengd, met het enkele doel de voorgeleiding binnen de termijn te laten vallen. Immers, de termijn van de inverzekeringstelling verstrekt bijna altijd eerder dan de drie dagen en vijftien uur van artikel 59a Sv. Uit praktisch oogpunt wordt soms zelfs al de verlenging bevolen op het moment dat de verdachte in verzekering wordt gesteld. De rechter-commissaris heeft met deze gang van zaken ten onrechte veelal geheel geen moeite.

Om te beginnen is deze praktijk in strijd met de kennelijke bedoeling van de wetgever. Bij de totstandkoming van artikel 58 Sv is de wetgever er namelijk van uitgegaan dat de inverzekeringstelling niet zal worden verlengd voordat de rechter-commissaris zich over de rechtmatigheid hiervan heeft uitgesproken. 'Het rechtskarakter van de inverzekeringstellingsprocedure is in het onderhavige voorstel zó zeer toegenomen, dat een verlenging van de inverzekeringstelling met maximaal drie dagen door de officier van justitie (...) eveneens verantwoord is. Allereerst is daaraan *voorafgegaan* (mijn cursivering, *NL*) een voorgeleiding voor de rechter-commissaris die tot de slotsom is gekomen dat de inverzekeringstelling niet onrechtmatig is'¹¹, aldus de Minister van Justitie. De huidige Amsterdamse praktijk is mijns inziens dan ook in strijd met de intentie van de wetgever.¹²

Daarnaast blijkt de beleidsregel van het openbaar ministerie, die inhoudt dat verlenging vooral in de rede ligt 'in gevallen waarin het opsporingsonderzoek langere vrijheidsbeneming vereist, terwijl op dat moment de noodzaak van voorlopige hechtenis nog onvoldoende kan worden aangetoond', een dode letter geworden.¹³ De verlenging dient tegenwoordig namelijk in de meeste gevallen veelal slechts één doel: termijnred-

9. Hof Amsterdam 8 april 2003, parketnummer 23-002190-02, niet gepubliceerd.

10. HR 19 maart 2002, Nieuwsbrief Strafrecht 2002, 143.

11. Kamerstukken II 1990/91, 21 225, nr 5, p. 5-6. Tevens Kamerstukken II 1992/93, 21 225, nr 13, p. 6.

12. Anders: Rb. Roermond 19 november 2003, NJ 2004, 70.

13. Beleidsregel OM, 'Aanwijzing inverzekeringstelling' te vinden op www.om.nl.

Julie Parker, *Cloudy Judgement*, olieverf op doek.

ding. In het gros van de gevallen gaat het daarbij niet om uitzonderingssituaties, maar om doorsnee zaken. Zo werd in een zaak van een diefstal van een laptop blijkens het proces verbaal van relaas op woensdagmiddag, toen het onderzoek was afgerond, in onderling overleg tussen de politie en het openbaar ministerie besloten dat de verdachte op vrijdag (twee dagen later dus!) zou worden voorgeleid. 'Zekerheidshalve wordt daarom de inverzekeringstelling verlengd', was de eerlijke verklaring van de verbalisant (die het bevel ook nog zelf had getekend) in het relaas. Mijn verweer dat de wet het 'zekerheidshalve-criterium' niet kent en er echt sprake moet zijn van 'dringende noodzakelijkheid', werd verworpen.¹⁴ In een andere zaak werd de verlenging zelfs al bevolen direct na de inverzekeringstelling. Op het verweer dat niet viel in te zien dat reeds op dat moment kon worden geoordeeld over de aanwezigheid van eventuele dringende noodzakelijkheid drie dagen later, oordeelde de rechter-commissaris dat deze gang van zaken 'niet ontoelaatbaar' was.¹⁵

Hoewel ik onderken dat onder onderzoeksbelang ook het onderzoek naar de mogelijkheid en wenselijkheid een bevel tot voorlopige hechtenis te vorderen dan wel te geven moet worden begrepen¹⁶, betekent dit mijns inziens niet dat (ongeacht de tijd die daarmee is gemoeid) al het zogeheten 'papierwerk' dat door de politie moet worden gedaan om een voorgeleiding mogelijk te maken, per definitie onderzoeksbelang oplevert. Het kabinet in Amsterdam meent mijns inziens ten onrechte van wel. Zo oordeelde een rechter-commissaris

'dat onderzoeksbelang ook inhoudt het onderzoek naar *het moment* (mijn cursivering, NL) en de wijze van de voorgeleiding'.¹⁷ Een onbegrijpelijk oordeel, want wat moet men zich voorstellen bij onderzoek naar het moment van een voorgeleiding? Is dat geen vrijbrief voor onnodige vertraging? Een dergelijke ruime interpretatie van het begrip onderzoeksbelang zorgt in ieder geval voor weinig druk op de ketel bij de opsporingsdiensten. Dit alles nog los van het feit dat indien dit 'papierwerk' na drie dagen nog steeds niet is afgerond, er mijns inziens in ieder geval geen sprake kan zijn van 'dringende noodzakelijkheid' ex artikel 58 lid 2 Sv. Laat staan dat direct na de aanhouding door een officier getoetst kan worden of deze dringende noodzakelijkheid na drie dagen aanwezig zal zijn.

De conclusie is dat het openbaar ministerie uit praktisch oogpunt in sommige gevallen de grenzen van haar bevoegdheden met betrekking tot de inverzekeringstelling opzoekt. Dat hoeft op zichzelf nog geen ernstige gevolgen voor een verdachte te hebben, mits de rechter-commissaris op het juiste moment aan de rem trekt. De vraag is of dat in de huidige praktijk voldoende geschied. Naar mijn ervaring is dat niet altijd het geval. Termijnreddingsacties van een officier worden veelal ten onrechte voor lief genomen. Zo wordt in de meeste gevallen door de rechter-commissaris überhaupt niet bij het openbaar ministerie naar de grondslag van de 'dringende noodzakelijkheid' geïnformeerd en in die gevallen dat dit wel gebeurt, wordt veelal genoeg genomen met de opmerking 'dat het bij de politie heel erg druk is geweest'. Wanneer de rechter-commissaris vanuit die compassie teveel accepteert, ligt de schijn van partijdigheid op de loer.

2.3 Contact rechter-commissaris – officier van justitie

De vrees voor een onvoldoende onpartijdige rechter-commissaris wordt bij de verdediging nog eens aangewakkerd door de technologische ontwikkelingen. Met de komst van het inter- en intranet heeft het informele contact tussen de rechter(-commissaris) en het openbaar ministerie een behoorlijke vlucht genomen. Meer dan eens blijkt een rechter-commissaris gemaild te hebben met een officier op inhoudelijk niveau. Over mogelijke schorsingen (en de daaraan te verbinden voorwaarden) wordt soms al voor de voorgeleiding gecommuniceerd. De transparantie van dergelijke (in)formele zaaksgerelateerde contacten laat te wensen over. Soms wordt informatie die de rechter-commissaris heeft verkregen van de officier te laat of niet aan de verdediging verstrekt, die daardoor (lang) onkundig blijft van hetgeen onderling is besproken. Indien de verdediging toevalligerwijs wel op de hoogte is van dergelijk mailverkeer, zorgt dat vervolgens niet automatisch voor kennisname van deze informatie, zo leert de praktijk. Zo zag ik enige tijd geleden tijdens de voorgeleiding dat de rechter-commissaris bij het bepalen van de schorsingsvoorwaarden veelvuldig naar een naast haar liggende e-mail van de officier keek. Toen ik

14. RC Amsterdam d.d. 19 augustus 2005, parketnummer 13/437429-05, niet gepubliceerd.

15. RC Amsterdam d.d. 20 februari 2005, parketnummer 13/420281-06, niet gepubliceerd.

16. HR 31 oktober 2000, NJ 2001, 239.

17. RC Amsterdam d.d. 26 september 2005, parketnummer 13/421526-05, niet gepubliceerd.

kort daarna voorafgaand aan een andere voorgeleiding om inzage in eventuele mailcorrespondentie verzocht, werd dit geweigerd. Hoewel niet werd ontkend dat een dergelijke e-mail bestond en dat deze zaakgerelateerde informatie bevatte, betrof het volgens de rechter-commissaris 'interne correspondentie die niet voor de verdediging bestemd was'. Een opvatting die kennelijk ook bij sommige officieren leeft. Ook daar kreeg ik in een vergelijkbaar geval nul op het rekest toen ik de officier om een afschrift vroeg van een zaakgerelateerde e-mail aan de rechter-commissaris. Die krijgt u niet, ik mail niet naar buiten', was de reactie.

De vraag is op welke grondslag deze weigering berust. Allereerst zou mijns inziens voor wat betreft de opstelling van een officier van justitie aansluiting gezocht moeten worden bij gedragsregel 15 die onderling tussen advocaten geldt en hen verbiedt te corresponderen met de rechter zonder afschrift aan de wederpartij. Daarnaast is een zaakgerelateerde e-mail mijns inziens een processtuk in de zin van artikel 30 Sv die mitsdien door de officier in het dossier dient te worden gevoegd. De raadsman heeft er gezien artikel 51 Sv vervolgens recht op.

Indien de officier dit in een voorkomend geval weigert, kan de verdediging altijd nog een verzoek doen aan de rechter(-commissaris) om voeging in het dossier. Indien dat echter ook niet geschied en (erger nog) inzage zelfs expliciet wordt geweigerd, is de stap naar de schijn van partijdigheid snel gemaakt.

2.4 Kennisname dossier

Tot slot wellicht het meest zorgwekkende punt: de onzorgvuldige kennisname van het dossier door de rechter-commissaris voorafgaand aan een voorgeleiding. Hoewel het een feit van algemene bekendheid is dat een rechter-commissaris op een drukke dag vele verdachten krijgt voorgeleid en daarbij in sommige gevallen wordt geconfronteerd met late toezending van het dossier, mag naar ik meen desondanks worden verwacht dat altijd de tijd wordt genomen om de stukken zorgvuldig door te nemen alvorens vergaande en, zoals gebleken, onaantastbare en onomkeerbare beslissingen te nemen. De praktijk is helaas anders, zo leerde mij een zaak in Amsterdam.¹⁸ Tijdsdruk blijkt ertoe te kunnen leiden dat, afhankelijk van de omvang van het dossier, de rechter-commissaris het dossier voorafgaand aan de voorgeleiding niet altijd volledig leest. In het zojuist genoemde geval werd zelfs volstaan met lezing van het proces-verbaal van relaas en werden niet eens de verklaringen van de verdachte (integraal) doorgenomen.

Over deze praktijk bleek de rechter-commissaris opvallend open: 'De rechter-commissaris deelt mee dat zij, wegens tijdgebrek, het dossier slechts summier heeft kunnen lezen voorafgaand aan deze voorgeleiding', aldus het proces-verbaal. Een eerlijkheid die de bewuste rechter-commissaris siert, maar niet afdoet aan de zorgwekkendheid van de situatie. Integendeel, kennelijk leeft binnen het kabinet de gedachte dat het

summier lezen van een voorgeleidingsdossier acceptabel is.

In mijn optiek kan het niet zo zijn dat rechters alvorens zij beslissingen nemen onvoldoende op de hoogte zijn van het dossier. Niet valt in te zien dat het mogelijk is om te beoordelen of er ernstige bezwaren tegen een verdachte zijn gerezen, zonder kennis te nemen van de door hem bij de politie afgelegde verklaring. Laat staan dat het acceptabel is dat een beslissing enkel en alleen gegrond wordt op doorneming van het proces verbaal van relaas. Dat bevat over het algemeen veelal conclusies van opsporingsambtenaren die niet altijd steun vinden in de onderliggende bewijsmiddelen. Dergelijke verbalen zijn bovendien vaak sterk gekleurd en weinig objectief. Het is nu juist aan de rechter-commissaris om te beoordelen of deze aannames en conclusies gerechtvaardigd zijn en of aangehaalde fragmenten van verklaringen in het juiste verband zijn geplaatst. Door geen blik te slaan op de onderliggende stukken, is dergelijke controle uitgesloten.

Deze gang van zaken is niet uit te leggen aan cliënten.

Uit praktisch oogpunt wordt soms zelfs al de verlenging bevolen op het moment dat de verdachte in verzekering wordt gesteld.

Hoe moeten zij accepteren dat ze na een detentie van ruim drie dagen worden voorgeleid aan een rechter die vooraf opmerkt dat het dossier onvoldoende is gelezen? Om daarna als ze pech hebben aan te horen dat ze nog veertien dagen langer van hun vrijheid worden beroofd.

3. CONCLUSIE

De conclusie is helder. Door de huidige praktijk, die is ingegeven door pragmatiek en efficiëntie, worden verdachten bij hun voorgeleiding zonder twijfel tekort gedaan. Zelfs is de indruk ontstaan dat de rechter-commissaris soms te weinig kritisch is jegens het Openbaar Ministerie en daarbij onvoldoende oog heeft voor de belangen van de verdediging. Dit klemt te meer nu de beslissingen van de rechter-commissaris vergaand ingrijpen in het leven van een verdachte en voorts in sommige gevallen onaantastbaar zijn.

De praktijk leidt tot schrijnende situaties. Zo kan het in het slechtste geval gebeuren dat een verdachte geconfronteerd wordt met een onnodig lange (verlengde) inverzekeringstelling om vervolgens, als hij eenmaal

¹⁸ RC Amsterdam d.d. 17 november 2005, parketnummer 13/845044-04, niet gepubliceerd.

Door de huidige praktijk, die is ingegeven door pragmatiek en efficiëntie, worden verdachten bij hun voorgeleiding zonder twijfel tekort gedaan.

wordt voorgeleid, in bewaring te worden gesteld door een rechter-commissaris die zonder zijn medeweten heeft gecorrespondeerd met de officier en tot overmaat van ramp het dossier onvoldoende heeft gelezen. Het behoeft geen betoog dat een dergelijke situatie onaanvaardbaar is.

De vraag is hoe het strafrechtsbedrijf zich tegen deze praktijk dient te wapenen. Het antwoord daarop is als vanzelfsprekend minder eenvoudig dan het benoemen van de pijnpunten. De positie van de rechter-commissaris is wat dat betreft niet te benijden, in aanmerking genomen dat daadwerkelijke koerswijziging bij de rechterlijke macht zelf zal moeten plaatsvinden. Voorkomen moet immers worden dat advocaten tot hun eigen standaardpraktijk overgaan waarmee ze de rechter-commissaris voorafgaand aan de voorgeleiding voor het blok zetten. Ik zie het al voor me; een standaardformulier met eenvoudige ja/nee vragen dat ingevuld aan het proces-verbaal gehecht moet worden.

Hebt u vooraf het dossier integraal bestudeerd?

Zo nee, welke delen hebt u overgeslagen en waarom? Hebt u vooraf contact gehad met de officier, mondeling danwel schriftelijk? Zo ja, hoe vaak en wat is daarin exact besproken?

Kortom, de grootste rol om te komen tot een effectieve verbetering lijkt weggelegd voor de rechter-commissaris zelf. En in dat licht is de oplossing misschien toch eenvoudig: er moet eerder aan de rem worden getrokken. Een rechter-commissaris die een verdachte in vrijheid stelt omdat hij niet de kans heeft gekregen voor het verstrijken van de termijn het gehele voorgeleidingsdossier te lezen, heeft hoogstwaarschijnlijk binnen de kortste keren het dossier en de verdachte ruim op tijd in zijn kamer. Daarmee is het risico op probleemverplaatsing in de richting van het parket evident aanwezig, maar de overheid dient zorg te dragen voor voldoende menskracht om de voorgeleidingsprocedure, met alle waarborgen die daarbij horen, naar behoren te laten verlopen. Dat behoort immers tot de verplichtingen die zij uit hoofde van de artikelen 5 en 6 EVRM heeft. De verdachte moet van het ontbreken van die garanties niet de dupe worden. ■

EEN BEDREIGING VOOR DE CONTINUÏTEIT VAN DE VENNOOTSCHAP

755 Prof. mr. W.J. Slagter

W.J. Slagter is emeritus hoogleraar Erasmus Universiteit Rotterdam en advocaat aldaar.

Er is een slingerbeweging tussen de macht van de aandeelhouders enerzijds en de macht van bestuurders en commissarissen of van werknemers anderzijds. In de ene periode verliezen de aandeelhouders te veel macht¹, in een andere periode krijgen de aandeelhouders te veel macht. Zoals dat vaak bij slingerbewegingen het geval is, kan de slinger soms te ver naar de ene of de andere kant doorslaan voordat weer een evenwicht wordt bereikt.

Er zijn thans enkele aanwijzingen dat in sommige opzichten met name onder Angelsaksische invloed, de macht van de aandeelhouders te groot wordt ten koste van de continuïteit en de financiering van de onderneming. Ik noem drie voorbeelden: hedgefunds, Heineken en inkoop van eigen aandelen.

1. HEDGEFUNDS

Ik beschouw hedgefunds als verzamelingen van speculanten, die er slechts op uit zijn om op korte termijn koerswinst te vergaren en die zich niet bekommeren om de welvaart en het welzijn van de vennootschap, in welke aandelenkapitaal zij kortstondig participeren. Aan aandeelhouders is weliswaar stemrecht gegeven om hun eigen belang in de vennootschap te dienen – zulks in tegenstelling tot de bestuurders en de commissarissen, die zich steeds moeten laten leiden door het belang van de vennootschap en de met

haar verbonden onderneming.² Dat neemt niet weg dat aandeelhouders hun eigen belang niet zover mogen doordrijven dat zulks schade aan de vennootschap zou toebrengen. Ik baseer dat op artikel 2:8 lid 1 BW: 'Een rechtspersoon en degenen die krachtens de wet en de statuten bij zijn organisatie zijn betrokken (daartoe behoren ook de aandeelhouders; *W.J.S.*), moeten zich als zodanig jegens elkaar (en dus ook jegens andere organen van de rechtspersoon; *W.J.S.*) gedragen naar hetgeen door redelijkheid en billijkheid wordt gevorderd'. Aandeelhouders, die aan het bestuur instructies geven niet slechts in hun eigen belang maar mede tot schade voor de vennootschap, handelen in strijd met hetgeen door de redelijkheid en billijkheid wordt gevorderd. Het is zelfs zo dat een aandeelhouder van een BV of een NV met slechts aandelen op naam enzovoorts, die door zijn gedragingen het belang van de vennootschap zodanig schaadt dat het voortduren van zijn aandeelhouderschap in redelijkheid niet kan worden geduld, gedwongen kan worden zijne aandelen aan andere aandeelhouders over te dragen (art. 2:336 lid 1 BW). Hier wordt dus in het kader van de geschillenregeling de aandeelhouder niet aangesproken in de behartiging van zijn eigen belang maar in dat van de vennootschap.

De recente discussie over de gang van zaken bij VNU geeft daarvan een goed voorbeeld. Is het zo dat VNU benadeeld wordt in haar groei doordat aandeelhouders zich met succes hebben verzet tegen een overname van IMS Health? Moet men er voorts van uitgaan dat R. van den Bergh een goede 'performance' had, dat de

1. W.J. Slagter, rede ter gelegenheid van de 75e dies natalis van de Erasmus Universiteit Rotterdam, *Macht en onmacht van de aandeelhouder*, Deventer: Kluwer 1988, herdrukt in: *Slagter over eigendom, Beschouwingen over privaatrecht, vennootschapsrecht en effectenrecht, Feestbundel ter gelegenheid van de 80e verjaardag*, Deventer: Kluwer 2003, p. 153-193.

2. Zie HR 30 juni 1944, NJ 1944/45, 465 inzake Wennex. Aangenomen moet worden dat dit vrij oude arrest nog steeds als geldend recht moet worden beschouwd, hoewel het is bestreden door J.L.P. Cahen, *De invloed van de belangenverbreding op het handelen van de aandeelhouder, Honderd jaar rechts leven, Nederlandse Juristen Vereniging 1870-1970*, Zwolle: Tjeenk Willink 1970, p. 71 e.v.

prijs voor de overname niet te hoog was, dat allerlei vooraanstaande financiële adviseurs eenstemmig van oordeel waren, dat de overname van IMS Health voor VNU zeer gunstig zou zijn en een groot synergie-effect zou hebben en dat de aandeelhouders erop uit waren om de 'oorlogskas' niet te bestemmen voor groei op lange termijn maar voor een koerswinst en een extra dividenduitkering op korte termijn? Of is het zo dat Van den Bergh zich slechts liet leiden door gevoelens van megalomanie ter eigen eer en glorie en dat aandeelhouders terecht hun macht laten zien, die een bestuur niet hooghartig mag negeren? Was de 'performance' van Van den Bergh niet vlekkeloos? Waarschijnlijk was Van den Bergh uitstekend in zijn strategisch denken, maar schoot hij wellicht tekort in het interne beheer. Terloops merk ik op dat ik een ideale combinatie vind die van een stuur en een remmer: de hoogste leiding van een onderneming zou dan moeten berusten bij twee personen, waarvan één over strategisch inzicht

Wellicht zou het met Ahold ook anders gelopen zijn, indien Van der Hoeven zo'n remmer naast zich zou hebben gehad.

beschikt en extern voortreffelijk functioneert, ook bij acquisities, maar tekort schiet in de consolidatie van hetgeen verworven is en bij het interne beheer van de onderneming. Daarom is er daarnaast een tweede persoon nodig, die zich bezighoudt met het interne beheer van de onderneming en die al te wilde pogingen tot acquisities afremt. Een combinatie van dynamisch en statisch leiding geven, zoals destijds bij het Vendex-concern van Dreesmann. Wellicht zou het met Ahold ook anders gelopen zijn, indien Van der Hoeven zo'n remmer naast zich zou hebben gehad.

Van den Bergh werd echter door de hedgefonds niet aangesproken over een tekortschietend intern beheer maar op zijn strategisch inzicht, waarop juist niets was aan te merken. Dan blijft mijns inziens overeind staan dat een voortreffelijke acquisitie niet van de hand mag worden gewezen, omdat aandeelhouders

liever een uitkering aan aandeelhouders zien (hetzij in de vorm van een dividend, hetzij in de vorm van inkoop van eigen aandelen), en daardoor verdere groei in de richting, die een juiste strategische keuze is, wordt belemmerd: dan wordt daardoor schade aan de vennootschap toegebracht. Mijn stelling luidt dan dat een aandeelhouder in het nastreven van zijn eigen belang, niet zo ver mag gaan dat schade aan de vennootschap, ook in haar groei mogelijkheden, wordt toegebracht en dat zulks in strijd is met de in artikel 2:8 BW geëiste redelijkheid en billijkheid. Daarin ligt voor Nederland een wapen, omdat in Angelsaksische landen een regel als artikel 2:8 BW niet bestaat en buitenlandse aandeelhouders in Nederlandse vennootschappen hiermee kunnen worden geconfornteerd (mede gelet op art. 3 Wet Conflictenrecht Corporaties).

Hedgefonds kunnen in korte tijd grote aandelenpakketten verwerven in het vooruitzicht van grote winsten op korte termijn, waardoor aandeelhouders worden aangetrokken, terwijl hedgefonds ook op grote schaal aandelen lenen.³ Mede daarom heeft het ABP onlangs besloten niet langer mede te werken aan het uitlenen van aandelenpakketten, omdat daardoor in de hand wordt gewerkt het voor Nederlandse ondernemingen schadelijke optreden van hedgefonds. Indien bewezen kan worden dat hedgefonds aldus schade toebrengen aan Nederlandse vennootschappen, zou terecht ook in de zaak van de VNU in een kort geding, voorafgaande aan een aandeelhoudersvergadering, een beroep kunnen worden gedaan op het zojuist genoemde artikel 2:8 BW.

Het recente optreden in binnen- en buitenland van hedgefonds gaat in de richting dat ter wille van het eigenbelang van de hedgefonds en haar aandeelhouders de vennootschap, waarin zij participeren, zelfs zeer benadeeld wordt doordat de schaarse liquiditeiten waarover de vennootschap beschikt, niet worden besteed voor acquisities of voor investeringen maar voor een extra uitdeling aan aandeelhouders, of doordat uitstekende en integere bestuurders, die niet willen buigen voor de grillen van de hedgefonds, gedwongen worden op te stappen. Zie Deutsche Börse. Tijdens een door de redactie van het periodiek Ondernemingsrecht in samenwerking met Kluwer georganiseerd congres op 11 oktober 2005 over commissarissen werd gewezen op de desastreuze invloed die hedgefonds in het bestuur en het beleid van de Deutsche Börse hebben uitgeoefend. Die hedgefonds zijn ook nog zo brutaal dat zij aan het bestuur informatie vragen, waarop een individuele aandeelhouder in het geheel geen recht heeft, indien artikel 2:107 lid 2 slot BW toepasselijk is⁴, onder het onjuiste motto 'we own the company'. Dit is ook niet waar: aandeelhouders zijn eigenaar van de aandelen in een rechtspersoon, die eigenaar is van de onderneming.

Naar aanleiding van de bezorgdheid die in de Tweede Kamer is uitgesproken ten aanzien van de mogelijkheid dat bij een beursgang van Schiphol aandelen in belangrijke mate in handen zouden komen van spe-

3. Zie hieromtrent het opstel van G.T.M.J. Raaijmakers in de bundel *Tussen Themis en Mercurius ter gelegenheid van het lustrum van het Nederlands Genootschap van Bedrijfsjuristen*, Deventer: Kluwer 2005.

4. HR 21 januari 2005, *Ondernemingsrecht 2005*, 212, p. 620-624 met een zeer kritische noot van E.W.J.H. de Liagre Böhl. De uitspraak van de Hoge Raad is juridisch niet te rechtvaardigen maar slechts verklaarbaar – al mag dat natuurlijk niet – uit afkeer van het zeer brutale optreden van hedgefonds. Wellicht is er hier sprake van een 'verhullende argumentatie', zoals bedoeld door prof. mr. J. Vranken (NJB 2005/36).

culatieve beleggers (hedgefonds) heeft minister Zalm aan de Tweede kamer op 21 oktober 2005 als volgt geschreven: 'Het is vanzelfsprekend niet zo dat een meerderheidsaandeelhouder volstrekt naar willekeur kan handelen ten opzichte van de minderheidsaandeelhouder(s). Uiteraard geldt het algemene redelijkheidsvereiste ten opzichte van andere bij de vennootschap krachtens wet en statuten betrokkenen. Het is echter niet zo dat voor een meerderheidsaandeelhouder een wettelijke plicht geldt om altijd te handelen in overeenstemming met de belangen van de vennootschap (zoals die bijvoorbeeld wel geldt voor de raad van commissarissen). Het redelijkheidsvereiste is een wezenlijk andere toets dan te handelen naar het vennootschappelijk belang en vormt geen obstakel om in genoemde situatie effectief te kunnen ingrijpen, zeker niet als van tevoren ook uit het prospectus blijkt dat een dergelijke situatie zich kan voordoen'. Deze zienswijze onderstreept hetgeen ik hiervoor heb betoogd, met dien verstande dat ik uit artikel 2:8 lid 1 BW met de minister afleid dat een aandeelhouder niet verplicht is zijn stem uit te brengen in het belang van de vennootschap maar dat de redelijkheid en billijkheid wel medebrengt dat een aandeelhouder zijn stem niet mag uitbrengen op een wijze, waardoor de vennootschap schade wordt berokkend.

2. HEINEKEN

Enige jaren geleden heeft een ontevreden aandeelhouder zich beklagd over het écart tussen de koers van de aandelen in de NV Heineken en de koers van de houdstermaatschappij Heineken. Hij meende dat het bestuur in gebreke bleef om dit écart weg te werken. Terecht oordeelde de Ondernemingskamer⁵ dat het bestuur van een vennootschap geen taak heeft om de koers van de aandelen in haar vennootschap te beïnvloeden. Terecht, want het bestuur heeft tot taak zich te wijden aan de belangen van de vennootschap, niet de belangen van de aandeelhouders. Slechts door de belangen van de vennootschap te dienen, worden indirect ook de aandeelhouders gebaat.

Dat neemt niet weg dat de slimme constructie, waarbij de familie Heineken net iets meer dan 50% bezit in de houdstermaatschappij, en de houdstermaatschappij net iets meer dan 50% bezit in de NV Heineken (en dus in feite met slechts 25% van het risicodragend kapitaal net overal de meerderheid van de stemmen kan uitoefenen), een voor de vennootschap ongunstige situatie schept. Wanneer het zo zou zijn dat Heineken allerlei acquisities heeft gemist en aan de concurrentie heeft moeten overlaten – hetgeen mijns inziens ten onrechte aan mr. A. Ruys is toegerekend –, alleen maar omdat zulke acquisities alleen met obligaties en

New York Stock Exchange.

niet met een aandelenemissie konden worden gefinancierd, omdat de familie Heineken anders haar machtspositie zou kwijtraken (tenzij zij in het bij emissie uitgebreide aandelenkapitaal naar evenredigheid zou deelnemen), dan ben ik van oordeel dat een enquêteverzoek zou kunnen worden ingesteld tegen de algemene vergadering van aandeelhouders van Heineken houdstermaatschappij en dochter (een enquête kan alleen worden ingesteld tegen een vennootschap maar de algemene vergadering van aandeelhouders is net zo goed een orgaan van de vennootschap als het bestuur) wegens twijfel aan juist beleid.

Terecht schrijft Bendert Zevenbergen in het *Financieele Dagblad* van 7 oktober 2005 onder de kop 'Aandeelhouder doorstaat toets van Tabaksblat nog niet', dat de regels van corporate governance niet alleen voor bestuurders en commissarissen gelden maar ook voor aandeelhouders en, voeg ik hieraan toe, aandeelhouders mogen niet beletten dat bestuur en commissarissen hun taak ook in overeenstemming met de code corporate governance uitvoeren.

3. INKOOP VAN EIGEN AANDELEN

Indien de schaarse liquiditeiten van een vennootschap niet gebruikt worden om investeringen af acquisities te financieren (of om aandelen te verwerven teneinde die te kunnen leveren aan optiegerechtigden, of als sluitstuk van een blokkeringsregeling of inkoop van eigen aandelen uit defensieve overgingen om een concurrent, die een bod op de aandelen voorbereidt, buiten de deur te houden), maar om eigen aandelen in te kopen (om aldus het omgekeerde van een verwatering te bewerkstelligen en aldus de winst aan een geringer aantal aandelen te kunnen toedelen, waardoor de koers van die resterende aandelen zal stijgen), dan

*Onder het onjuiste motto:
'We own the company'.*

⁵ OK 18 oktober 2001, JOR 2001/255.

Nederland dreigt evenals België een land van filialen te worden.

dient een dergelijke inkoop van aandelen alleen om de aandeelhouders te gerieven maar niet om op de beste wijze in het belang van de vennootschap de liquiditeiten van de vennootschap te alloceren in het belang van de vennootschap. Terecht heeft dan ook DSM weerstand geboden aan de wensen van aandeelhouders om eigen aandelen in te kopen (het *Financieele Dagblad* van 14 oktober 2005). Ten onrechte schrijft R. Brandsma (wetenschappelijk bureau van PWC) in het *Financieele Dagblad* van 6 oktober 2005 een artikel onder de kop: 'Eigen aandelen inkopen moet nog veel eenvoudiger'. Integendeel, het kabinet heeft ten onrechte besloten die inkoop fiscaal te faciliteren. Bestuurders dienen zich te spiegelen aan het zojuist genoemde arrest inzake Heineken: het behoort niet tot de taak van het bestuur van een vennootschap de koers van de eigen aandelen te manipuleren; dit is slechts een belang van de vennootschap, indien de vennootschap overweegt zelf met een emissie te komen. Maar dan is het misschien een verboden koersmanipulatie. Voor het overige is inkoop van aandelen om daarmee een koersstijging te bewerkstelligen alleen in het belang van de aandeelhouders, niet in het belang van de vennootschap.

Daar komt thans nog iets bij. Op 1 oktober 2005 is de Wet Marktmissbruik in werking getreden, waarmee de Europese Richtlijn Marktmissbruik is geïmplementeerd. Daardoor wordt ook de inkoop van eigen aandelen aan banden gelegd. Aandelen inkoop van enige omvang zal in het algemeen een prijsopdrijvend effect hebben. De wetgever heeft echter terugkoopprogramma's, die voldoen aan bepaalde eisen, uitgezonderd van het verbod op marktmanipulatie. Wil ingevolge artikel 46b lid 2 Wet toezicht effectenverkeer 1995

juncto de Europese Verordening ter uitvoering van de Europese Richtlijn Marktmissbruik (2273/3003) een terugkoopprogramma voor de uitzonderingsregeling in aanmerking komen, dan mag het uitsluitend ten doel hebben:

- het kapitaal van de vennootschap (in de waarde of in het aantal aandelen) te verminderen;
- verplichtingen na te komen die voortvloeien uit de omwisseling van converteerbare obligaties in aandelen of uit aandelenoptieplannen en andere regelingen inzake de toewijzing van aandelen aan werknemers van de uitgevende instelling of van een verbonden onderneming.

Het is dus niet langer toegestaan om aandelen in te kopen ten behoeve van een toekomstig gebruik van de ingekochte aandelen voor bijvoorbeeld een overname, hetgeen overigens verwatering zou voorkomen. Ook verzet de Wet Marktmissbruik zich tegen inkoop ten behoeve van het steunen van de beurskoers.⁶

4. CONCLUSIE

Het hiervoor gestelde, en met name het gestelde onder 1 over hedgefunds, heeft een bredere strekking. Niet alleen worden ondernemingen in hun continuïteit en dus in hun voortbestaan bedreigd, maar een nog groter gevaar dreigt voor de Nederlandse samenleving als geheel. Nederland dreigt evenals België een land van filialen te worden. Buitenlandse beleggingsfondsen en hedgefunds zullen in steeds grotere mate Nederlandse ondernemingen, welke aandelen relatief laag genoteerd staan, overnemen en daarvan de koers en de richting bepalen. Die koers kan mede inhouden dat grote delen van zo'n onderneming worden weggesneden of worden geliquideerd (om daarmee liquiditeiten te verwerven, die voor aflossing van schulden – voor de aankoop van aandelen aangegaan – af te lossen). Een doemscenario zou zijn dat aldus op de Amsterdamse effectenbeurs nog nauwelijks Nederlandse fondsen worden verhandeld. Nederland wordt een land van 'raiders', niet meer van reders, die zelf de koers bepalen. ■

6. Zie voor de verdere eisen mr. O.J. Klaassen (Norton Rose, Amsterdam), *Terugkoopprogramma's in het licht van de Wet Marktmissbruik in Juridisch up to Date van 13 oktober 2005*, p. 10-11, waaraan veel van het bovenstaande over de WTe is ontleend.

Maak van de Grondwet een Constitutie

756

Met de instelling van het Burgerforum en de Nationale Conventie is een nieuwe beweging voor politieke en staatsrechtelijke hervormingen in gang gezet. Ook de Grondwet werd nadrukkelijk in de discussie betrokken. In het besluit tot instelling van de Nationale Conventie wordt aandacht gevraagd voor de positie van de Grondwet in de samenleving en de wijze waarop zij kan worden veranderd. Zulks in het kader van de meer algemene opdracht aan de Conventie te komen met 'voorstellen voor de inrichting van het nationaal politiek bestel die kunnen bijdragen aan herstel van vertrouwen tussen burger en politiek en mede ten grondslag kunnen liggen aan de constitutie voor de eenentwintigste eeuw'. Met zijn pleidooi voor een renaissance van de Grondwet – 'Laat de Grondwet niet weerloos liggen, we moeten haar aanraken, ons eigen maken, dan zijn we rijker dan we denken' – gaf minister Pechtold in zijn Dales-lezing op 27 januari een voorzet.

In het debat ging het aanvankelijk vooral over de wenselijkheid de Grondwet te herschrijven in begrijpelijke taal. Op zich is daar veel voor te zeggen. Het is ook wel te doen, al zal het niet meevallen nog brood te bakken van bijvoorbeeld artikel 23 Gw, dat er zo langzamerhand aan toe is een plaats krijgen in het Jurassic Park van obsoleete grondwetsbepalingen. Het artikel heeft immers hoegenaamd geen relatie met de taken en problemen waar het onderwijs vandaag de dag voor staat.

Maar herschrijving van de Grondwet zal weinig opleveren. Een leesbare, verstaanbaar gemaakte tekst zal vooral aan het licht brengen hoe pijnlijk nietszeggend onze Grondwet is waar het gaat om de fundamentele van het staatsbestel. Immers, de Grondwet van het Koninkrijk der Nederlanden is, wanneer men op haar inhoud afgaat, niet wat zij zegt te zijn. En dat al bijna tweehonderd jaar. Ze is geen

grondwet, maar een staatsregeling. Geen Constitutie, geen 'Fundamental Law', maar een 'Instrument of Government'. Ontworpen in de jaren 1814-1815 als raamwerk voor de inrichting van een monarchale staat, ontwikkelde zij zich in de loop van de negentiende eeuw tot het statuut voor de organisatie en bevoegdheden van en de verhoudingen tussen de overheidsambten op het centrale, provinciale en lokale niveau. Een typische 'institutengrondwet' dus, niet meer dan een voorschrift omtrent de overheidsorganisatie en het overheidsbestuur.

Ook in de twintigste eeuw bleef deze hoofdtekst van de Grondwet behouden. Wel bracht de generale herziening van 1983 een aanzienlijke uitbreiding van het aantal grondrechten, welke tezamen het eerste hoofdstuk vormen. Uit het oogpunt van waardenoriëntatie was dit niet zonder betekenis. Echter, als voorheen bestaat bijna negentig procent van de inhoud van de Grondwet uit regels van organisatierechtelijke aard. Weliswaar werd het document in 1983 gestript van tal van bepalingen die obsoleet waren geworden of die naar men meende beter aan de gewone wetgever konden worden overgelaten. Daar stond dan weer tegenover dat de nieuwe bepalingen, ook die welke resulteerden uit de latere partiële herzieningen, overwegend van institutionele aard zijn of – zoals in het geval van de grondrechtencatalogus – welhaast lijken te worden gedomineerd door de bevoegdheidsattributies aan de wetgever.

Het vasthouden aan het institutionele grondwetsstype heeft mede als consequentie dat in de loop van de tijd de band tussen de Grondwet en de materiële constitutie steeds losser is geworden. De leidende principes inzake de staatsorganisatie, de relaties tussen de overheidsambten en de verhouding tussen overheid en burger

ontbreken in de Grondwet geheel of zijn er slechts versluierd in terug te vinden. Voorbeelden: de uitgangspunten van rechtsstaat en democratie, de parlementaire regeringsvorm, decentralisatie. De grondwettelijke eedsformules, zo ongeveer de enige plaats in de 'oude' Grondwet waarin sprake was van beginselen van staatsbestuur, werden in 1983 bijgezet in de additionele artikelen om zestien jaar later geheel uit de Grondwet te verdwijnen. Al met al kost het moeite deze te beschouwen als een wet van grondslagen of als codex van de waarden en beginselen welke ons politieke en rechtssysteem funderen.

Dat de Nationale Conventie de Grondwet in haar takenpakket heeft gekregen is begrijpelijk. In de afgelopen jaren is definitief het besef doorgedrongen dat de Nederlandse samenleving sterk van karakter is veranderd. Kon enkele decennia nog worden gesproken van een betrekkelijke culturele homogeniteit, thans is de samenleving uitgesproken pluriform en multicultureel. Wat ooit in sociaal, politiek en religieus opzicht bindende elementen vormden, maakte plaats voor een vergaande individualisering en secularisatie. De enige 'grote godsdienst' waarbinnen sprake is van een toename van het aantal gelovigen is de islam. Politiek vertrouwen uit traditie of gewoonte maakte plaats voor essentieel wantrouwen tegen het politieke bedrijf en de 'politieke kaste'. En maatschappelijke vrede en globale consensus maakten plaats voor fundamentele tegenstellingen en spanningen die in de afgelopen jaren op soms dramatische wijze tot uiting kwamen: de episode-Fortuyn, de kamerverkiezingen van 2002, de moord op Van Gogh en haar nasleep, de dreiging van binnenlandse terreur, het referendum over de Europese Grondwet, het debat over de vrijheid van meningsuiting en de grenzen van dit recht. Wanneer men het heeft over herstel van

maatschappelijke binding, overbrugging van tegenstellingen en actieve betrokkenheid bij de samenleving en 'de publieke zaak' wordt, zoals ook blijkt uit het instellingsbesluit van de Conventie, van de Grondwet het nodige verwacht. Zo wordt vaak aangevoerd dat zij een prominente rol zou moeten spelen bij de integratie van 'nieuwkomers' in zoverre deze mét de Grondwet de waarden van democratie, rechtsstaat en grondrechten worden ingeprent.

Maar men moet zich afvragen of de Grondwet voor dit alles wel zo'n geschikt instrument is. Dat is ze zeker niet wanneer men ermee volstaat haar te herschrijven in begrijpelijke taal. Want dan blijft zij een grondwet die zwijgt waar het de grondslagen van de politieke samenleving betreft en weinig te zeggen heeft over de fundamentele waarden en normen waaraan overheid én burgers binnen die samenleving gebonden zijn. En een grondwet die in essentie blijft wat zij altijd is geweest: een institutengrondwet. Een grondwet die niet is geschreven voor de burgers die de staat vormen, maar primair is bestemd om te dienen als vehikel voor de staat en de overheidsinstellingen. Om die reden is zij niet bepaald geschikt om gevoelens van gemeenschappelijkheid, nationale identiteit en betrokkenheid bij de publieke zaak op te wekken. En volstrekt ongeschikt als studiemateriaal ten behoeve van de maatschappelijke en culturele integratie van allochtone ingezetenen en het 'inburgerings-traject'.

Wij pleiten er daarom voor dat niet langer de kaart wordt gespeeld van de Grondwet van 1815, maar dat er wordt gewerkt aan een nieuwe Grondwet, een grondwet die een constitutie is.

Een grondwet die (wij formuleren een paar minimumeisen van algemene aard):

- een wet van grondslagen is, een basiswet derhalve van de politieke samenleving en het politiek-juridisch stelsel;
- de beginselen en fundamentele rechtswaarden verwoordt waarop de inrichting van het politiek-juridisch stelsel is gefundeerd en waarin de uitoefening van overheidsbevoegdheden en de verhouding tussen overheid en burger hun normering vinden;
- wat haar voorschriften van institutionele en organisatorische aard betreft zich tot de hoofdzaken beperkt;
- meer elan uitstraalt dan het dorre proza van de huidige Grondwet en verstaanbaar is voor de burgers.

Hoe kan deze conceptie van grondwet als basiswet van de politieke samenleving vorm worden gegeven? Wij pleiten voor een preambule, waarin bepaalde, in onze samenleving algemeen aanvaarde waarden zoals de beginselen van de menselijke waardigheid, rechtsstaat en democratie en die van verdraagzaamheid, respect en 'fair play' worden geëxpliciteerd. Daarnaast een inleidend hoofdstuk met algemene bepalingen naar het voorbeeld van de Staatsregeling voor het Bataafsche Volk van 1798. Hierin zouden beginselen en structuurelementen van de politieke samenleving een plaats dienen te krijgen. Te denken valt aan het burgerschap – ook verantwoordelijkheid van de burgers – en het kiesrecht, de klassieke grondrechten en andere centrale uitgangspunten van de rechtsstaat, waaronder de rechterlijke onafhankelijkheid. En verder: het koningschap, de instellingen van de representatieve democratie, beginselen van behoorlijk bestuur, de sociale grondrechten, de relatie tot de Euro-

pese Unie en decentralisatie.

In dit verband is het van belang erop te wijzen dat aan dergelijke grondwetsbepalingen van fundamentele, materieel-constitutionele aard een beschermde status kan worden gegeven in het kader van grondwetsherziening en overdracht van nationale bevoegdheden aan internationale organisaties. De hedendaagse grondwetten, van de Duitse, de Spaanse en Griekse tot aan de Russische en Litouwse toe, zijn rijk aan voorbeelden hoe deze 'supra-constitutionnalité' – of liever: boven-grondwettelijkheid – in het vat kan worden gegoten. De procedure voor herziening van bepalingen van meer institutionele aard zou daarentegen kunnen worden verlicht, waarmee veel van de bezwaren tegen het huidige stelsel van grondwetsherziening kunnen worden weggenomen.

Overigens menen wij dat het institutioneel-organisatorische raamwerk en de hoofdzaken van de verdere indeling van de Grondwet grotendeels intact kunnen blijven. Het grondwettelijk recht hoeft niet compleet overhoop te worden gehaald, hetgeen voordelen biedt in termen van aanvaardbaarheid en de 'receptie' van de nieuwe Grondwet in het rechtstelsel. Echter, in 'tone and style' van de Grondwet moet zeker verandering komen, om redenen die hierboven werden aangevoerd. ■

*G.F.M. van der Tang en C.M. Zoethout
(Ger van der Tang is free-lance journalist, oud-docent staats- en bestuursrecht aan de Erasmus Universiteit Rotterdam en adviseur van de Nationale Conventie.*

Carla Zoethout is universitair hoofddocent constitutioneel recht aan de Universiteit van Amsterdam en lid van de Nationale Conventie)

De strafbare intentie is bijna een feit

757 Het Wetsvoorstel ter verruiming van de mogelijkheden tot opsporing en vervolging van terroristische misdrijven¹ (vanaf nu: het wetsvoorstel) heeft al het nodige stof doen opwaaien. In een zeldzame blijk van ongerustheid schreef raadsheer bij de Hoge Raad Corstens van dijkdoorbraken in het strafrecht², en ook in enkele andere publicaties is gewezen op de verstrekkende inhoud en de aanzienlijke risico's van dit wetsvoorstel.³ Al die bijdragen gingen hoofdzakelijk over de strafvorderlijke wijzigingen, zoals het laten vervallen van de ernstige bezwaren in het kader van de voorlopige hechtenis en het onthouden van stukken aan de verdediging. In het wetsvoorstel bevindt zich echter ook een artikel dat een kleine tekstuele wijziging van artikel 46 lid 1 Sr voorstelt dat grote gevolgen kan hebben voor de strafbaarheid van voorbereidingshandelingen: het laten vervallen van het bestanddeel 'kennelijk'. De bepaling zal dan voortaan luiden: 'Vorbereiding van een misdrijf waarop naar de wettelijke omschrijving een gevangenisstraf van acht jaren of meer is gesteld is strafbaar, wanneer de dader opzettelijk voorwerpen, stoffen, informatiedragers, ruimten of vervoermiddelen bestemd tot het begaan van dat misdrijf verwerft, vervaardigt, invoert, doorvoert, uitvoert of voorhanden heeft.' Hoe op de vleugels van de terrorismebestrijding een algehele strafbaarstelling van de kwade intentie behoorlijk dichtbij komt.⁴

Artikel 46 is op 1 april 1994 in het Wetboek van Strafrecht opgenomen en behelst de algemene strafbaarstelling van voorbereidingshandelingen. Voorafgaand aan die invoering was een gedraging pas strafbaar na een begin van uitvoering, waarmee er sprake was van een poging tot een strafbaar feit. Met het oog op de georganiseerde criminaliteit en de gevaarstelling die uitgaat van groepen criminelen die ernstige strafbare feiten plannen, werd het noodzakelijk geacht in een vroeger stadium te kunnen ingrijpen. Bij de behandeling van het wetsvoorstel werd herhaaldelijk gewezen op het risico dat bij strafbaarstelling

van voorbereidingshandelingen verdachten bestraft zouden worden puur op basis van hun kwade bedoelingen, nog voordat er feitelijk ook maar iets gevaarlijks of strafrechtelijks relevant was gebeurd. Om dit 'spook van het intentiestrafrecht buiten de deur te houden'⁵ nam de wetgever een aantal objectieve bestanddelen op in de nieuwe aansprakelijkheidsgrond. Allereerst zou de eenmansactie in de voorbereidingsfase niet strafbaar zijn doordat de voorbereiding moest zien op een in vereniging te plegen misdrijf. Verder zou sprake moeten zijn van in de wettekst omschreven concrete activiteiten en concrete voorbereidingsmiddelen. Tot slot moest de criminele bestemming *kennelijk* zijn; niet alleen voor de getraide speurneus maar ook voor de 'gemiddelde rechtsgenoot' moest duidelijk zijn dat de specifieke gedraging met de specifieke middelen geen onschuldig karakter had. Met name deze laatste eis zou moeten voorkomen dat 'de intentie het belangrijkste, zo niet het enige aanknopingspunt vormt voor strafrechtelijke aansprakelijkheid'.⁶

Het bestanddeel 'in vereniging' werd op 1 januari 2002 uit artikel 46 Sr geschrapt.⁷ De in het artikel genoemde gedragingen en middelen zijn zo ruim geformuleerd dat het bijzonder lastig is een menselijke handeling te bedenken die daar niet onder valt. Zo verwerven de meeste mensen dagelijks voorwerpen en stoffen en is het voorhanden hebben van een vervoermiddel ook bepaald geen uitzondering. Komt nu de kennelijke bestemming te vervallen dan zijn de objectieve bestanddelen feitelijk geheel uit de voorbereidingsbepaling verdwenen. Dat is vooral problematisch met het oog op het bewijsrecht en de onschuldspresumptie.⁸ Het hebben van een kwade gedachte, en zeker het willen uitvoeren daarvan, zal immers over het algemeen door de betreffende persoon ontkend worden, en lastiger nog, soms terecht. Gezien de aard van de strafbare voorbereiding is het voor een verdachte onmogelijk om te bewijzen dat hij het feit niet daadwerkelijk zou gaan plegen en het aantonen van onschuld is in de

praktijk dan ook bijzonder lastig. Betoogd wordt wel dat de werkelijke beperking van deze strafbaarstelling schuilt in het woord *voorbereiden* zelf: slechts wanneer de handelingen daadwerkelijk als het voorbereiden van een strafbaar feit zijn te beschouwen, is de gedraging strafbaar.⁹ Dit blijft echter in hoge mate een subjectieve toetsing, die gekleurd zal worden door de verdenkingen van het Openbaar Ministerie en het dossier dat rond die verdenking is opgebouwd. Wanneer er geen objectief

1. *Wijziging van het Wetboek van Strafvordering, het Wetboek van Strafrecht en enige andere wetten ter verruiming van de mogelijkheden tot opsporing en vervolging van terroristische misdrijven, Kamerstukken II 2004/05, 30 164, nr. 2.*
2. *G.J.M. Corstens, 'Dijkdoorbraken in de strafrechtspleging', NJB 2005, p. 289.*
3. *O.a. P.H.P.H.M.C. van Kempen, 'Terrorismebestrijding door marginalisering strafvorderlijke waarborgen', NJB 2005, p. 397 en Th.A. de Roos, 'De nieuwe wetsvoorstellen helpen niet', Adv.bl. 2006, 4, p. 176.*
4. *Zie voor de verschillende benaderingen van het begrip intentiestrafrecht G.A.M. Strijards, Strafbare voorbereidingshandelingen, Studiepockets strafrecht nr 30, Zwolle: Tjeenk Willink 1995, p. 42 en p. 115.*
5. *G.A.M. Strijards, a.w. p. 41.*
6. *Peter Smith, Strafbare voorbereiding, een rechtsvergelijkend onderzoek, Den Haag: BJU 2003, p. 202.*
7. *Wet van 20 december 2001, Stb. 2001, 675. Hiermee was de reden van invoering al snel naar de achtergrond verdwenen. Daar zou met het oog op (de achtergrond van) het huidige wetsvoorstel nog wel enige lering uit te trekken zijn.*
8. *Ook vanuit principiële en dogmatische hoek is hier het nodige op aan te merken maar dat zal hier verder buiten beschouwing worden gelaten. Zie ook noot 4.*
9. *Zie o.a. Gritter en Sikkema, 'Bestemming onbekend', DD 2006-3/15, p. 277-302.*

waarneembare handeling die concreet uiting geeft aan het voornemen meer hoeft te worden vastgesteld, kan dit ertoe leiden dat met toepassing van de bekende voorwaardelijk opzet redenering het strafbare feit puur op basis van vermoedens wettig bewezen kan worden verklaard. Het is onvermijdelijk dat dit er vroeg of laat toe leidt dat verdachten worden veroordeeld, letterlijk omdat zij de schijn tegen hebben.

Volgens de memorie van toelichting bij het wetsvoorstel brengt de wijziging feitelijk niets nieuws: de Hoge Raad stelt volgens de Minister zulke lage eisen aan het begrip 'kennelijk' dat verwijdering daarvan uit het voorbereidingsartikel niets meer is dan een verduidelijking van het geldend recht. Bovendien is er in de literatuur geen eenduidige mening over dit begrip en dat maakt de zaken ook nodeloos lastig. Dat de intentie alleen voortaan voldoende is wordt in de korte toelichting bij dit deel van het wetsvoorstel letterlijk erkend: 'De subjectieve bestemming, het opzet van de dader, is toereikend voor strafbaarheid.'¹⁰ Enkele Kamerleden lijken nog lont te ruiken maar de opgeworpen bezwaren worden vrij

eenvoudig weg gewuifd.¹¹ Op de vraag wat deze algemene wijziging doet in een wetsvoorstel dat pretendeert uitdrukkelijk ten dienste te staan van terrorismebestrijding, antwoordt de Minister dat de behoefte aan verduidelijking van de wet is gebleken bij het doorlichten van wetgeving met het oog op terrorismebestrijding (laat u die redenering even tot u doordringen, waarde lezer). Op een vraag over de strafbaarheid van het voorhanden hebben van voorwerpen die in de voorstelling van de dader wel, maar objectief gezien niet kunnen bijdragen aan het te bereiken resultaat, antwoordt de Minister geruststellend dat zo'n geval niet tot strafbaarheid zal leiden. In de praktijk is dit leerstuk van de absoluut ondeugdelijke voorbereiding echter een zeldzaamheid¹², nu daarvan net als bij de absoluut ondeugdelijke poging slechts sprake kan zijn wanneer de getroffen voorbereidingen zelfs onder de meest gunstige omstandigheden niet kunnen leiden tot een begin van uitvoering van het voorgenomen feit.¹³ De vraag ten slotte naar de vereiste mate van concretisering van het voornemen, dus of duidelijk moet zijn welk strafbaar feit, wanneer en

hoe gepleegd gaat worden, laat de Minister feitelijk onbeantwoord: het wetsvoorstel zal in de reikwijdte van het bestaande artikel 46 Sr geen wijzigingen aanbrengen. Dat in de huidige rechtspraak slechts bewezen hoeft te worden dat er voorbereidingshandelingen worden getroffen om op enig moment een feit te plegen waarop acht jaar of meer gevangenisstraf is gesteld, blijft onvermeld. Concretisering vindt nu de facto plaats bij het moeten aantonen van het duidelijk aanwezige criminele doel: bij het invullen van de kennelijke bestemming dus. Maar dat zal na de wetwijziging niet meer nodig zijn. Aanvaarding van dit deel van het wetsvoorstel zal ertoe leiden dat sneller tot vervolging van voorbereidingshandelingen zal worden overgegaan, en dat ook sneller veroordeeld kan worden. Daarbij gaat het niet om slechts enkele zware misdrijven. Doordat delictsomschrijvingen alleen strafmaxima vermelden (die al vrij snel op of boven de acht jaar uitkomen) wordt een groot aantal strafbare feiten door artikel 46 Sr bestreken. Bovendien kan iemand op basis van de verdenking van voorbereidingshandelingen aan allereerste opsporingsbevoegdheden en dwangmiddelen worden blootgesteld. Of een zo algemene uitbreiding van strafbaarheid wenselijk is, is zeer de vraag, en die vraag moet los van het terrorismedebat worden beantwoord. ■

S.L.J. Janssen
(advocaat te Amsterdam)

10. *MvT, Kamerstukken II 2004/05, 30 164, nr 3, p. 49.*

11. *Nota naar aanleiding van het verslag, Kamerstukken II 2004/05, 30 164, nr. 7, p. 54-56.*

12. *De commotie rond de vrijSPAak van Samir A. door het Hof Den Haag (18 november 2005, NJ 2006, 69) ten spijt. Waarschijnlijk leidt deze uitspraak tot nog meer terughoudendheid; zie ook E. van Sliedregt, 'Samir A. en strafbare voorbereiding', NJB 2005, p. 2371.*

13. *Zie o.a. A-G Fokkens bij HR 7 oktober 2003, NJ 2004, 63: dat 'van een straf-feloze, absoluut ondeugdelijke poging pas wordt gesproken als de uitvoeringshandeling zo kinderlijk, zo ondoeltreffend, zo ongerijmd is, dat zij nimmer tot het door verdachte beoogde doel had kunnen leiden, zelfs onder voor hem zeer gunstige omstandigheden'.*

Aanbevolen citeerwijze:

NJB 2006, ... (nummer uitspraak)

Europees Hof voor de Rechten van de

Mens 1007

Hof van Justitie EG 1008

Hoge Raad (civiele kamer) 1010

Hoge Raad (strafkamer) 1017

Hoge Raad (belastingkamer) 1020

Raad van State 1021

Centrale Raad van Beroep 1022

EUROPEES HOF VOOR DE RECHTEN VAN DE MENS

Deze rubriek wordt verzorgd door de onderzoekers Barkhuysen, Buyse, Van Emmerik, Gerards, Griffioen, Groothuis, Hagens, Lawson, Van Sliedregt en Tjepkema (dept. Publiekrecht en dept. Strafrecht, Universiteit Leiden) alsmede Kuijjer (Directie Wetgeving, Ministerie van Justitie; Vrije Universiteit Amsterdam). Een selectie van de uitspraken van het EVRM verschijnt uiteindelijk in Reports of Judgments and Decisions. Voorlopige versies van alle uitspraken staan op www.echr.coe.int.

758 **7 februari 2006,**
appl.nr. 57325/00

EVRM art. 14 jo. art. 2, Eerste Protocol – statistisch gezien komt een disproportioneel groot aantal Tsjechische Roma-kinderen terecht op bijzondere basisscholen voor leerlingen met achterstanden. Hoewel de cijfers zorgwekkend zijn, is in de concrete omstandigheden onvoldoende gebleken van een discriminatoire situatie. Geen schending.

(EVRM art. 14; Eerste Protocol art. 2)

D.H. en anderen,
tegen
Tsjechië.

A. FEITEN

In de periode tussen 1996 en 1999 zijn klagers (achttien kinderen van Roma-afkomst) geplaatst op bijzondere basisscholen, dat wil zeggen scholen die bedoeld zijn voor kinderen met leerproblemen die niet in staat zijn om deel te nemen aan het gewone basisonderwijs. De beslissing

om een leerling te verwijzen naar een bijzondere school wordt genomen door de schooldirecteur op basis van een test die de intellectuele vaardigheden van een kind meet. Voor de plaatsing is toestemming van ouders of voogden noodzakelijk. In het geval van klagers hebben de ouders deze toestemming verleend of hebben zij zelfs expliciet gevraagd om plaatsing op een bijzondere school.

In 1999 heeft een aantal klagers verzocht om heroverweging van het plaatsingsbesluit. Daarbij stelden zij dat hun intellectuele capaciteiten niet op een betrouwbare manier zijn vastgesteld en dat hun vertegenwoordigers niet voldoende waren geïnformeerd over de consequenties van het geven van goedkeuring aan het plaatsingsbesluit. Enkele klagers stelden bovendien constitutioneel beroep in bij het Tsjechische constitutionele hof, waar zij klaagden over discriminatie in het bijzondere basisonderwijs. Volgens hen leidt het systeem *de facto* tot raciale segregatie en discriminatie waarbij gescheiden onderwijssystemen bestaan voor verschillende raciale groepen, namelijk bijzondere scholen voor de Roma en 'gewone' basisscholen voor de meerderheid van de bevolking. Het Tsjechische constitutionele hof heeft deze beroepen verworpen.

B. PROCEDURE

De klagers hebben op 18 april 2000 een klacht ingediend bij het Hof. Zij stellen dat zij bij de uitoefening van hun recht op onderwijs gediscrimineerd zijn op grond van ras, kleur, behoren tot een nationale minderheid en etnische afkomst. Twee niet-gouvernementele organisaties, Interights en Human Rights Watch, hebben toestemming gekregen om te interveniëren. Na een hoorzitting over de ontvankelijkheid en de feiten heeft het Hof de zaak op 1 maart 2005 ontvankelijk verklaard.

C. UITSPRAAK VAN HET HOF

(Tweede Kamer: Costa (President), Baka, Cabral Barreto, Jungwiert, Butkevych, Mularoni, Jočieně)

i. Preliminair verweer

De Tsjechische regering heeft aangevoerd dat klagers niet alle nationale rechtsmiddelen hebben uitgeput: verschillende klagers hebben geen beroep ingesteld tegen de plaatsingsbeslissing en zes van hen hebben geen constitutioneel beroep ingediend. Van degenen die dit wel hebben gedaan,

hebben slechts vijf de plaatsingsbeslissing daadwerkelijk aangevochten. Het Hof geeft aan dat het in zijn ontvankelijkheidsbeslissing reeds heeft vastgesteld dat de kwestie van uitputting van rechtsmiddelen gecompliceerd is en rechtstreeks verband houdt met de inhoudelijke klachten over discriminerende administratieve praktijken en raciale haat. Om deze reden, maar ook vanwege het belang van de klachten en het gewicht van de betrokken belangen, acht het Hof het niet noodzakelijk om na te gaan of is voldaan aan de eis van uitputting van rechtsmiddelen. Bij deze beslissing speelt ook een rol dat het Hof in deze zaak geen schending constateert van art. 14 EVRM jo. art. 2 Eerste Protocol.

ii. Het discriminatieverbod en het recht op onderwijs

Het Hof constateert dat de klacht onder het discriminatieverbod (art. 14 EVRM) en het recht op onderwijs (art. 2 Eerste Protocol) is gebaseerd op zwaarwegende argumenten. Verschillende organisaties, waaronder organen van de Raad van Europa, hebben hun zorg uitgesproken over de Tsjechische situatie waarbij Roma-kinderen op bijzondere scholen worden geplaatst en over de moeilijkheden die deze kinderen ondervinden bij het verkrijgen van toegang tot het reguliere basisonderwijs. Het is echter niet de taak van het Hof om de algehele sociale context van de voorliggende klachten te beoordelen. Het dient slechts de individuele klachten te onderzoeken en op basis van de relevante feiten vast te stellen of de reden voor de plaatsing op de bijzondere scholen is gelegen in de etnische of raciale afkomst van klagers. In dit verband merkt het Hof op dat, als een beleid of maatregel disproportioneel benadelende gevolgen heeft voor een persoon of groep, niet kan worden uitgesloten dat sprake is van discriminatie. Statistische gegevens alleen zijn echter niet voldoende om een praktijk aan te wijzen die als discriminatoir kan worden gekenschetst.

De regering heeft voldoende aangetoond dat het Tsjechische systeem van bijzondere scholen niet uitsluitend bedoeld is voor Roma-kinderen en dat aanzienlijke inspanningen worden verricht om de kinderen op deze scholen te helpen bij het volgen van basisonderwijs. De regels betreffende de plaatsing op deze scholen verwijzen niet naar de etnische achtergrond van de kinderen, maar streven het legitieme doel na van aanpassing van het onderwijsstelsel

aan de behoeften, capaciteiten en beperkingen van leerlingen. De tests zijn afgenomen door gekwalificeerde professionals die daarbij de regels van hun professe hebben gevolgd.

Klagers vertegenwoordigers hebben onvoldoende weerlegd dat de leerachterstanden van klagers in de weg stonden aan het volgen van het reguliere onderwijs. De ouders hebben bovendien onvoldoende actie ondernomen om de plaatsing tegen te gaan – sterker nog: in een aantal gevallen heeft plaatsing zelfs plaatsgevonden op hun uitdrukkelijk verzoek. In enkele gevallen is bovendien sprake geweest van een overplaatsing naar een reguliere school als de ouders daarom verzochten, zelfs al stonden de testresultaten daaraan strikt genomen in de weg. Dit laat volgens het Hof zien dat de plaatsingsbeslissing niet onomkeerbaar was.

Voor wat betreft het argument dat klagers onvoldoende geïnformeerd waren over de consequenties van het geven van toestemming, geldt dat het de verantwoordelijkheid is van de ouders, als onderdeel van hun natuurlijke plicht om een opleiding voor hun kinderen te verzekeren, om na te gaan welke onderwijsmogelijkheden de staat biedt, meer te weten over de toestemming die zij verlenen en, indien noodzakelijk, een in hun ogen onterechte plaatsingsbeslissing aan te vechten.

Concluderend stelt het Hof vast dat de statistieken weliswaar zorgwekkende cijfers laten zien (op sommige bijzondere scholen is 80-90% van de leerlingen van Roma-afkomst, *bew.*) en dat de algemene situatie in Tsjechië wat betreft het onderwijs voor Roma verre van perfect is, maar dat de aangevochten maatregelen in de voorgelegde situatie niet discriminatoir kunnen worden geacht.

D. SLOTSOM

Het Hof oordeelt met zes stemmen tegen één dat geen sprake is van schending van art. 14 jo. art. 2, Eerste Protocol. Aan de uitspraak zijn een *concurring opinion* van rechter Costa en een *dissenting opinion* van rechter Cabral Barreto gehecht. ■

HOF VAN JUSTITIE EG

Deze rubriek wordt verzorgd door dr. M. Claes, mr. A. van Doesum, dr. A. van Hoek, mr. S. Janssen, mr. S. Lavrijssen, dr. H. Oosterom-Staples, mr. L. Parret, dr. C. Rijken, prof. mr. L. Senden en mr. M. de Visser (vakgroep Europees en Internationaal Publiekrecht, Universiteit van Tilburg).

759 31 januari 2006, zaak C-503/03

Familied burger van de Unie – openbare orde – melding in SIS.

(Richtlijn 64/221/EEG art. 1-3; SUO art. 5, 15, 92-119, 134 – Sirene-handboek)

Commissie van de EG, tegen

Koninkrijk Spanje.

Inzet van deze infractieprocedure is de weigering van de Spaanse autoriteiten om in twee gevallen de afgifte van een visum en, in één van de gevallen, ook de toegang tot het Spaanse grondgebied, aan een familielid van een burger van de Unie te weigeren omdat betrokkene door een andere lidstaat in het Schengen Informatiesysteem (SIS) was gesignaleerd ter fine van weigering van toegang. De weigeringen berusten op art. 5, lid 1, Schengenuitvoeringsovereenkomst (SUO) dat toegang van ter fine van weigering van toegang gesignaleerde vreemdelingen uitsluit. In beide gevallen is niet bekend waarom de betrokkene in het SIS is gesignaleerd. Volgens de Commissie is de Spaanse weigering in strijd met de art. 1-3 Richtlijn 64/221/EEG. Spanje beroept zich op het feit dat het Schengen *acquis* sinds het Verdrag van Amsterdam deel uitmaakt van het gemeenschapsrecht en dat de weigering conform art. 5 en 15 SUO is. Centraal staat het automatisme waarmee een weigering toelating volgt als een persoon gesignaleerd is in het SIS; op grond van art. 94, lid 1 en art. 105 SUO hoeft de staat die weigert niet na te gaan of de signalering door een andere staat juist en actueel is. Verder speelt nog mee dat het Schengenrecht er vanuit gaat dat alleen de signalerende staat de gegevens in het SIS kan wijzigen.

Nadat het Hof heeft vastgesteld dat op grond van art. 1 Schengenprotocol en art. 43, lid 1, EU de Schengensamenwerking, na de incorporatie van laatst genoemde in de EG-rechtsorde, in overeenstemming

met het communautaire recht moet zijn, gaat het over tot een toetsing van de administratieve praktijk van Spanje. Het Hof erkent dat het automatisme een uitdrukking is van het beginsel van samenwerking dat aan het Schengen *acquis* ten grondslag ligt en onontbeerlijk is voor de werking van een geïntegreerd beheerssysteem voor de buitengrenzen, maar stelt hiertegen over dat er daardoor geen mogelijkheid is om onderscheid te maken al naar gelang de betrokkene al dan niet met een burger van de Unie is gehuwd en derhalve de bescherming van het gezinsleven in het geding is. Om het gezinsleven te beschermen zijn de regels van het vrije personenverkeer voor familieleden van burgers van de Unie verregaand uitgebreid. Desalniettemin is het recht op toegang en verblijf voor deze groep niet onvoorwaardelijk, zoals volgt uit art. 2 Richtlijn 64/221/EEG dat beperkingen uit hoofde van de openbare orde en veiligheid toe staat. Aan deze uitzondering zijn echter strikte grenzen gesteld en het begrip kan niet eenzijdig door de lidstaten worden ingevuld. Volgens het EG-recht moet een maatregel van openbare orde uitsluitend op het persoonlijk gedrag van de betrokkene berusten en vormen strafrechtelijke veroordelingen op zich geen motivering voor een beroep op de openbare orde-exceptie (art. 3 Richtlijn 64/221/EEG). Het begrip openbare orde in art. 96 SUO stemt, aldus het Hof, niet overeen met de communautaire invulling van dat begrip. Een signalering in het SIS is immers mogelijk zonder concrete beoordeling van het gevaar dat van de betrokkene uitgaat indien

- de betrokkene is veroordeeld wegens een strafbaar feit dat met een vrijheidsstraf van ten minste één jaar is strafbaar gesteld of
- er jegens de betrokkene een maatregel is genomen wegens overtreding van het nationale vreemdelingenrecht.

Op grond van art. 5 en art. 15 SUO zijn de andere staten *verplicht* die persoon de toegang tot hun grondgebied te ontzeggen en/of een visumaanvraag af te wijzen.

Dat problemen van dit kaliber zich zouden kunnen voordoen, is door de Schengen staten onder ogen gezien zo blijkt uit een op 18 april 1996 (*PbEG* 2000, L 239/458) vastgestelde verklaring dat vaststelt dat een signalering in het SIS in overeenstemming met het gemeenschapsrecht moet zijn. Opneming van een derdelander die gehuwd is met een burger van de Unie in het

SIS is, aldus het Hof in rechtsoverweging 53, 'stellig een aanwijzing dat er een reden is die het rechtvaardigt, hem de toegang tot de Schengenruimte te weigeren. Deze aanwijzing moet evenwel worden gestaafd door inlichtingen aan de hand waarvan de lidstaat die het SIS raadpleegt, vooraleer de toegang tot de Schengenruimte te weigeren, kan vaststellen of de aanwezigheid van de betrokkene in die ruimte een werkelijke en genoegzaam ernstige bedreiging vormt die een fundamenteel belang van de samenleving aantast. In deze context zij erop gewezen, dat art. 94, sub i, SUO uitdrukkelijk toestaat dat de reden van signalering wordt vermeld'. Dit brengt met zich mee dat als een derdelander naar behoren heeft aangetoond dat hij/zij gehuwd is met een burger van de Unie, dan moet de lidstaat verifiëren of de aanwezigheid van de betrokkene een werkelijke en genoegzaam ernstige bedreiging van een fundamenteel belang van de samenleving aantast alvorens hem/haar de toegang tot het grondgebied te weigeren. Het Hof erkent dat het beginsel van loyale samenwerking dat aan het Schengen *acquis* ten grondslag ligt met zich meebrengt dat, in het kader van dit onderzoek, 'de staat naar behoren rekening moet houden met de door de signalerende staat verstrekte informatie, maar impliceert tevens dat deze laatste staat eerstgenoemde staat de bijkomende inlichtingen ter beschikking moet stellen aan de hand waarvan deze de omvang van het gevaar dat de gesignaleerde persoon kan opleveren, concreet kan beoordelen' (r.o. 56). Het Hof wijst er vervolgens op dat voor deze informatieverstrekking het Sirene-kantorennetwerk in het leven is geroepen. Volgens punt 2.2.1. van het Sirene Handboek moet een verzoek om inlichtingen 'zo spoedig mogelijk worden beantwoord' (r.o. 57), doch niet langer dan twaalf uur bedragen. Het Hof voegt hier in rechtsoverweging 58 aan toe dat de beantwoording van een verzoek om inlichtingen niet langer mag duren dan gelet op de omstandigheden redelijk is en maakt hierbij een onderscheid tussen een verzoek om afgifte van een visum en een weigering aan de grens. In het laatste geval dient snel een antwoord op een verzoek om aanvullende informatie te worden gegeven. ■

760

19 januari 2006, zaak C-244/04

Vrij verkeer diensten – tewerkstelling derdelander werknemers – visumvoorschriften.

(EG art. 49 EG)

Commissie van de EG,
tegen

Bondsrepubliek Duitsland.

In deze beroepsprocedure stelt de Commissie de Duitse praktijk waarbij specifieke eisen worden gesteld met betrekking tot de terbeschikkingstelling van personeel afkomstig uit derde landen door grensoverschrijdende dienstverleners aan de kaak. De inzet van de Commissie is dat het Duitse beleid – om voor binnenkomst te controleren of aan bepaalde voorwaarden is voldaan en de toegang van derdelander werknemers van grensoverschrijdende dienstverleners eerst toe te staan als zij een jaar in diens van het bedrijf zijn geweest – een discriminatie oplevert ten opzichte van op het Duitse grondgebied gevestigde dienstverleners die wel vrijelijk hun personeel kunnen inzetten als zij op het Duitse grondgebied diensten verrichten. Centraal staat de toepassing van het arrest *Van der Elst* (zaak C-43/93, *Jur.* 1994, p. I-3803) op de Duitse situatie. Het Hof stelt vast dat de terbeschikkingstelling van werknemers die onderaan van een derde land zijn nog geen onderwerp van gemeenschapswetgeving is en derhalve de lidstaten vrij zijn om deze te regelen mits zij hiermee niet in strijd met art. 49 EG handelen. Dat de Duitse praktijk slechts een beperkte kring van personen betreft, de procedure ter verkrijging van de vereiste visum slechts zeven dagen duurt en er geen beoordelingsvrijheid voor de autoriteiten is, is geen reden om vast te stellen dat er geen sprake is van een beperking van het dienstenverkeer. Het Hof brengt in herinnering de arresten *Van der Elst* en zaak C-445/03 (Commissie t. Luxemburg, *Jur.* 2004, p. I-10191) waarin het heeft vaststelde dat de voorwaarde van afgifte van een vergunning een beperking van het dienstenverkeer in de zin van art. 49 EG is. In tegenstelling tot in de zaak Commissie/Luxemburg zijn de administratieve en financiële lasten van voorafgaande controle door Duitsland niet van dezelfde aard, maar desalniettemin kan deze procedure de uitoefening van het dienstenver-

keer moeilijker, zo niet onmogelijk maken met name als er gezien de aard van de dienst een zekere snelheid van handelen is vereist.

Het Hof gaat vervolgens over tot de beoordeling van de rechtvaardigingsgronden. Met betrekking tot de voorafgaande controle zijn dit: het voorkomen van misbruik van het dienstenverkeer, de bescherming van werknemers en de rechtszekerheid. Het Hof bevestigt dat lidstaten mogen controleren of er geen misbruik van art. 49 EG wordt gebruikt, maar stelt dat de door Duitsland gehanteerde praktijk verder gaat dan noodzakelijk. In navolging van de advocaat-generaal stelt het Hof dat een eenvoudige verklaring vooraf 'dat de betrokken werknemers in de lidstaat waar zij door de onderneming worden tewerkgesteld, voldoen aan alle voorschriften, met name inzake verblijf, werkvergunning en sociale zekerheid, de nationale autoriteiten op een minder restrictieve en even doeltreffende wijze als de aan de terbeschikkingstelling voorafgaande controle de waarborg bieden dat die werknemers zich in een reguliere situatie bevinden en dat zij hun hoofdactiviteit uitoefenen in de lidstaat waar de dienstverrichter is gevestigd' (r.o. 41). Deze verplichting kan eventueel vergezeld gaan van een verplichting tot beknopde kennisgeving van de verlangde documenten. Ook de tweede rechtvaardigingsgrond ketst af op de voorwaarde van noodzakelijkheid. Het Hof benadrukt dat lidstaten hun wetgeving of CAO's mogen laten gelden voor een ieder die arbeid, met inbegrip van tijdelijke arbeid, op hun grondgebied verricht ongeacht de lidstaat van vestiging van werkgever en dat zij de naleving van deze regelgeving met passende middelen mogen afdwingen. Volgens het Hof kan hierbij worden volstaan met een voorafgaande in kennisstelling van de aanwezigheid van ter beschikking gestelde werknemers en de vermoedelijke duur van de aanwezigheid. Deze optie, waarbij rekening gehouden kan worden met de sociaalrechtelijke regels van de lidstaat van herkomst, is een minder ingrijpend doch even doeltreffend alternatief. De derde door Duitsland aangevoerde rechtvaardigingsgrond ziet op de zekerheid dat de ter beschikking stelling van werknemers legaal is. Ook hier volgt het Hof de advocaat-generaal en stelt dat de ondernemingen die werknemers ter beschikking stellen verantwoordelijk zijn in het geval van illegale terbeschikkingstelling en verbindt hieraan de conclusie dat

de Duitse praktijk onevenredig is.

De voorwaarde dat een werknemer ten minste één jaar in dienst is geweest, haalt Duitsland uit het *Van der Elst*-arrest. In dat arrest erkende het Hof het recht van de dienstverlener om derdelander werknemers die *op reguliere basis in vaste dienst zijn* in een andere lidstaat diensten te laten verrichten Volgens het Hof is de Duitse voorwaarde werknemer 'ten minste één jaar in dienst' 'bijzonder nadelig voor ondernemingen in sectoren waarin vaak overeenkomsten voor korte tijd of voor een bepaald werk worden gesloten, of voor pas opgerichte ondernemingen' (r.o. 53). Verder is het Hof van mening dat de Duitse lezing van het *Van der Elst*-arrest voorbij gaat aan de context van de in die zaak aan het Hof voorgelegde vraag en wijst er op dat het begrip 'op reguliere basis in vaste dienst' niet is vergezeld van 'een voorwaarde inzake woonplaats of tewerkstelling van een bepaalde duur in de staat van vestiging van de dienstverrichter' (r.o. 5). Vervolgens kijkt het Hof naar de door Duitsland aangevoerde rechtvaardigingsgronden, te weten: bescherming van werknemers, bescherming van de prerogatieven van de lidstaten ter zake van de toegang tot de arbeidsmarkt en het voorkomen van sociale dumping. Het Hof is snel klaar met de beoordeling van deze rechtvaardigingsgronden. Met betrekking tot de bescherming van werknemers verwijst het Hof naar de uitspraak in de reeds genoemde zaak *Commissie/Luxemburg* waarin over een periode van voorafgaande tewerkstelling van zes maanden gesteld is dat deze verder gaat dan op grond van het doel van sociale bescherming van derdelander werknemers kan worden geëist. Met betrekking tot de belangen van lidstaten wijst het Hof er op dat het niet de bedoeling is dat werknemers die ter beschikking worden gesteld toetreden tot de arbeidsmarkt van de lidstaat waar zij in het kader van het dienstenverkeer hun werkzaamheden verrichten. Over het voorkomen van sociale dumping zegt het Hof dat lidstaten hun eigen wetgeving of CAO's inzake minimumlonen mogen toepassen ook als iemand tijdelijk tewerk is gesteld en dat een verklaring vooraf aangevuld met relevante informatie over salarissen en arbeidsvoorwaarden een minder beperkend doch geschikt alternatief is.

Het Hof is dan ook van mening dat de Duitse praktijk in strijd met art. 49 EG is. ■

HOGE RAAD (CIVIELE KAMER)

Deze rubriek wordt verzorgd door mrs. L. Strikwerda en C.L. de Vries Lentsch-Kostense, A-G bij de Hoge Raad en redacteur RvdW en NJ alsmede door mrs. mw. B.J. van Dorp, mw. A.E. Janssen-Dek, H.J. van Kooten, F.W.J. Meijer, mw. G.N. Sanders, mw. D.A. Schreuder, en mw. drs. Chr.Th.P. Zandhuis, leden van het Wetenschappelijk Bureau van de Hoge Raad (civiele zaken) en medewerkers van de RvdW en de NJ. De hieronder opgenomen uitspraken zijn gepubliceerd in afl. 17 Rechtspraak van de Week 2006. Onder het bij het betrokken arrest vermelde JOL-nummer is de uitspraak integraal in te zien op www.kluwer.nl/juristen (Hoge Raad, civiel).

761 14 april 2006, nrs. C04/352HR, C05/043HR

(Mrs. J.B. Fleers, O. de Savornin Lohman, A.M.J. van Buchem-Spapens, E.J. Numann, F.B. Bakels; A-G Huydecoper)
JOL 2006, 234
RvdW 2006, 387

Overeenkomst tussen universiteit en beurspromovendi: arbeidsovereenkomst in de zin van art. 7:610 BW? Devolutieve werking hoger beroep.

Nu in hoger beroep de toewijsbaarheid van de vordering van thans eisers tot cassatie opnieuw aan de orde was, had de rechtbank als appelrechter ook in haar onderzoek moeten betrekken het door thans verweerster in cassatie in hoger beroep niet prijsgegeven verweer dat eisers ingevolge het bepaalde in art. 3:305a lid 2 BW in haar vordering niet-ontvankelijk is.

Falende cassatieklachten tegen het oordeel van de rechtbank dat tussen verweerster, de Universiteit van Amsterdam, en de vanaf 1 januari 1995 krachtens een beursovereenkomst bij haar aangestelde promovendi een arbeidsovereenkomst heeft bestaan dan wel bestaat, nu de rechtbank – anders dan het middel stelt – (a) niet uit het oog heeft verloren dat bij de beantwoording van de vraag of van een arbeidsovereenkomst sprake is betekenis toekomt aan hetgeen partijen bij het sluiten van de overeenkomst voor ogen stond en aan de benaming die zij aan die overeenkomst hebben gegeven, (b) voldoende heeft gemotiveerd dat de beurspromovendi

arbeid verrichten in de zin van art. 7:610 BW nu zij met hun werk, ook al strekt dat ook ten eigen nutte, primair een bijdrage leveren aan het onderzoek en de onderzoeksresultaten waarop de Universiteit van Amsterdam zich richt in het kader van haar maatschappelijke doelstellingen, (c) voldoende heeft gemotiveerd dat het door de beurspromovendi ontvangen stipendium moet worden aangemerkt als loon voor verrichte arbeid, en (d) geen blijk heeft gegeven van een onjuiste rechtsopvatting omtrent het begrip gezagsverhouding en evenmin tekortgeschoten is in haar motiveringsplicht door te oordelen dat het in art. 7:610a BW neergelegde rechtsvermoeden dat de arbeid wordt verricht krachtens arbeidsovereenkomst (en dat dus sprake is van een gezagsverhouding) in dit geval niet is weerlegd.

(BW art. 3:305a, 7:610, 7:610a)

In de zaak C04/352 van:

1. *Bond van ambtenaren en van personeel in het onderwijs, de gezondheidszorg, het welzijnswerk en de sociale werkvoorziening Abvakabo FNV, te Zoetermeer.*
2. *D. Claessen, te Amsterdam.*
3. *M. Egas, te Amsterdam.*
4. *J.H. Waszink, te Leiden.*
5. *A.A. M'Charek, te Amsterdam.*
6. *S. Lammes, te Amsterdam, eisers tot cassatie, verweerders in het incidenteel cassatieberoep, adv. mr. S.F. Sagel, tegen*

Universiteit van Amsterdam, te Amsterdam, verweerster in cassatie, eiseres in het incidenteel cassatieberoep, adv. mr. P.J.M. von Schmidt auf Altenstadt,

en in de zaak C05/043 van:

Universiteit van Amsterdam, te Amsterdam, eiseres tot cassatie, verweerster in het voorwaardelijk incidenteel cassatieberoep, adv. mr. P.J.M. von Schmidt auf Altenstadt,

1. *Bond van ambtenaren en van personeel in het onderwijs, de gezondheidszorg, het welzijnswerk en de sociale werkvoorziening Abvakabo FNV, te Zoetermeer.*
2. *D. Claessen, te Amsterdam.*
3. *M. Egas, te Amsterdam.*
4. *J.H. Waszink, te Leiden.*
5. *A.A. M'Charek, te Amsterdam.*
6. *S. Lammes, te Amsterdam, verweerders*

in cassatie, eisers in het voorwaardelijk incidenteel cassatieberoep, adv. mr. S.F. Sagel.

FEITEN EN PROCESVERLOOP

In deze beide zaken, waarin het met name gaat om de vraag of tussen de hierna bedoelde beurspromovendi en de UvA een arbeidsovereenkomst in de zin van art. 7:610 BW heeft bestaan of bestaat, kan in cassatie van het volgende worden uitgegaan.

- (i) Het college van bestuur van de UvA heeft op 29 augustus 1995 een Kaderregeling Promotiestipendia vastgesteld. Ingevolge die regeling kon een stipendium worden verstrekt aan daartoe geselecteerde, hierna ook als beurspromovendi aan te duiden, personen om hun de gelegenheid te bieden een promotieopleiding te volgen, een promotieonderzoek te doen en een dissertatie te schrijven.
- (ii) Abvakabo is een vereniging die krachtens haar statuten opkomt voor de belangen van werknemers, leden zowel als niet-leden, onder meer door het instellen van rechtsvorderingen betreffende arbeidsrechtelijke vraagstukken ten behoeve van die werknemers.
- (iii) Claessen c.s. zijn als beurspromovendi werkzaam bij de UvA. Met ieder van hen is overeengekomen dat de UvA aan hen een stipendium heeft toegekend om hen in de gelegenheid te stellen een promotieonderzoek te verrichten en dit af te sluiten met een promotie, alsmede postdoctorale cursussen te volgen binnen de onderzoeksschool of gegeven door de desbetreffende faculteit.
- (iv) Het stipendium dient als tegemoetkoming in de kosten van levensonderhoud in principe voor de gehele periode van de opleiding en het promotieonderzoek, tot een maximum van vier jaar. Toekenning geschiedt telkens per jaar. Continuering is afhankelijk van een positief oordeel over de stand van zaken door de wetenschappelijk directeur. De beurspromovendus kan gebruik maken van de bestaande infrastructuur binnen instituut of vakgroep en verbindt zich om aan de UvA te promoveren. Een opleidings- en begeleidingsplan maakt deel uit van de overeenkomst.
- (v) Deze overeenkomst bepaalt tevens dat alle intellectuele eigendomsrech-

ten die ontstaan of zouden kunnen worden verworven in verband met de uitvoering van het onderzoek, toekomen aan de UvA.

- (vi) Op 25 april 1995 heeft de Belastingdienst aan de Vereniging van Samenwerkende Nederlandse Universiteiten bericht dat als uitgangspunt bij het landelijk te voeren beleid zou gelden dat het verlenen van beurzen om promotieonderzoek te verrichten niet zou worden beschouwd als het totstandkomen van een (fictieve) dienstbetrekking tussen de student/promovendus en de universiteit. Eerder, op 14 maart 1995, had het GAK, onder een zeker voorbehoud, aan genoemde vereniging meegedeeld geen gronden te zien om de promotiebursaal aan te merken als verzekerd ingevolge de sociale verzekeringswetten nu geen sprake was van een privaatrechtelijke of publiekrechtelijke dienstbetrekking dan wel van een stageovereenkomst.
- (vii) De Kaderregeling Promotiestipendia is naderhand vervangen door de Regeling Promotiestudenten, waarvan de inhoud niet wezenlijk afwijkt van hetgeen hiervoor onder (i) en (iii) tot en met (v) is vermeld.
- (viii) De UvA heeft alle beurspromovendi de mogelijkheid geboden om met ingang van 1 september 2001 assistent in opleiding (AIO) te worden.

De kantonrechter, die van oordeel was dat de werkzaamheden van de beurspromovendi niet konden worden bestempeld als arbeid verricht ten dienste van de UvA, heeft de vorderingen van Abvakabo c.s. afgewezen.

In hoger beroep heeft de rechtbank alsnog, overeenkomstig de oorspronkelijke primaire vordering, ten behoeve van Abvakabo voor recht verklaard dat tussen de UvA en vanaf 1 januari 1995 krachtens een beursovereenkomst bij haar aangestelde promovendi een arbeidsovereenkomst heeft bestaan dan wel bestaat.

DE HOGE RAAD

Beoordeling van het middel in het principale beroep van de UvA in de zaak nr. C05/043 en van het gelijklopende middel in haar incidentele beroep in de zaak nr. C04/352

Onderdeel 1.1 betreft het verweer van de UvA dat Abvakabo ingevolge het bepaalde

in art. 3:305a lid 2 BW niet-ontvankelijk is in haar vordering omdat zij onvoldoende heeft getracht het gevorderde te bereiken door het voeren van overleg. Dit verweer is door de kantonrechter verworpen en vervolgens door de rechtbank buiten beschouwing gelaten op de grond dat de UvA tegen die beslissing geen incidenteel beroep heeft ingesteld.

De gedingstukken laten geen andere gevolgtrekking toe dan dat de UvA dit verweer in hoger beroep niet heeft prijsgegeven. Bij dat uitgangspunt klaagt het onderdeel aldus de Hoge Raad terecht dat de rechtbank, nu in hoger beroep de toewijsbaarheid van voormelde vordering opnieuw aan de orde was, ook in haar onderzoek had moeten betrekken of de UvA zich met juistheid op het standpunt stelde dat Abvakabo gelet op het bepaalde in art. 3:305a lid 2 BW in die vordering niet-ontvankelijk was. Onderdeel 1.1 is dus gegrond.

De overige onderdelen keren zich met een reeks van klachten tegen het oordeel van de rechtbank dat tussen de UvA en vanaf 1 januari 1995 krachtens een beursovereenkomst bij haar aangestelde promovendi een arbeidsovereenkomst heeft bestaan dan wel bestaat. Zoals hierna zal worden uiteengezet, treft geen van deze klachten doel.

Bij haar laatstgenoemd oordeel heeft de rechtbank aldus de Hoge Raad vooropgesteld dat aan partijen een zekere vrijheid toekomt hun rechtsverhouding in te richten zoals zij willen en dat in die zin bij de beantwoording van de vraag of hier van een arbeidsovereenkomst sprake is, rekening moet worden gehouden met de kwalificatie die partijen aan hun overeenkomst hebben gegeven en met hun bedoelingen, waarbij de rechtbank verwees naar hetgeen de UvA omtrent dit laatste had betoogd.

De klachten van *onderdeel 2 en 2.1* komen erop neer dat de rechtbank bij de beantwoording van voormelde vraag in weerwil van die vooropstelling ten onrechte geen rekening heeft gehouden met hetgeen partijen bij het sluiten van de overeenkomst voor ogen stond en met de kwalificatie die zij zelf aan hun overeenkomst hebben gegeven. *Onderdeel 2.2* voegt daaraan in de eerste plaats nog toe dat de rechtbank, zo zij zich wel aan die vooropstelling heeft gehouden, ten onrechte niet, althans onvoldoende is ingegaan op de stelling van de UvA dat zij een promotiemodel heeft gewild waarin de positie van de promotiestudent zoveel mogelijk is afgestemd op

die van de student, welke bedoeling ook steeds jegens de (aspirant)promotiestudenten is uitgedragen, zodat zij daarvan op de hoogte waren, en klaagt voorts dat de rechtbank ten onrechte is voorbijgegaan aan een in dit verband door de UvA gedaan bewijsaanbod.

Het bestreden vonnis bevat aldus de Hoge Raad niets dat erop wijst dat de rechtbank, in weerwil van hetgeen zij in haar vonnis heeft vooropgesteld, uit het oog zou hebben verloren dat bij de beantwoording van meergenoemde vraag betekenis toekomt aan hetgeen partijen bij het sluiten van hun overeenkomst voor ogen stond en aan de benaming die zij aan die overeenkomst hebben gegeven. De onderdelen 2 en 2.1 treffen derhalve geen doel. De motiveringsklacht van onderdeel 2.2 faalt omdat de rechtbank met haar uiteenzettingen aangaande achtereenvolgens de elementen arbeid, loon en gezagsverhouding aldus de Hoge Raad voldoende duidelijk heeft gemaakt waarom de, volgens de UvA, andersluidende bedoeling van partijen bij het aangaan van de overeenkomst niet eraan in de weg staat die overeenkomst als een arbeidsovereenkomst aan te merken. Anders dan onderdeel 2.2 ten slotte nog betoogt, mocht de rechtbank aldus de Hoge Raad aan het door de UvA met betrekking tot die bedoeling gedane bewijsaanbod voorbijgaan. De rechtbank is immers veronderstellenderwijs uitgegaan van de juistheid van de desbetreffende stellingen van de UvA, zodat dat aanbod niet aan de orde kwam.

Onderdeel 3 keert zich tegen het oordeel van de rechtbank dat de beurspromovendi arbeid verrichten in de zin van art. 7:610 BW. Hetgeen de rechtbank aan dat oordeel ten grondslag heeft gelegd moet als volgt worden begrepen. Beurspromovendi hebben zich jegens de UvA verbonden tot het verrichten van een prestatie die daarin bestaat dat zij wetenschappelijk onderzoek doen met het oog op het publiceren van een dissertatie. Door het verrichten van dat onderzoek draagt de beurspromovendus, anders dan een eerste fase student, actief bij aan de verwezenlijking van het primaire doel van de UvA. Zo bezien vormen zijn activiteiten productieve activiteiten ten behoeve van de UvA. Dat dit het geval is, blijkt ook daaruit dat de UvA mede een financieel belang bij dissertaties heeft in die zin dat zij voor iedere promotie een bedrag in de orde van grootte van f 75 000 tot f 150 000 van het Rijk ontvangt, uit

het belang dat voor de UvA gelegen is in het beding omtrent de intellectuele eigendomsrechten en, ten slotte, uit de betekenis van dissertaties voor het prestige van de UvA in wetenschappelijke kringen en bij het bedrijfsleven. De productiviteit van de beurspromovendi is voor de UvA niet van ondergeschikt belang, aldus de rechtbank. Het onderdeel klaagt in de eerste plaats dat de rechtbank heeft miskend dat slechts sprake kan zijn van arbeid in de zin van art. 7:610 BW indien de verrichte werkzaamheden primair strekken ten behoeve van de wederpartij en als zodanig een prestatie jegens die wederpartij vormen, en niet veeleer strekken ten eigen nutte. Deze klacht ziet er aldus de Hoge Raad aan voorbij dat hetgeen de rechtbank ten grondslag heeft gelegd aan haar oordeel dat de beurspromovendi arbeid in de zin van art. 7:610 BW verrichten, juist daarop neerkomt dat zij met hun werk primair een bijdrage leveren aan het onderzoek en de onderzoeksresultaten waarop de UvA zich richt in het kader van haar maatschappelijke doelstellingen.

De overige klachten van onderdeel 3 treffen evenmin doel. In de overwegingen van de rechtbank ligt aldus de Hoge Raad besloten dat het door de UvA benadrukte eigen doel en nut voor de beurspromovendi niet wegneemt dat zij met hun werk primair een bijdrage leveren aan voormeld(e) onderzoek(sresultaten). Anders dan het onderdeel stelt, behoefde dat oordeel geen nadere motivering dan door de rechtbank is gegeven, zo oordeelt de Hoge Raad. Dat, zoals het onderdeel ten slotte nog betoogt, de rechtbank niet op (voldoende) inzichtelijke wijze heeft vastgesteld dat de beurspromovendus zich tot het verrichten van wetenschappelijk onderzoek en het schrijven van een dissertatie heeft verbonden jegens de UvA vindt zijn weerlegging in hetgeen hiervoor is overwogen.

Onderdeel 4 richt klachten tegen het oordeel van de rechtbank dat het door de beurspromovendi ontvangen stipendium moet worden aangemerkt als een beloning voor verrichte arbeid. De gegeven motivering van dit oordeel komt op het volgende neer. Voorop staat dat, nu de beurspromovendus (productieve) arbeid verricht voor de UvA, het stipendium moet worden beschouwd als een tegenprestatie voor die arbeid. Een argument voor dit laatste is ook gelegen in de bepaling van de Kaderregeling Promotiestipendia volgens welke de hoogte van het stipendium, dat maximaal

f 2350 per maand kan bedragen, afhankelijk is van de hoeveelheid tijd (full time of parttime) die aan de promotie wordt besteed. Dat, zoals de UvA heeft betoogd, niet alle promotieonderzoeken voor de UvA dezelfde waarde zullen hebben, doet aan voormeld oordeel niet af: het komt vaker voor dat de ene werknemer voor de werkgever waardevoller activiteiten verricht dan de andere hoewel beiden volgens dezelfde salarisschaal worden beloond.

Het onderdeel klaagt in de eerste plaats dat het bestreden oordeel blijkt geeft van een onjuiste rechtsopvatting, aangezien de rechtbank heeft geoordeeld dat reeds omdat arbeid wordt verricht voor de UvA een betaling door de UvA van een geldsom noodzakelijk moet worden aangemerkt als loon. Die opvatting is aldus de Hoge Raad echter in het bestreden vonnis niet te ontwaren, zodat deze klacht wegens gemis aan feitelijke grondslag niet tot cassatie kan leiden. Dit laatste geldt aldus de Hoge Raad evenzeer voor de motiveringsklacht van het onderdeel: de rechtbank heeft immers wel aandacht besteed aan de stelling van de UvA dat het stipendium alleen wordt verstrekt als een vorm van ondersteuning voor levensonderhoud, maar heeft die stelling verworpen onder verwijzing naar het verband dat in de Kaderregeling Promotiestipendia wordt gelegd tussen de hoogte van het stipendium en het antwoord op de vraag of de beurspromovendus zich fulltime dan wel gedurende een minder aantal uren per week met de promotie bezighoudt.

De onderdelen 5.1 en 5.2 keren zich tegen hetgeen de rechtbank heeft overwogen en beslist met betrekking tot de vraag of tussen de beurspromovendi en de UvA een gezagsverhouding bestaat. Met, op zichzelf in cassatie – terecht – niet bestreden, toepassing van het bepaalde in art. 7:610a BW heeft de rechtbank onderzocht of het rechtsvermoeden waartoe die toepassing leidt, te weten het vermoeden dat de arbeid wordt verricht krachtens arbeidsovereenkomst (en dat dus sprake is van een gezagsverhouding) in dit geval als weerlegd moet worden beschouwd. Dat onderzoek heeft de rechtbank geleid tot het oordeel dat bedoeld vermoeden niet is weerlegd.

Dit oordeel geeft aldus de Hoge Raad niet blijk van een onjuiste rechtsopvatting omtrent het begrip gezagsverhouding en behoefde geen nadere motivering dan door de rechtbank is gegeven. Hierop stuiten af zowel de rechtsklacht van onderdeel 5.1 als de motiveringsklachten van onderdeel

5.2, die uit het oog lijken te verliezen dat de rechtbank voorslagnog slechts had te onderzoeken of de UvA voormeld vermoeden had weerlegd.

Beoordeling van het middel in het incidentele beroep van Abvakabo c.s. in de zaak nr. C05/043

Het slagen van onderdeel 1 van het middel in het principale beroep betekent aldus de Hoge Raad dat voldaan is aan de voorwaarde waaronder dit incidentele beroep is ingesteld. De enkele omstandigheid dat Abvakabo c.s. tevens zelfstandig beroep in cassatie hebben ingesteld kan, anders dan de UvA betoogt, niet het oordeel dragen dat Abvakabo c.s. in hun incidentele beroep niet-ontvankelijk zijn wegens gemis aan belang, strijd met de goede procesorde of misbruik van procesrecht.

Het in dit beroep voorgestelde middel slaagt, zo oordeelt de Hoge Raad. Met de gegrondbevinding van onderdeel 1 van het middel in het principale beroep is de grond komen te ontvallen aan het oordeel van de rechtbank dat de subsidiaire vordering niet aan de orde kan komen. Ingeval de primaire vordering niet wordt toegewezen, zal die subsidiaire vordering alsnog behandeld moeten worden.

Beoordeling van het middel in het principale beroep van Abvakabo c.s. in de zaak nr. C04/352

Dit middel keert zich met een rechtsklacht en een motiveringsklacht tegen de afwijzing van de eerst in hoger beroep door Abvakabo c.s. gevorderde verklaring voor recht dat de UvA gehouden is de beurspromovendi met terugwerkende kracht tot de ingangsdatum van de beursovereenkomst gelijk te behandelen en te waarderen als AIO's. Die afwijzing heeft de rechtbank als volgt gemotiveerd:

'(...) Nu AIO's niet werkzaam zijn op basis van een civielrechtelijke arbeidsovereenkomst kunnen beurspromovendi reeds om die reden niet gelijkelijk worden behandeld en gewaardeerd als AIO's. Daarvoor verschilt de arbeidsrechtelijke positie van de beurspromovendus te zeer van de ambtelijk aangestelde AIO. (...)'

Onderdeel 1 klaagt dat de rechtbank aldus een rechtens onjuiste toepassing en uitleg heeft gegeven aan art. 7:611 BW, aan het beginsel 'gelijke arbeid, gelijk loon' en aan het algemene gelijkheidsbeginsel. Uit haar overwegingen volgt immers, aldus het on-

derdeel, dat de rechtbank van mening is dat, ongeacht of de beurspromovendi en de AIO's materieel beschouwd gelijke arbeid verrichten, het formele verschil in de aard van de rechtsverhouding op basis waarvan zij dat doen, maakt dat de UvA als goed werkgever niet gehouden kan zijn om de beurspromovendi (in enig opzicht) gelijk te waarderen/belonen en te behandelen als de AIO's.

Het onderdeel berust aldus de Hoge Raad op een onjuiste lezing van het bestreden vonnis. De rechtbank heeft niet geoordeeld dat reeds het formele verschil in de aard van de rechtsverhouding op basis waarvan de beurspromovendi en de AIO's werkzaam zijn, maakt dat de UvA niet gehouden is de beurspromovendi gelijk te belonen en te behandelen. Zij heeft het bestreden oordeel gebaseerd op de verschillen in arbeidsrechtelijke positie, daarbij klaarblijkelijk doelende op de daaraan verbonden verschillen in rechten en verplichtingen. De rechtsklacht van onderdeel 1 kan dan ook wegens gemis aan feitelijke grondslag niet tot cassatie leiden, zo oordeelt de Hoge Raad.

De Hoge Raad verwerpt het cassatieberoep in *het principale beroep in de zaak nr. C04/352*, vernietigt het vonnis van de rechtbank te Amsterdam van 18 augustus 2004 in *het principale en het incidentele beroep in de zaak nr. C05/043* en in *het incidentele beroep in de zaak nr. C04/352* en verwijst het geding naar het gerechtshof te Amsterdam ter verdere behandeling en beslissing conform de conclusie van de A-G. ■

762 14 april 2006, nr. C05/036HR
(Mrs. D.H. Beukenhorst, P.C. Kop, J.C. van Oven, W.A.M. van Schendel, W.D.H. Asser; A-G Keus)
JOL 2006, 236
RvdW 2006, 388

Anti-speculatiebeding bij gronduitgifte door gemeente; onaanvaardbare doorkruising Huisvestingswet?

De Huisvestingswet bevat een exclusieve regeling van de overheidsbemoeyenis met de verdeling van woonruimte voorzover het betreft de toelaatbaarheid van inbreuken op het recht van vrije vestiging door het stellen van toelatingeisen aan woningzoekenden, in het bijzonder eisen met betrekking tot de economische en andersoortige maatschappelijke binding van woningzoekenden. De Huisvestingswet sluit

overheidsbemoeyenis met de verdeling van woonruimte boven de in deze wet bepaalde prijsgrenzen uit indien deze inhoudt dat aan woningzoekenden de bedoelde bindingeisen worden gesteld. In overeenkomsten naar burgerlijk recht vervatte anti-speculatiebedingen bij de uitgifte van bouwgrond die niet zien op de verdeling van woonruimte en die geen beperkingen aanbrengen op het recht van vrije vestiging, zijn niet in strijd met het systeem en de strekking van de Huisvestingswet. De onderhavige anti-speculatiebedingen – die kopers, behoudens ontheffing, op straffe van een boete verplichten de op de verkochte grond te bouwen woning gedurende vijf jaar zelf te bewonen en niet aan derden door te verkopen – strekken ertoe te voorkomen dat de door de Gemeente 'geboden woningbouwmogelijkheden onderwerp van speculatie worden' en brengen niet een onaanvaardbare beperking aan in de kring van personen die worden toegelaten tot woonruimte boven de kooprijsgrens en grijpen dus niet op ontoelaatbare wijze in in het recht van vrije vestiging. Zo de bedingen al enige beperking van de doorstroming op de woningmarkt teweegbrengen, geldt dat de Huisvestingswet op dat aspect niet specifiek betrekking heeft. In zijn algemeenheid kan het antwoord op de vraag of een overeengekomen anti-speculatiebeding de Huisvestingswet op onaanvaardbare wijze doorkruist niet reeds ontkennend luiden doordat het betrekking heeft op de uitgifte van bouw kavels.

(BW art. 3:40; Huisvestingswet art. 1, 2, 4, 5)

Gemeente Doetinchem, eiseres tot cassatie, adv. mr. M.W. Scheltema, tegen
1. M.A.G. Rietbergen,
2. C.Th.A. Jobse, beiden te Doetinchem, verweerders in cassatie, adv. mr. R.Th.R.F. Carli.

INLEIDING

In cassatie kan van het volgende worden uitgegaan.

- (i) Uit hoofde van een op 6 en 14 april 1998 gesloten koop/aannemingsovereenkomst hebben Rietbergen c.s. op 15 juni 1998 geleverd gekregen, ieder voor de onverdeelde helft, een perceel bouwterrein met de daarop in aanbouw zijnde opstallen, plaatselijk bekend Hof van Parijs 156 te

Doetinchem, en het onverdeeld 1/22 aandeel in een aan dit bouwterrein grenzend perceel grond (pad), alsmede de onverdeelde helft in een aan het bouwperceel grenzend perceel grond (pad). De koopprijs voor het bouwterrein bedroeg f 24 363,16; de prijs voor de te bouwen woning bedroeg f 212 136,84.

(ii) In de notariële akte van levering zijn de 'algemene verkoopvoorwaarden voor complexen via derden', zoals vastgesteld door de gemeenteraad bij besluit van 11 juni 1992, op de overeenkomst van toepassing verklaard en woordelijk overgenomen. Het gaat, voor zover hier van belang, om de volgende voorwaarden:

'Artikel 7. *Verplichting zelfbewoning en verbod doorverkoop*

1. Koper verplicht zich de op de verkochte grond te bouwen woning uitsluitend te zullen gebruiken om die zelf (met zijn eventuele gezinsleden) te bewonen en die woning met de daartoe behorende grond niet aan derden te zullen doorverkopen, een en ander behoudens het vermelde in de hierna volgende leden.
2. Het bepaalde in het vorige lid is niet van toepassing in geval van:
 - c. schriftelijke ontheffing door burgemeester en wethouders als bedoeld in lid 4.
3. Het bepaalde in lid 1 en 2 vervalt nadat de koper de desbetreffende woning gedurende vijf achtereenvolgende jaren heeft bewoond. (...)
4. Burgemeester en wethouders kunnen schriftelijk ontheffing verlenen van het bepaalde in dit artikel.

Deze ontheffing wordt echter steeds verleend in geval van:

- a. verandering van werkring van koper op grond waarvan redelijkerwijs verhuisd dient te worden;
- b. overlijden van koper of diens echtgeno(o)t(e);
- c. ontbinding van het huwelijk van koper door echtscheiding;
- d. verhuizing waartoe wordt genoodzaakt door de gezondheid van koper of van één van zijn gezinsleden.

Artikel 13. *Boetebepalingen*

1. Bij niet-nakoming van enige verplichting, voortvloeiende uit deze koopovereenkomst, verbeurt de koper (...) ten behoeve van de gemeente een onmiddellijk opeisbare boete van tien procent (10%) van de koopsom (...).
2. Naast het gestelde in het eerste lid van dit artikel behouden de gemeente en koper het recht om bij niet-nakoming van enige uit deze overeenkomst voortvloeiende verplichting in rechte nakoming te vorderen.

Artikel 15. *Kettingbeding*

De koper is verplicht en verbindt zich jegens de gemeente, die dit voor zich aanvaardt, het bepaalde in de artikelen (...) 7 (...) en 15 van deze algemene voorwaarden bij overdracht van het geheel of een gedeelte van de grond, alsmede bij de verlening daarop van een beperkt recht, aan de nieuwe eigenaar of beperkt gerechtigde op te leggen (...).

(iii) Bij brief van 20 december 2001 hebben Rietbergen c.s. – via hun makelaar – de Gemeente verzocht om ontheffing van de verplichting tot zelfbewoning en het verbod van doorverkoop.

(iv) Bij brief van 9 januari 2002, gericht aan de makelaar van Rietbergen c.s., heeft de Gemeente het verzoek afgewezen. In de brief is onder meer het volgende vermeld:

'(...) In het licht van het gemeentelijk volkshuisvestingsbeleid achten wij het ongewenst dat de door ons geboden woningbouwmogelijkheden onderwerp van speculatie worden. Zeker de huidige woningmarktomstandigheden zouden daartoe aanleiding kunnen geven. Om die reden is artikel 7 toegevoegd aan de algemene verkoopvoorwaarden, dat tot doel strekt om speculatie met betrekking tot de ondergrond tegen te gaan. (...) Uit uw brief van 20 december 2001 blijkt niet dat uw cliënten voldoen aan één van de in artikel 7.4 genoemde ontheffingsgronden. Wij verlenen derhalve geen onvoorwaardelijke ontheffing van het verbod tot doorverkoop en de verplichting tot zelfbewoning.

In het licht van onze bevoegdheid tot het verlenen van schriftelijke ontheffing van het bepaalde in artikel 7.4

hebben wij ten aanzien van alle overige verzoeken om ontheffing binnen de eerste vijf bewoningsjaren, waarbij geen beroep kan worden gedaan op de uitzonderingen als bedoeld in artikel 7.4 a t/m d van de algemene verkoopvoorwaarden, in 1998 besloten alsdan voorwaardelijk ontheffing te verlenen. Daar bij deze overige verzoeken niet wordt voldaan aan de bepalingen van de algemene verkoopvoorwaarden ten aanzien van de verplichting tot zelfbewoning en het verbod tot doorverkoop, is er sprake van een voorgenomen contractbreuk.

Met inachtneming van het vorenstaande zijn wij derhalve bereid voorwaardelijk medewerking te verlenen aan uw verzoek om ontheffing van de verplichting tot zelfbewoning en het verbod tot doorverkoop. Deze voorwaarde, gebaseerd op het anti-speculatiebeding, betekent dat wij een boete in rekening brengen.

De verschuldigde boete bedraagt € 6543,19 (f 14 419,29). Voor de uitgangspunten van de berekening en de berekening zelf, verwijzen wij u naar het bijgevoegde berekeningsoverzicht (...).

Bij de brief van de Gemeente is een berekeningsoverzicht gevoegd, waarin is vermeld dat de berekeningsmethode is vastgesteld bij besluit van het college van burgemeester en wethouders van 24 november 1998.

(v) Rietbergen c.s. hebben vervolgens het bedrag van de boete – naar beide partijen in cassatie hebben medegedeeld na herberekening gesteld op € 5440 – aan de Gemeente betaald en de onroerende zaak in eigendom aan een derde overgedragen.

(vi) Bij brief van 25 augustus 2003 hebben Rietbergen c.s. de Gemeente verzocht een gedeelte van de boete tot een bedrag van € 5440 aan hen terug te betalen omdat ten onrechte een bij raadsbesluit van 23 november 2000 nieuw opgenomen artikellid in de algemene verkoopvoorwaarden zou zijn gebruikt om de boete te berekenen. De Gemeente heeft daarop bij brief van 7 november 2003 geantwoord dat zij geen reden zag tot terugbetaling, nu Rietbergen c.s. bij nadere overeenkomst het aanbod

van de Gemeente zonder voorbehoud hebben aanvaard waardoor een perfecte aanvullende overeenkomst is totstandgekomen.

Rietbergen c.s. hebben de Gemeente voor de rechtbank gedagvaard en gevorderd bij vonnis, voorzover in cassatie van belang:

1. *primair*: het tussen partijen in artikel 7 van de notariële akte van levering overeengekomen anti-speculatiebeding wegens strijd met de Huisvestingswet ontoelaatbaar c.q. nietig te oordelen en de Gemeente te veroordelen om aan Rietbergen c.s. tegen behoorlijk bewijs van kwijting terug te betalen het bedrag van de door Rietbergen c.s. aan de Gemeente betaalde boete, dit bedrag vermeerderd met de wettelijke rente daarover vanaf de dag der betaling van Rietbergen c.s. aan de Gemeente tot aan de dag der terugbetaling door de Gemeente;

Rietbergen c.s. hebben aan hun vorderingen de navolgende stellingen ten grondslag gelegd.

Primair hebben zij aangevoerd dat het in art. 7 van de notariële akte van levering overeengekomen anti-speculatiebeding in strijd is met de Huisvestingswet en derhalve nietig. De Huisvestingswet biedt de Gemeente niet de mogelijkheid en laat haar geen ruimte voor overheidsbemoeienis met de verdeling van woonruimte boven de in de Huisvestingswet gemaximeerde koopprijs. Het staat de Gemeente niet vrij het onderhavige beding bij de uitgifte en verkoop van de bouw kavels op te leggen. Zij kan haar uit dit beding voortvloeiende rechten niet geldend maken.

De Gemeente heeft met betrekking tot de primaire vordering ten verweve aangevoerd dat de Huisvestingswet niet van toepassing is op de verdeling van bouw kavels. Bovendien behoeft het anti-speculatiebeding niet aan de Huisvestingswet te worden getoetst, omdat het niet ziet op de verdeling van woonruimte. Het beding wordt gehanteerd om speculatie in bouw kavels te beperken. Indirecte en tijdelijke beperkingen in het kunnen verkrijgen van woonruimte – bijvoorbeeld als gevolg van het hanteren van een anti-speculatiebeding – kunnen niet als een onaanvaardbare doorkruising van de Huisvestingswet worden aangemerkt. Het recht op vrije vestiging en het recht om vrijelijk over eigendommen te beschikken

brengen niet met zich dat geen beperkingen in het aanbod van woonruimte kunnen worden toegelaten. Indien het anti-speculatiebeding moet worden aangemerkt als verdeling van woonruimte, betekent dit niet dat het beding ontoelaatbaar zou zijn, nu de instrumenten van de Huisvestingswet geen passende mogelijkheid bieden om speculatie tegen te gaan. Daarnaast biedt de wet geen aanknopingspunt voor het standpunt dat het voeren van privaatrechtelijk beleid ter zake van verdeling van woonruimte boven de prijs grens van de Huisvestingswet ontoelaatbaar zou zijn. Van een onaanvaardbare doorkruising van de Huisvestingswet kan derhalve niet worden gesproken.

De rechtbank heeft bij het – met overslaan van het hoger beroep – in cassatie bestreden vonnis de primaire vordering van Rietbergen c.s. toegewezen. Daartoe heeft de rechtbank, samengevat, het volgende overwogen.

De Gemeente is door het opleggen van de verplichting tot zelfbewoning en het doorverkoopverbod bij de gronduitgifte op het beleidsterrein van de verdeling van woningen getreden. De bij de gronduitgifte bedongen voorwaarden moeten aan de Huisvestingswet worden getoetst, nu zij het gebruik van en/of de beschikking over de op de kavel te realiseren woning beperken. De Huisvestingswet geeft geen antwoord op de vraag of en in hoeverre de Gemeente gebruik mag maken van privaatrechtelijke bevoegdheden in het kader van de woonruimteverdeling, zodat moet worden onderzocht of het hanteren van het anti-speculatiebeding de Huisvestingswet op onaanvaardbare wijze doorkruist. De Huisvestingswet biedt niet de mogelijkheid en laat evenmin ruimte voor overheidsbemoeienis met de verdeling van woonruimten boven de koopprijs grens. In het onderhavige geval gaat het om woonruimte boven de geldende koopprijs grens. Het anti-speculatiebeding is derhalve in strijd met het systeem dat de wetgever bij de totstandkoming van de Huisvestingswet voor ogen stond, namelijk dat overheidsbemoeienis boven de koopprijs grens niet is toegestaan. Het anti-speculatiebeding doorkruist daarom op onaanvaardbare wijze de Huisvestingswet. Het beding is dus in strijd met de openbare orde en, gelet op het bepaalde in art. 3:40 lid 1 BW, nietig.

HOGE RAAD

De hier aan de orde gestelde vraag, aldus de Hoge Raad, of de door de Gemeente in de onderhavige overeenkomst naar burgerlijk recht bij de uitgifte van grond opgenomen anti-speculatiebedingen toelaatbaar zijn, moet – naar in cassatie terecht niet is bestreden – worden beantwoord aan de hand van de maatstaven die zijn aanvaard in HR 26 januari 1990, *NJ* 1991, 393 (Windmill).

De onderdelen 1.1-1.4 van het cassatiemiddel strekken ertoe het oordeel van de rechtbank te bestrijden dat de onderhavige anti-speculatiebedingen de Huisvestingswet op onaanvaardbare wijze doorkruisen. Bij de beoordeling van deze onderdelen moet het volgende worden vooropgesteld.

De Huisvestingswet (Wet van 1 oktober 1992, houdende regelen met betrekking tot woonruimte, *Stb.* 548, zoals nadien op te dezen niet van belang zijnde punten gewijzigd) stelt blijkens de considerans regels met het oog op een evenwichtige en rechtvaardige verdeling van woonruimte.

Onder 'woonruimte' in de zin van de Huisvestingswet moet worden verstaan de 'besloten ruimte die, al dan niet tezamen met een of meer andere ruimten, bestemd of geschikt is voor bewoning door een huishouden' (art. 1 lid 1, aanhef en onder b, van de Huisvestingswet).

Ingevolge art. 5 van de Huisvestingswet kan de gemeenteraad, voor zover dat in het belang van een evenwichtige en rechtvaardige verdeling van woonruimte noodzakelijk is, in de huisvestingsverordening – onder de in art. 6 lid 3 gestelde prijs grenzen vallende – woonruimte aanwijzen die niet voor bewoning in gebruik mag worden genomen of gegeven, indien voor het in gebruik nemen daarvan geen huisvestingsvergunning is verleend. In de art. 9 tot en met 13c van de Huisvestingswet zijn voorschriften opgenomen voor de criteria die de gemeente mag hanteren voor de vergunningverlening. Het gaat daarbij volgens de wetsgeschiedenis om beperkingen in de kring van personen die zullen worden toegelaten tot het onder het vergunningsstelsel gebrachte deel van de woonruimtevoorraad, te onderscheiden in toelatingscriteria (bijvoorbeeld eisen met betrekking tot ingezetenschap en economische of andersoortige maatschappelijke binding), passendheidscriteria (bijvoorbeeld criteria die een verband leggen tussen inkomen van de woningzoekende en prijs van de woning) en urgentiecriteria (waardoor het mogelijk is de rangorde

binnen het bestand van woningzoekenden vast te stellen op basis van de aard en mate van maatschappelijke binding) (Zie *Kamerstukken II 1987/88*, 20 520, nr. 3, p. 34-36; *Kamerstukken II 1990/91*, 20 520 nr. 5, p. 29-32).

Art. 4 lid 1 van de Huisvestingswet houdt in dat, indien de gemeente met een eigenaar van een of meer woonruimten een overeenkomst sluit over het in gebruik geven daarvan, art. 2 lid 2 van overeenkomstige toepassing is op de in zodanige overeenkomst op te nemen bepalingen. Art. 2 lid 2 van de Huisvestingswet strekt ertoe dat de gemeenteraad dient na te gaan hoe kan worden bewerkstelligd dat bij het in gebruik geven van woonruimten met een verhoudingsgewijs lage prijs zoveel mogelijk voorrang wordt gegeven aan woningzoekenden die, gelet op hun inkomen, in het bijzonder op die woonruimten zijn aangewezen. De overige leden van art. 4 van de Huisvestingswet geven nadere regels voor de mogelijkheid van beklag (lid 2) en voor de toepasselijkheid van richtlijnen en aanwijzingen en voor de overeenkomstige toepassing van de krachtens art. 13 en in de art. 13a tot en met 13c gestelde criteria (lid 3).

De wetsgeschiedenis houdt voorts onder meer het volgende in: (...)

Uit het systeem en de strekking van de Huisvestingswet, zoals deze mede in het licht van de wetsgeschiedenis dienen te worden begrepen, moet het volgende worden afgeleid, zo overweegt de Hoge Raad. De wetgever heeft in beginsel de mogelijkheid opengelaten dat de gemeente met betrekking tot woonruimte overeenkomsten naar burgerlijk recht sluit ook buiten gevallen van schaarste op de woningmarkt en dus ook ter zake van woonruimte boven de in de Huisvestingswet bedoelde prijsgrenzen.

De overheidsbemoediging wat betreft het in de Huisvestingswet voorziene publiekrechtelijk instrumentarium, met de daaraan gestelde voorwaarden en met de daaruit voortvloeiende beperkingen van de vrije marktwerking, van het recht van een eigenaar om vrijelijk over zijn eigendom te beschikken en van het recht van de burger om zich vrij te vestigen, is beperkt tot de verdeling van aangewezen woonruimte. De in de Huisvestingswet bedoelde criteria ter verdeling van woonruimte betreffen de kring van personen die worden toegelaten tot de door de gemeente aangewezen, onder de desbetreffende prijsgrenzen val-

lende, woonruimte. Tot die door de Huisvestingswet voorziene beperkingen op het recht van vrije vestiging behoren in het bijzonder eisen met betrekking tot de economische en andersoortige maatschappelijke binding van woningzoekenden.

De Huisvestingswet bevat een exclusieve regeling van de overheidsbemoediging met de verdeling van woonruimte voor zover het betreft de toelaatbaarheid van inbreuken op het recht van vrije vestiging door het stellen van de hiervoor aangeduide toelatingseisen aan woningzoekenden. De Huisvestingswet sluit overheidsbemoediging met de verdeling van woonruimte boven de in deze wet bepaalde prijsgrenzen uit, indien deze inhoudt dat aan woningzoekenden de bedoelde bindingseisen worden gesteld. Anders zou de hun toekomstige vrijheid van vestiging ongerechtvaardigd worden beperkt.

Onderdeel 1.2 betoogt dat, anders dan de rechtbank heeft overwogen, de onderhavige anti-speculatiebedingen niet in strijd zijn met het door de wetgever beoogde systeem van de Huisvestingswet. Onderdeel 1.3 klaagt dat de rechtbank heeft miskend dat het overeenkomen van de anti-speculatiebedingen geen overheidsbemoediging inhoudt waarop de Huisvestingswet ziet, nu deze bedingen het recht tot vrije vestiging in beginsel niet aantasten. De onderdelen lenen zich voor gezamenlijke behandeling, aldus de Hoge Raad.

De onderdelen treffen doel, zo oordeelt de Hoge Raad. In overeenkomsten naar burgerlijk recht vervatte anti-speculatiebedingen bij de uitgifte van bouwgrond die niet zien op de verdeling van woonruimte en die geen beperkingen aanbrengen op het recht van vrije vestiging zijn, naar uit hetgeen hierboven is overwogen volgt, niet in strijd met het systeem en de strekking van de Huisvestingswet.

De onderhavige anti-speculatiebedingen strekken, naar in cassatie niet is bestreden, ertoe – zoals ook de Gemeente onder meer in haar brief van 9 januari 2002, hiervoor weergegeven, tot uitdrukking heeft gebracht – te voorkomen dat, gelet op de destijds bestaande woningmarktomstandigheden, de door de Gemeente 'geboden woningbouwmogelijkheden onderwerp van speculatie worden'. Zij houden niet in dat aan de kring van kopers toelatingseisen worden gesteld die verband houden met hun economische of andersoortige maatschappelijke binding. De bedingen voorzien op de wijze als in art. 7 van de alge-

mene verkoopvoorwaarden bepaald tevens in de mogelijkheid ontheffing te verlenen van de verplichting tot zelfbewoning en het verbod op doorverkoop, waartoe niet als voorwaarde wordt gesteld dat de woning wordt verkocht aan een woningzoekende die voldoet aan de in de Huisvestingswet bedoelde bindingseisen.

Tegen deze achtergrond heeft de rechtbank miskend dat de onderhavige anti-speculatiebedingen niet een onaanvaardbare beperking aanbrengen in de kring van personen die worden toegelaten tot woonruimte boven de koopprijsgrens en dat deze dus niet op ontoelaatbare wijze ingrijpen in het recht van vrije vestiging. De omstandigheid dat, zoals de rechtbank in rov. 5.3 heeft overwogen, de bouwkavels slechts beschikbaar komen voor woningzoekenden die zich voor een periode van vijf jaar willen en kunnen vastleggen maakt dit niet anders; deze omstandigheid houdt immers geen verband met de bedoelde toelatingseisen. De rechtbank heeft voorts miskend dat, zo de bedingen al enige beperking van de doorstroming op de woningmarkt teweegbrengen, de Huisvestingswet op dat aspect niet specifiek betrekking heeft.

Het oordeel van de rechtbank dat de onderhavige anti-speculatiebedingen de Huisvestingswet op onaanvaardbare wijze doorkruisen is dus onjuist, aldus de Hoge Raad.

Onderdeel 2 van het cassatiemiddel betoogt dat de Huisvestingswet alleen ziet op woonruimte als in die wet gedefinieerd en dat daaronder bouwkavels niet kunnen worden begrepen. Het onderdeel faalt, zo oordeelt de Hoge Raad. In zijn algemeenheid kan het antwoord op de vraag of een overeengekomen anti-speculatiebeding de Huisvestingswet op onaanvaardbare wijze doorkruist niet reeds ontkennend luiden doordat het betrekking heeft op de uitgifte van bouwkavels. Het komt immers, naar uit hetgeen hiervoor is overwogen voortvloeit, erop aan of het beding betrekking heeft op de verdeling van – op het bouwkavel te realiseren – woonruimte en door het stellen van de bedoelde bindingseisen een onaanvaardbare beperking aanbrengt in de kring van personen die worden toegelaten tot de (te realiseren) woonruimte.

Volgt vernietiging en verwijzing, conform de conclusie van de A-G. ■

HOGE RAAD (STRAFKAMER)

Deze rubriek wordt verzorgd door prof. mr. J.C.M. Leijten, oud-advocaat-generaal bij de Hoge Raad en oud-redacteur van dit blad. Onder het bij het betrokken arrest vermelde Jolnummer is de uitspraak integraal in te zien op www.kluwer.nl/juristen (Hoge Raad, straf).

763 14 maart 2006, nr. 01306/05
(Mrs. Bleichrodt, Balkema en Van Dorst)
(na conclusie van A-G Wortel, strekkend tot vernietiging van het bestreden arrest maar alleen wat betreft de opgelegde straf en de motivering daarvan en tot verwijzing of terugwijzing; adv. mr. A.J.M. Bommer, Rotterdam)

Wegens negen overtredingen van art. 9 lid 2 Wegenvoerwet 1994 (besturen van een auto zonder geldig rijbewijs) werd de verdachte in hoger beroep veroordeeld tot achttien weken gevangenisstraf.

Bij vermindering van straf wegens overschrijding van de redelijke termijn moet in de uitspraak vermeld worden welke straf zou zijn opgelegd indien de redelijke termijn niet zou zijn overschreden. Het Hof heeft in zijn motivering van de strafmaat, waarbij werd vastgesteld dat de redelijke termijn was overschreden, verzuimd dit te doen. Zie HR 3 oktober 2000, NJ 2000, 723, r.o. 3.23 onder b.

(Sv art. 359)

Volgt vernietiging van de bestreden uitspraak maar uitsluitend wat betreft de strafoplegging en in zoverre terugwijzing naar het Hof. ■

764 21 maart 2006, 02868/05B
(Mrs. Bleichrodt, Corstens, Balkema, Van Dorst, IJink)
(na conclusie van A-G Vellinga, op het door de advocaat-generaal bij het Hof ingestelde beroep in cassatie, tot vernietiging van de bestreden beschikking met terugwijzing)
JOL 2006, 168
RvdW 2006, 320

De verdachte, die in Nederland woont, werd aangehouden op verdenking van overtre-

ding van de Opiumwet, te weten de invoer van ongeveer 2,2 kg cocaïne. Zij was niet eerder veroordeeld voor drugsdelicten. De rechter-commissaris vaardigde tegen haar een bevel tot bewaring uit omdat zij verdacht werd van een feit waarop naar de wettelijke omschrijving een gevangenisstraf van twaalf jaren of meer is gesteld en de rechtsorde ernstig door dat feit is geschokt. Rechtbank en Hof wezen de vordering tot gevangenhouding af. Het Hof had de beschikking van de rechtbank bevestigend, naar het oordeel van de Hoge Raad, terecht als uitgangspunt genomen dat voor de beantwoording van de vraag of de rechtsorde ernstig is geschokt door het feit waarvoor de voorlopige hechtenis is gevorderd *niet* beslissend is de (maximum) straf die op dat feit is gesteld, zulks gezien de nevenschikking (cumulatieve werking) van maximumstraf en geschokte rechtsorde.

(Sv art. 67a lid 2 onder 1)

HOGE RAAD, ONDER MEER:

(...)

3.1. Het middel komt op tegen de bestreden beschikking.

3.2. In cassatie kan van het volgende worden uitgegaan. De verdachte, die in Nederland woont en niet eerder is veroordeeld voor drugsdelicten, is op 25 juli 2005 op de luchthaven Schiphol aangehouden op verdenking van overtreding van de Opiumwet, te weten de invoer van ongeveer 2,2 kg cocaïne. De verdachte is op 25 juli 2005 in verzekering gesteld en vervolgens is tegen haar een bevel tot bewaring gegeven. Als grond voor dit bevel is aangenomen dat op het feit waarvan de verdachte wordt verdacht, naar de wettelijke omschrijving een gevangenisstraf van twaalf jaren of meer is gesteld en de rechtsorde ernstig door dat feit is geschokt (art. 67a, tweede lid onder 1°, Sv). Bij beschikking van 3 augustus 2005 heeft de Rechtbank de daarop volgende vordering tot gevangenhouding van de verdachte afgewezen. Het Hof heeft het door de Officier van Justitie tegen deze beschikking ingestelde hoger beroep verworpen.

3.3.1. De Rechtbank heeft haar beschikking van 3 augustus 2005 als volgt gemotiveerd:

‘Tot 22 juli jl. zou de verdachte onder de toen geldende noodmaatregel door het Openbaar Ministerie zonder dagvaarding zijn heengezonden. Met ingang van 22 juli is het beleid van het

Openbaar Ministerie verscherpt in die zin, dat koeriers met méér dan 1,5 kilo weer zullen worden vervolgd. De vraag die de rechtbank in dit geval moet beantwoorden is of het noodzakelijk is dat deze verdachte, die terecht zal moeten staan op verdenking van de invoer van ongeveer 2,2 kilo cocaïne, in voorlopige hechtenis of thuis, in Nederland, haar berechting afwacht. (...)

Voor de vraag of de rechtsorde geschokt is, is in elk geval niet uitsluitend bepalend de hoogte van de straf die op het feit is gesteld. Daarnaast zal moeten worden aangenomen dat het feit zo ernstig is, dat het met de heersende rechtsovertuiging zou strijden en het in de samenleving onbegrijpelijk en onaanvaardbaar zou worden gevonden dat de verdachte haar berechting in vrijheid zou mogen afwachten. (...) De rechtbank is, dit alles in aanmerking genomen, van oordeel dat het in de samenleving niet als onbegrijpelijk en onaanvaardbaar zal worden beschouwd dat deze verdachte, die voor 22 juli jl in het geheel niet zou zijn vervolgd, haar berechting thuis, in Nederland, zou mogen afwachten. De vordering tot gevangenhouding zal daarom worden afgewezen.’

3.3.2. Het Hof heeft blijkens de bestreden beschikking als volgt geoordeeld:

‘Het hof is met de rechtbank van oordeel dat er geen sprake is van een geschokte rechtsorde als bedoeld in de zin van artikel 67a, tweede lid onder 1e Wetboek van Strafvordering. Nu er geen andere gronden zijn gesteld, waarop in dit geval een bevel gevangenhouding kan worden gestoeld, dient het beroep van de officier van justitie te worden afgewezen.’

3.4. Art. 67a Sv houdt wat betreft de verlening van een op art. 67 Sv gegrond bevel tot voorlopige hechtenis, voorzover hier van belang, het volgende in:

‘1. Een op artikel 67 gegrond bevel kan slechts worden gegeven:

- a. (...);
- b. indien uit bepaalde omstandigheden blijkt van een gewichtige reden van maatschappelijke veiligheid, welke de onverwijld vrijheidsbeneming vordert.

2. Een gewichtige reden van maatschappelijke veiligheid kan voor de toepassing van het vorige lid slechts in aanmerking worden genomen:

1°. indien sprake is van verdenking van een feit waarop naar de wettelijke omschrijving een gevangenisstraf van twaalf jaren of meer is gesteld en de rechtsorde ernstig door dat feit is geschokt.

(...)'

3.5. Blijkens zijn onder 3.3.2 weergegeven overweging heeft het Hof, dat de onder 3.3.1 weergegeven overwegingen van de Rechtbank tot de zijne heeft gemaakt, geoordeeld dat door het onderhavige feit de rechtsorde niet ernstig is geschokt in de zin van art. 67a, tweede lid onder 1°. Sv. Gelet op de nevenschikking in dat artikelonderdeel, heeft het Hof terecht als uitgangspunt genomen dat voor de beantwoording van de vraag of de rechtsorde ernstig is geschokt door het feit waarvoor de voorlopige hechtenis is gevorderd, niet beslissend is de straf die op dat feit is gesteld. 's Hofs oordeel geeft geen blijk van een onjuiste rechtsopvatting en is, gelet op hetgeen blijkens de onder 3.2 weergegeven overwegingen te dezen feitelijk is vastgesteld, niet onbegrijpelijk, ook niet in het licht van wat bij de behandeling van de vordering naar voren is gebracht.

3.6. Het middel kan derhalve niet tot casusatie leiden.

Volgt verwerping van het beroep. ■

765 21 maart 2006, nr. 02446/05
(Mrs. Bleichrodt, Balkema en Splinter-van Kan)
(na conclusie van A-G Vellinga, strekkend tot vernietiging van de bestreden uitspraak maar alleen wat betreft de oplegging van de bijkomende straf van verbeurdverklaring van een auto met terugwijzing of verwijzing in zoverre; adv. mr. M.C. van der Want, Middelburg)

Wegens overtreding van art. 107 lid 1 van de Wegenverkeerswet 1994 (WVW) werd de verdachte in hoger beroep veroordeeld tot vier weken hechtenis waarvan twee weken voorwaardelijk en tot verbeurdverklaring van een auto die, naar namens verdachte onbestreden werd vastgesteld, een waarde had van € 6000. Namens de verdachte werd een beroep gedaan op compensatie als bedoeld bij art. 33c Sr. Het Gerechtshof ging daar niet op in maar had dat, zo oordeelt de Hoge Raad, wel moeten doen, mede gelet op de strafmaxima die op het bewezenverklaarde feit staan.

(Sr art. 33c; WVW 1994 art. 107 en art. 177)

HOGE RAAD, ONDER MEER:

4.1. Het middel klaagt over de verbeurdverklaring van de auto.

4.2.1. Het proces-verbaal van de terechtzitting in hoger beroep houdt – voorzover voor de beoordeling van het middel van belang – het volgende in:

'De raadvrouw voert het woord tot verdediging – zakelijk weergegeven –: (...)

"Met betrekking tot de verbeurdverklaring van de personenauto merk ik op dat de waarde de draagkracht van verdachte overschijdt, mede gelet op de uitspraak van de Hoge Raad gepubliceerd in *NJ* 90, 138 (...).

Subsidiair stel ik dat de personenauto wel verbeurd wordt verklaard, maar dat verdachte op grond van artikel 33c van het Wetboek van Strafrecht compensatie krijgt, nu hij slechts van een uitkering moet rond komen. De waarde van de auto bedraagt naar mijn mening, op basis van de gegevens van de ANWB € 6000. Dit gesteld, is de straf van verbeurdverklaring wel zeer hoog".'

4.2.2. Het Hof heeft de strafoplegging – voorzover voor de beoordeling van het middel van belang – als volgt gemotiveerd: '9. Strafmotivering (...)

Het hof heeft de op te leggen straffen bepaald op grond van de ernst van het feit en de omstandigheden waaronder dit is begaan en op grond van de persoon en de persoonlijke omstandigheden van de verdachte, zoals daarvan is gebleken uit het onderzoek ter terechtzitting.

Daarbij is in het bijzonder het volgende in aanmerking genomen. De verdachte heeft een personenauto bestuurd, terwijl niet aan hem door een daartoe bevoegde autoriteit een rijbewijs was afgegeven. Voorts is vast komen te staan dat de verdachte, blijkens een hem betreffend uittreksel uit het Justitieel Documentatieregister d.d. 26 november 2004, in het verleden reeds meermalen is veroordeeld wegens verkeersovertredingen, hetgeen hem er kennelijk niet van heeft weerhouden het onderhavige strafbare feit te plegen. Verdachte heeft al met al blijk gegeven van een totaal gebrek aan verantwoordelijkheidsgevoel ten opzichte van an-

dere verkeersdeelnemers.

Het hof is van oordeel dat, gelet op het vorenstaande, de ernst van het feit en de speciale en generale preventie, alleen een geheel onvoorwaardelijke hechtenis, zoals na te melden, een passende reactie vormt.

10. Beslag

Het inbeslaggenomen voorwerp, te weten een rode personenauto, merk Opel, type Calibra, voorzien van kenteken (...), zal worden verbeurdverklaard, aangezien het bewezenverklaarde feit met deze personenauto is begaan.

Bij de vaststelling van de bijkomende straf van verbeurdverklaring is rekening gehouden met de draagkracht van de verdachte.'

4.3. Aldus heeft het Hof de verbeurdverklaring van de auto niet naar de eis der wet met redenen omkleed. Het behoeft immers nadere verklaring waarom het Hof, gelet op de omstandigheid dat art. 177, eerste lid onder a, WVW 1994 de overtreding van art. 107, eerste lid, WVW 1994 strafbaar stelt met hechtenis van ten hoogste twee maanden of geldboete van de tweede categorie, en gelet op hetgeen namens de verdachte ter terechtzitting in hoger beroep is aangevoerd omtrent de waarde van de auto, zoals hiervoor onder 4.2.1 is weergegeven, de inbeslaggenomen auto heeft verbeurdverklaard zonder toepassing van het bepaalde in het tweede lid van art. 33c Sr.

4.4. Het middel is derhalve terecht voorgesteld.

Volgt vernietiging wat betreft de strafoplegging en verwerping van het beroep van het overige. ■

766 21 maart 2006, 2268/05
(Mrs. Bleichrodt, Balkema, Splinter-van Kan)
(na conclusie van A-G Knigge, strekkend tot vernietiging van het bestreden arrest en tot verwijzing of terugwijzing; adv. mr. M.C. van Linde, Groningen)
JOL 2006, 171
RvdW 2006, 323

De verdachte werd in hoger beroep wegens poging tot diefstal waarbij de schuldige zich de toegang tot de plaats van het misdrijf heeft verschaft door middel van braak, driemaal gepleegd onder meer veroordeeld tot drie maanden gevangenisstraf en tot plaatsing in een inrichting voor stelselma-

tige daders voor de duur van twee jaren. Het middel dat inhoudt dat niet zowel gevangenisstraf als plaatsing in een inrichting kan worden opgelegd is gegrond.

(Sr art. 38m)

HOGE RAAD:

3.1. Het middel houdt in dat het Hof ten onrechte zowel een gevangenisstraf als de maatregel plaatsing in een inrichting voor stelselmatige daders (verder ook ISD) heeft opgelegd.

3.2.1. De maatregel plaatsing in een inrichting voor stelselmatige daders, zoals neergelegd in artikel 38m Sr, is ingevoerd bij de Wet van 9 juli 2004 tot wijziging van het Wetboek van Strafrecht, het Wetboek van Strafvordering en de Penitentiaire beginselenwet (plaatsing in een inrichting voor stelselmatige daders) (*Stb.* 2004, 351), in werking getreden op 1 oktober 2004. De maatregel vervangt de maatregel plaatsing in een inrichting voor de strafrechtelijke opvang van verslaafden zoals was neergelegd in art. 38m (oud) Sr.

3.2.2. Art. 38m Sr noch enig ander voorschrift van de derde afdeling van Titel II A van Boek I Wetboek van Strafrecht houdt in dat de ISD tezamen met straffen kan worden opgelegd, zoals dat bijvoorbeeld in art. 36b, derde lid, en art. 36f, derde lid Sr voor onderscheidenlijk de onttrekking aan het verkeer en de schadevergoedingsmaatregel is bepaald en zoals dat voor de last tot terbeschikkingstelling kan worden afgeleid uit art. 37a Sr. Aangenomen moet dus worden dat de combinatie van ISD met straffen niet mogelijk is.

3.2.3. Een en ander vindt steun in de parlementaire geschiedenis van het huidige art. 38m Sr. In de loop daarvan is een amendement voorgesteld dat luidt:

'In artikel 38m wordt, onder vernummering van het vierde tot en met zesde lid tot het vijfde tot en met zevende lid, een vierde lid ingevoegd, luidende:

4. De maatregel kan tezamen met straffen en met andere maatregelen worden opgelegd.

Toelichting

Het amendement beoogt eventuele onduidelijkheid omtrent mogelijke samenloop van straf en maatregel op voorhand weg te nemen. Het kan niet de bedoeling zijn om deze maatregel altijd ter vervanging van straf op te leggen. Naast de preventieve functie

van de maatregel moet in de strafrechtelijke reactie ook altijd ruimte blijven voor het element van vergelding hetgeen tot uitdrukking komt bij de oplegging van een straf. Vanuit dit perspectief ligt een vergelijking met tbs-stelling voor de hand: ook in combinatie met de tbs-maatregel kan altijd een straf worden opgelegd.

De memorie van toelichting stelt daarbij de wens centraal om veelplegers langer vast te houden. Zoals de minister schrijft op pagina 8 van de MVT: 'Het gaat om een uitzonderlijke maatregel die is bedoeld om de meest hardnekkige stelselmatige daders langere tijd aan het vrije maatschappelijk verkeer te onttrekken.' Bovendien is de nieuwe maatregel begrensd tot een maximumduur van slechts twee jaar. Kortere kan ook. In de geest van de nieuwe maatregel ligt veeleer dat deze dus in combinatie met straffen en andere maatregelen kan worden opgelegd. Vergelijkbare bepalingen bestaan er wel ten aanzien van andere maatregelen, zie de art. 36b lid 3, 36f lid 3 en 37a lid 2.'

(*Kamerstukken II*, 2003/04, 28 980, nr. 7)

3.2.4. Hierop heeft de minister van Justitie tijdens het wetgevingsoverleg van de Vaste commissie voor Justitie van 1 december 2003 geantwoord:

'De heer Eerdmans heeft een amendement ingediend om, naast de maatregel, ook celstraf te kunnen opleggen. Dat is nu niet het geval. Ik ontraad de aanneming van dit amendement, want ook bij de SOV is die combinatie niet voorzien. Dat is ook logisch, want qua toepassing vallen deze maatregelen ten dele over elkaar heen. De motivering van de maatregel is er niet in gelegen dat die bovenop de celstraf komt, maar in plaats daarvan. Tegelijkertijd zal het vergeldingsaspect mogelijk ook een factor zijn. De rechter zal een en ander in een andere optiek plaatsen, omdat hij de maatregel oplegt en na een zekere tijd kan gaan kijken of die nog zinvol is. In de praktijk zal die termijn doorgaans aanzienlijk langer zijn dan nu al aan straf wordt opgelegd. Om die reden ontraad ik de aanneming van het amendement. De Raad van State heeft bij de advisering over de SOV ook geadviseerd af te zien van die combinatie. In de praktijk van de SOV is niet gebleken dat die wenselijk is.'

(*Kamerstukken II* 2003/04, 28 980, nr. 13, p. 25)

3.2.5. Het amendement is vervolgens ingetrokken.

3.3. Uit het voorgaande volgt dat de beslissing van het Hof om naast de maatregel als bedoeld in art. 38m Sr een gevangenisstraf op te leggen, blijk geeft van een verkeerde rechtsopvatting.

3.4. Het middel is terecht voorgesteld.

(...)

BESLISSING:

De Hoge Raad:

Vernietigt de bestreden uitspraak maar uitsluitend wat betreft de sanctieoplegging; Wijst de zaak terug naar het Gerechtshof te Leeuwarden, opdat de zaak in zoverre op het bestaande hoger beroep opnieuw wordt berecht en afgedaan;

Verwerpt het beroep voor het overige. ■

767 28 maart 2006, nr. 01104/05

(Mrs. Koster, De Savornin

Lohman, IJssink, De Hullu en Splinter-van Kan)

(na conclusie van A-G Vellinga tot

verwerping van het beroep;

adv. mr. G. Spong, Amsterdam)

Van twee tot voor het bewijs gebezigde verklaringen kan er een niet en de andere wel door de beugel van art. 342 lid 1 Sv. De verklaring van een getuige moet betreffen feiten en omstandigheden, welke hij zelf waargenomen of ondervonden heeft.

(Sv art. 342)

HOGE RAAD, ONDER MEER:

3.1. Het middel bevat de klacht dat het Hof ten onrechte voor het bewijs gebruik heeft gemaakt van de tegenover de politie afgelegde verklaringen van P.J. e.v. V. (bewijsmiddel 5) en van M.P.R. e.v. B. (bewijsmiddel 7), nu deze verklaringen meningen, gissingen of gevolgtrekkingen behelzen die niet kunnen worden aangemerkt als een mededeling omtrent feiten en omstandigheden die door de getuigen zelf zijn waargenomen of ondervonden.

3.2.1. Ten laste van de verdachte is bewezenverklaard:

– ten aanzien van het onder 1 tenlastegelegde dat:

'hij op tijdstippen in de periode van 1 januari 1996 tot en met 1 november 1999 te (...), telkens ontucht heeft gepleegd met zijn minderjarig stiefkind,

S., bestaande die ontucht hierin dat hij, verdachte telkens:

- de borst(en) en/of de vagina van S. heeft aangeraakt en/of betast en/of
- zijn, verdachtes, penis door S. heeft laten aanraken en betasten en/of aftrekken.'

- ten aanzien van het onder 2 subsidiair tenlastegelegde dat:

'hij op tijdstippen in de periode van 1 januari 1996 tot en met 8 januari 1999 te (...). (telkens) met S., die toen de leeftijd van twaalf jaren maar nog niet die van zestien jaren had bereikt, buiten echt, telkens een ontuchtige handeling heeft gepleegd, die bestond uit het seksueel binnendringen van het lichaam van S., immers heeft verdachte een of meer vinger(s) in de vagina van die S. geduwd en gebracht.'

3.2.2. Die bewezenverklaring berust op de volgende bewijsmiddelen: (...)

5. Een proces-verbaal van politie, voorzover inhoudende als verklaring van J. e.v. V.:

'U vraagt mij welke mening ik nu heb over de aangifte die S. deed in 2000. Ik geloof haar nu wel. C. zal best wel aan de tietten van S. gevoeld hebben. Ik wist al vanaf het moment dat C. zei dat hij verliefd op S. was, dat er iets mis was.'

6. (...)

7. Een proces-verbaal van politie, voorzover inhoudende als verklaring van M.P.R. e.v. B.:

'Ik ben de moeder van P. B. S. is vanaf de VSO-school te H. bevriend met S. S. vertelde mij begin 1996 dat haar stiefvader haar al langere tijd lastigviel: hij zou met zijn handen haar borsten en vagina betasten. Dat gebeurde altijd als haar moeder niet thuis was. S. vertelde ook dat ze wilde dat het stopte. Ik had niet het gevoel dat het verhaal van S. verzonnen was. Uit dat verhaal en het gedrag van S. werd mij duidelijk dat S. slachtoffer was van seksueel misbruik. (...)

3.3. Het middel keert zich tegen de verklaring van J. voorzover deze inhoudt: 'U vraagt mij welke mening ik nu heb over de aangifte die S. deed in 2000. Ik geloof haar nu wel. C. zal best wel aan de tietten van S. gevoeld hebben' en tegen de verklaring van R., voorzover deze inhoudt: 'Ik had niet het gevoel dat het verhaal van S. verzonnen was. Uit dat verhaal en het gedrag van

S. werd mij duidelijk dat S. slachtoffer was van seksueel misbruik'.

3.4. De in de middel gewraakte onderdelen van de verklaring van J. behelzen een mening onderscheidenlijk een conclusie omtrent door de verdachte gepleegd seksueel misbruik en kunnen daarom niet worden aangemerkt als verklaringen omtrent hetgeen die persoon zelf heeft waargenomen of ondervonden. Voorzover het middel daarover klaagt, is het terecht voorgesteld.

3.5. Het Hof heeft de verklaring van R. kennelijk in die zin verstaan - hetgeen niet onbegrijpelijk is - dat deze getuige daarmee te kennen heeft gegeven dat voor haar, zowel door hetgeen S. haar had verteld als door S.'s gedrag, duidelijk was geworden dat s. omtrent het seksueel misbruik de waarheid had gesproken. Aldus verstaan bevat bedoelde verklaring niets wat niet kan worden aangemerkt als een mededeling van hetgeen R. zelf heeft waargenomen of ondervonden, zodat het middel in zoverre faalt.

Volgt vernietiging en terugwijzing. ■

HOGE RAAD (BELASTINGKAMER)

Deze rubriek wordt verzorgd door mr. S.K.A. Efstatiades, mr. R.T. Wiegink en mr. drs. Chr.Th.P.M. Zandhuis, verbonden aan het Wetenschappelijk Bureau van de Hoge Raad.

768 3 maart 2006, nr. 41 166
(Mrs. Pos, Monné, Van Amersfoort, Leemreis, Van Maanen)

Geldlening vormt pas eigenwoningsschuld nádat het geleende bedrag is aangewend ter verwerving van de eigen woning.

(Wet IB 2001 (tekst 2001) art. 3.120, lid 1, letter a)

Belanghebbende, X, heeft in 2000 voor de financiering van een nieuwbouwwoning f 750 000 (€ 340 335), verkregen uit een hypothecaire geldlening, gestort in een bouwdepot. Als gevolg van de uitgaven uit het bouwdepot voor de aankoop van de effecten en de voldoening van rentetermijnen heeft X een deel van de bouwkosten uit zijn privé-middelen voldaan. De inspecteur

meent dat de geldlening, voorzover deze is aangewend voor de aankoop van effecten en de voldoening van rentetermijnen, niet is aangegaan ter verwerving van de eigen woning, zodat de daarmee samenhangende renten niet als kosten van de eigen woning aftrekbaar zijn.

Hof 's-Gravenhage stelt de inspecteur in het ongelijk.

De Hoge Raad is het niet eens met het hof. De enkele omstandigheid dat een belastingplichtige die een schuld is aangegaan ter verwerving van een eigen woning, het geleende geld niet onmiddellijk voor dat doel aanwendt, hoeft niet te betekenen dat de geldlening niet langer is aangegaan ter verwerving van die eigen woning. Dat hoeft ook niet het geval te zijn indien de betaling van de te verwerven eigen woning geschiedt van een andere rekening dan die waarop de uit de geldlening verkregen gelden zijn gestort, zonder dat in onmiddellijke samenhang met de betaling het tegoed op de laatstbedoelde rekening afneemt. Het oogmerk de geleende gelden te besteden aan het verwerven van een eigen woning kan echter niet meer aanwezig worden geacht voorzover de uit de geldlening verkregen gelden zijn aangewend voor andere doeleinden en niet een daarmee overeenkomend bedrag liquide beschikbaar is gebleven. Indien, zoals hier, de bouwtermijnen in de loop van de tijd vervallen en in afwachting daarvan het geleende geld is gestort in een rentedragend bouwdepot, behoort de rente van de geldlening evenwel pas tot de aftrekbare kosten van de eigen woning nadat het geleende bedrag is aangewend ter verwerving van die woning. Zolang en voorzover die aanwending niet heeft plaatsgehad, behoort het geleende bedrag tot de rendementsgrondslag voor de bepaling van het belastbaar inkomen uit sparen en beleggen.

De vaststellingen van het hof rechtvaardigen niet het oordeel van het hof dat ook het gedeelte van de lening dat is aangewend voor de aankoop van effecten en de betalingen van rentetermijnen kan worden aangemerkt als eigenwoningsschuld. Dat oordeel is onjuist indien het hof bedoeld heeft dat daarbij niet relevant is of het bedrag voor de effecten en de rentetermijnen liquide beschikbaar is gebleven vanaf het tijdstip waarop die uitgaven zijn gedaan tot de aanwending van dat bedrag voor de verwerving van de eigen woning. Indien het hof is uitgegaan van de juiste rechtsopvatting is dat oordeel onvoldoende

de gemotiveerd omdat het hof heeft nagelaten vast te stellen dat dat bedrag liquide beschikbaar is gebleven tot dat moment. De Hoge Raad verwijst de zaak naar Hof Amsterdam. Dat hof moet nog nagaan op welke tijdstippen in 2001 de bij de geldlening opgenomen gelden zijn aangewend ter verwerving van de eigen woning. ■

RAAD VAN STATE

Deze rubriek wordt verzorgd door de medewerkers van de Afdeling Kennis en Onderzoek van de Raad van State.

769 12 april 2006, 200508263/1
(Mr. Van Altena)

Weigering jachtakte. De minister heeft voor de beoordeling van de vraag of in dit geval vrees voor misbruik bestaat de criteria neergelegd in de Circulaire wapens en munitie mogen toepassen. Ook heeft de minister zich op het standpunt mogen stellen dat degene aan wie een jachtakte is verleend zich in een uitzonderingspositie bevindt ten opzichte van de overige burgers, dat deze uitzonderingspositie meebrengt dat in de houder van de jachtakte het vertrouwen moet kunnen worden gesteld dat hij zich strikt aan de toepasselijke regels zal houden en dat geringe twijfel aan het verantwoord zijn van de gemaakte uitzondering reeds voldoende is om daaraan een einde te maken.

Dat de toezichthouders, hoewel daartoe verplicht, zich niet hebben gelegitimeerd, betekent niet dat de gegevens verkregen uit de controle niet kunnen worden meegenomen bij de beoordeling van het onderhavige geding. In het bestuursrechtelijke geding is het gebruik van bewijs alleen dan niet toegestaan, indien het bewijs is verkregen op een wijze die zozeer indruist tegen hetgeen van een behoorlijk handelende overheid mag worden verwacht, dat dit gebruik onder alle omstandigheden ontoelaatbaar moet worden geacht. Daarvan is geen sprake indien het om een vormfout zoals het achterwege laten van legitimatie van als zodanig herkenbare politieambtenaren gaat.

Uit art. 5:15 lid 1 Awb volgt geen verplichting de toezichthouders tot de woning toe te laten. Door zijn toestemming te onthouden heeft appelland evenwel willens en wetens de hercontrole of hij zijn wapen alsnog

deugdelijk heeft opgeborgen gefrustreerd.

(Awb art. 5:12, 5:15; Algemene wet op het binnentreden art. 1; Flora- en faunawet art. 38, 39)

Uitspraak op het hoger beroep van: appelland, tegen de uitspraak in zaaknr. AWB 05/443 van de Rechtbank Groningen van 12 augustus 2005 in het geding tussen: appelland en de Minister van Justitie.

1. PROCESVERLOOP

Bij besluit van 19 juli 2004 heeft de korpschef van de regiopolitie Groningen (hierna: de korpschef) geweigerd appelland een jachtakte voor het seizoen 2004-2005 te verlenen.

Bij besluit van 2 maart 2005 heeft de Minister van Justitie (hierna: de minister) het daartegen door appelland ingestelde beroep ongegrond verklaard.

Bij uitspraak van 12 augustus 2005, verzonden op dezelfde dag, heeft de rechtbank Groningen (hierna: de rechtbank) het daartegen door appelland ingestelde beroep ongegrond verklaard.

(...)

2. OVERWEGINGEN

2.1. Ingevolge art. 38, eerste lid, aanhef en onder a, van de Flora- en faunawet (hierna: de Ffw) is het verboden te jagen zonder voorzien te zijn van een geldige jachtakte, voor zover het betreft het jagen met een geweer. Ingevolge art. 39, eerste lid, aanhef en onder e, van de Ffw, voor zover thans van belang, wordt een jachtakte geweigerd indien er grond is om aan te nemen dat de aanvrager van de bevoegdheid om wapens of munitie voorhanden te hebben, misbruik zal maken of hierdoor een gevaar voor zichzelf, de openbare orde of de veiligheid kan gaan vormen.

Volgens de Circulaire Afgifte jachtakten Flora- en Faunawet wordt bij de beoordeling van de vraag of de in art. 39, eerste lid, aanhef en onder e, van de Ffw opgenomen weigeringsgrond zich voordoet, aansluiting gezocht bij het criterium 'vrees voor misbruik' gebaseerd op de Wet wapens en munitie en nader uitgewerkt in onderdeel B/4.3 van de Circulaire wapens en munitie (hierna: de Cwm), zoals die gold tot 1 augustus 2005.

In dit onderdeel van de Cwm is voor de beoordeling van de vraag of in een bepaald geval vrees voor misbruik bestaat, een aantal criteria gegeven. Vrees voor misbruik kan

volgens de Cwm worden gebaseerd op veroordelingen en andere rechterlijke uitspraken en op andere omtrent de aanvrager bekende feiten. Onder misbruik is volgens onderdeel B/4.3 ook te begrijpen het niet betrachten van de uiterste voorzichtigheid en zorg bij de omgang met het wapen of de munitie, zoals het niet afdoende opbergen van het wapen of de munitie.

In onderdeel B/4.4 is voorts, voor zover thans van belang, vermeld dat het noodzakelijk is dat bij alle jachtaktehouders steekproefsgewijs, zoveel mogelijk tenminste eenmaal per jaar wordt gecontroleerd of de wapens en/of de munitie juist zijn opgeborgen. Gelet op de aard van deze controle, zal deze moeten plaatsvinden door middel van een, bij voorkeur onaangekondigd, huisbezoek.

2.2. Gebleken is dat appelland op 16 december 2005 weer in het bezit is gesteld van een jachtakte, geldig van 15 december 2005 tot en met 31 maart 2006. Appelland stelt evenwel schade te hebben geleden door de weigering hem een jachtakte voor het seizoen 2004-2005 te verlenen, omdat hij zijn jachtveld niet heeft kunnen bejagen. Nu deze schade naar het oordeel van de Afdeling voldoende aannemelijk is, ziet zij, anders dan de minister ter zitting heeft betoogd, in dit geval geen aanleiding om te oordelen dat appelland thans geen belang meer heeft bij een beoordeling van het hoger beroep en zal het hoger beroep dan ook inhoudelijk beoordelen.

2.3. De minister is, beslissend op het administratief beroep van appelland, evenals de korpschef tot de conclusie gekomen dat voor misbruik in de zin van art. 39, eerste lid, aanhef en onder e, van de Ffw moet worden gevreesd. Daartoe heeft hij zich op het standpunt gesteld dat aan het voorhanden hebben van vuurwapens en munitie op grond van de Ffw door de korpschef onder meer het voorschrift is verbonden dat de wapens en de bijbehorende munitie worden bewaard in afzonderlijke, deugdelijk afgesloten en voor onbevoegden niet gemakkelijk bereikbare plaatsen. Bij een wapencontrole in de woning van appelland op 3 december 2003 is door één van de verbalisanten geconstateerd dat het wapen van appelland niet werd bewaard op een deugdelijk afgesloten en voor onbevoegden niet gemakkelijk bereikbare plaats, en derhalve niet op de juiste wijze was opgeborgen. De munitie was voorts niet apart opgeborgen. Hiermee heeft appelland volgens de minister één van de beperkende voorschriften,

verbonden aan zijn jachtakte, overtreden en heeft hij niet de uiterste zorg en zorgvuldigheid betracht bij de omgang met zijn wapen. Omdat appelland verder bij drie pogingen tot een hercontrole van de opbergplaats heeft geweigerd om de toezichthouders tot zijn woning toe te laten en meerdere malen duidelijk heeft aangegeven dit ook niet van plan te zijn, is het niet mogelijk geweest om de opbergplaats van het wapen (opnieuw) te controleren. Een dergelijk onwenselijke situatie is, zo stelt de minister, op zichzelf al voldoende om te komen tot de conclusie dat het voorhanden hebben van wapens niet aan appelland kan worden toevertrouwd. Nu hierdoor niet kan worden uitgesloten dat sprake is van vrees voor misbruik geeft dit gelet op de enige controle die er is geweest voldoende aanleiding om aan te nemen dat sprake is van vrees voor misbruik, aldus de minister.

2.4. De Afdeling is van oordeel dat de rechtbank, onder verwijzing naar de uitspraak van de Afdeling van 18 februari 2004 in zaaknr. 200305545/1, in hetgeen appelland heeft aangevoerd terecht geen grond heeft gevonden voor het oordeel dat de minister voor de beoordeling van de vraag of in dit geval vrees voor misbruik bestaat de criteria, neergelegd in de Cwm, niet heeft mogen toepassen.

Voorts heeft de rechtbank met juistheid overwogen dat de minister zich, met verwijzing naar onderdeel B/4.3 van de Cwm, op het standpunt heeft mogen stellen dat degene aan wie aan jachtakte is verleend zich in een uitzonderingspositie bevindt ten opzichte van de overige burgers, voor wie het algemene verbod op het voorhanden hebben en dragen van wapens en munitie geldt, dat deze uitzonderingspositie meebrengt dat in de houder van de jachtakte het vertrouwen moet kunnen worden gesteld dat hij zich strikt aan de toepasselijke regels zal houden en dat geringe twijfel aan het verantwoord zijn van de gemaakte uitzondering reeds voldoende is om daaraan een einde te maken.

2.5. Hoezeer het betoog van appelland dat de toezichthouders ingevolge art. 5:12 van de Awb, gelezen in samenhang met art. 1 van de Algemene wet op het binnentreden, verplicht waren zich te legitimeren op het moment dat zij de woning van appelland betraden en zij dit bij de controle op 3 december 2003 ten onrechte hebben nagelaten ook juist is, dit betekent niet dat de gegevens, verkregen uit die controle, niet kunnen worden meegenomen bij de beoor-

deling van het onderhavige geding. In het bestuursrechtelijke geding is het gebruik van bewijs alleen dan niet toegestaan, indien het bewijs is verkregen op een wijze die zozeer indruist tegen hetgeen van een behoorlijk handelende overheid mag worden verwacht, dat dit gebruik onder alle omstandigheden ontoelaatbaar moet worden geacht. Daarvan is geen sprake indien het om een vormfout zoals het achterwege laten van legitimatie van als zodanig herkenbare politieambtenaren gaat, zoals hier het geval was.

2.6. Aan de aan appelland verleende jachtakte is het voorschrift verbonden dat het wapen en de bijbehorende munitie worden bewaard in afzonderlijke, deugdelijk gesloten en voor onbevoegden niet gemakkelijk bereikbare bergplaatsen. Bij de controle op 3 december 2003 is gebleken dat het vuurwapen van appelland in een klerenkast hing en dat de munitie ook in die kast lag. Nu dit niet in overeenstemming is met het hiervoor weergegeven, aan de jachtakte verbonden voorschrift, heeft dit de minister naar het oordeel van de Afdeling terecht geleid tot de conclusie dat het wapen niet deugdelijk was opgeborgen.

Om te beoordelen of appelland na de gegeven waarschuwing zijn wapen alsnog deugdelijk had opgeborgen, hebben toezichthouders bij herhaling geprobeerd een hercontrole uit te voeren. Appelland heeft echter geweigerd aan deze hercontrole mee te werken en heeft de toezichthouders niet toegelaten tot zijn woning. Hoewel juist is, zoals appelland stelt, dat uit art. 5:15, eerste lid, van de Awb volgt dat hij niet verplicht is de toezichthouders tot zijn woning toe te laten, is de Afdeling van oordeel dat de omstandigheid dat appelland door zijn toestemming te onthouden willens en wetens de hercontrole of hij zijn wapen alsnog deugdelijk heeft opgeborgen heeft gefrustreerd, de minister in redelijkheid tot het oordeel hebben kunnen leiden dat grond bestaat om aan te nemen dat appelland misbruik zal maken van de bevoegdheid om wapens en munitie voorhanden te hebben. In de omstandigheid dat niet onmiddellijk na de eerste controle tot intrekking van de jachtakte is overgegaan, ziet de Afdeling geen grond voor een ander oordeel, nu juist is getracht meer duidelijkheid te verkrijgen ten aanzien van de zorgvuldigheid van het handelen van appelland. Het betoog dat bij niemand in dezelfde politieregio gevolgen zijn verbonden aan de eerste politiecontrole dient voorts te falen,

reeds omdat niet alleen de politiecontrole, maar deze controle in samenhang met het frustreren van de hercontrole heeft geleid tot de weigering appelland een jachtakte te verlenen.

Gezien het vorenstaande heeft de rechtbank terecht geoordeeld dat de minister ingevolge art. 39, eerste lid, aanhef en onder e, van de Ffw gehouden was de gevraagde jachtakte te weigeren.

Volgt bevestiging van de aangevallen uitspraak. ■

CENTRALE RAAD VAN BEROEP

Deze rubriek wordt verzorgd door mr. A.B.J. van der Ham, Raadsheer in de Centrale Raad van Beroep, en mr. E.L. Benetreu, chef-jurist bij de Raad.

770 15 maart 2006, nr. 04/7410 WW
(Mrs. Hoogenboom, Rottier,
Riphagen)

Onderzoeksplicht. Bewijslast arbeidsverleden. Bewaartermijn gegevens. Duurzaam opslaan gegevens.

In geval van een zogenoemd 'slapend' recht op WW-uitkering is de bewaartermijn van 5 jaar van gegevens in de verzekeringsadministratie zo kort dat, zo dit al niet behoorde te leiden tot het bewaren van het dossier, toch in ieder geval de daarin vermelde gegevens duurzaam behoren te worden opgeslagen.

Op grond van art. 47 OSV 1997 en art. 33 Wet SUWI alsmede de daarop gebaseerde Regeling voorschriften verzekerdenadministratie, respectievelijk de Regeling SUWI is het Uwv gehouden om gegevens met betrekking tot onder meer de arbeidsverhouding van een verzekerde vast te leggen in een verzekeringsadministratie en om die gegevens gedurende 'tenminste vijf kalenderjaren' na het jaar waarin deze gegevens zijn opgenomen beschikbaar te houden ten behoeve van raadplegingen.

(Awb art. 3:2; OSV art. 47; Wet SUWI art. 33; Regeling voorschriften verzekerdenadministratie; Regeling SUWI)

Uitspraak in het geding tussen: appellante, wonende te Kerkrade, en de Raad van bestuur van het Uitvoeringsin-

stituut werknemersverzekeringen, gedaagde.

(...)

II. MOTIVERING

(...)

2. De Raad overweegt het volgende.

2.1. De Raad stelt voorop dat partijen er niet over van mening verschillen dat appellante tenminste recht heeft op (herleefde) WW-uitkering tot 23 november 2003. Het geschil spitst zich toe op de vraag of appellante, in aansluiting daarop, recht heeft op een verlengde uitkering en een vervolguitering ingevolge de WW. Het gaat daarbij in het bijzonder om het antwoord op de vraag op welke partij de bewijslast rust omtrent het arbeidsverleden van appellante.

2.2. Dienaangaande is van belang dat art. 4:2, tweede lid, van de Awb bepaalt dat de aanvrager de gegevens en bescheiden verschaft die voor de beslissing op de aanvraag nodig zijn en waarover hij redelijkerwijs de beschikking kan krijgen. Anderzijds rust op grond van art. 3:2 van de Awb op het bestuursorgaan de verplichting om bij de voorbereiding van een besluit de nodige kennis te vergaren omtrent de relevante feiten en de af te wegen belangen.

2.3. De Raad stelt vast dat de verkorte aanvraag van appellante betrekking heeft op de herleving van een haar eerder toegekend recht op WW-uitkering. De gegevens met betrekking tot dat eerder toegekende recht zijn evenwel verloren gegaan doordat gedaagde het betreffende WW-dossier van appellante heeft vernietigd. Desgevraagd heeft de gemachtigde van gedaagde ter zitting verklaard dat appellante bij de oorspronkelijke aanvraag om WW-uitkering de benodigde gegevens omtrent haar arbeidsverleden aan gedaagde moet hebben verstrekt, omdat anders die aanvraag niet in behandeling had kunnen worden genomen. Ook de Raad gaat daar van uit waarbij hij erop wijst dat op

het destijds door de rechtsvoorganger van gedaagde gehanteerde aanvraagformulier WW de aanvrager werd verzocht een overzicht te verstrekken van zijn arbeidsverleden. Uit het vorenstaande leidt de Raad af dat appellante reeds bij haar oorspronkelijke aanvraag heeft voldaan aan haar uit art. 4:2, tweede lid, van de Awb voortvloeiende verplichting de noodzakelijke gegevens omtrent haar arbeidsverleden aan gedaagde te verschaffen. Die verplichting reikt niet zover dat appellante bij de verkorte aanvraag WW deze gegevens opnieuw aan gedaagde had moeten verstrekken. De Raad merkt daarbij op dat appellante niet op grond van enige bepaling bij of krachtens de WW verplicht was de betreffende gegevens omtrent haar arbeidsverleden te bewaren tot haar nieuwe aanvraag om WW-uitkering.

2.4. De Raad constateert dat gedaagde het WW-dossier van appellante heeft vernietigd, waardoor de gegevens omtrent haar arbeidsverleden verloren zijn gegaan. Gedaagde kan zich niet met vrucht beroepen op de door haar ter zitting overhandigde interne werk-instructie van 25 maart 2003, op grond waarvan WW-gevraagdossiers als het onderhavige gedurende vijf jaar worden bewaard en waarbij de bewaartermijn aanvangt op 1 januari van het jaar volgend op het jaar waarin de laatste handeling met het dossier heeft plaatsgevonden. Naar het oordeel van de Raad had gedaagde zich kunnen en moeten realiseren dat in een geval als het onderhavige, waarbij sprake is van een zogenoemd 'slapend' recht op WW-uitkering, die bewaartermijn zo kort is dat, zo dit niet al behoorde te leiden tot het bewaren van het dossier, toch in ieder geval de daarin vermelde gegevens duurzaam behoorden te worden opgeslagen.

2.5. De Raad wijst in dit verband op art. 47 van de Organisatiewet sociale verzekeringen 1997 (OSV 1997) en art. 33 van de Wet structuur uitvoeringsorganisatie werk en inkomen (Wet SUWI) alsmede de daarop

gebaseerde Regeling voorschriften verzekerenadministratie (*Stcrt.* 1998, 122) respectievelijk de Regeling SUWI (*Stcrt.* 2002, 2), op grond waarvan gedaagde gehouden is om gegevens met betrekking tot onder meer de arbeidsverhouding van een verzekerde vast te leggen in een verzekeren-administratie en om die gegevens gedurende 'tenminste vijf kalenderjaren' na het jaar waarin deze gegevens zijn opgenomen beschikbaar te houden ten behoeve van raadplegingen. Waar in het geval van appellante het recht op WW-uitkering laatstelijk als gevolg van ziekte c.q. arbeidsongeschiktheid was geëindigd en, gelet op het bepaalde in art. 21, derde lid, van de WW, aan de herleving van dat recht geen termijn was verbonden, had gedaagde de gegevens omtrent het arbeidsverleden van appellante in ieder geval duurzaam moeten opslaan in zijn verzekerenadministratie.

2.6. Naar het oordeel van de Raad heeft gedaagde gehandeld in strijd met art. 3:2 van de Awb door, nadat hij zelf de gegevens omtrent het arbeidsverleden van appellante heeft vernietigd en die gegevens niet duurzaam heeft opgeslagen in zijn verzekeren-administratie, de bewijslast met betrekking tot het arbeidsverleden volledig bij appellante te leggen. Om die reden ziet de Raad aanleiding het bestreden besluit te vernietigen. Ook de aangevallen uitspraak, waarbij appellantes beroep ongegrond is verklaard, dient te worden vernietigd. Gedaagde zal met inachtneming van 's Raads uitspraak opnieuw moeten beslissen op het bezwaar van appellante tegen het besluit van 9 december 2003. Volledigheids-halve merkt de Raad daarbij op dat dit niet betekent dat appellante vanaf 23 november 2003 recht heeft op een verlengde uitkering en een vervolguitering, maar wel dat op gedaagde de bewijslast rust met betrekking tot het arbeidsverleden van appellante.

(...) ■

L. F. Asscher, S. A. Hoogcarspel

REGULATING SPAM; A EUROPEAN PERSPECTIVE AFTER THE ADOPTION OF THE E-PRIVACY DIRECTIVE

Den Haag, Asserpress 2006, 153 pp., € 51, ISBN 906704220X

Evaluatie van de Europese anti-spam-maatregelen tot op heden, en aanwijzingen voor concrete verdere stappen om spam in Europa onder controle te krijgen.

Prof. mr. T. Barkhuysen

EENHEID EN COHERENTIE VAN RECHTSBESCHERMING IN DE VEELLAGIGE EUROPESE RECHTSORDE

Deventer: Kluwer 2006, 52 p., € 22,00, ISBN 901303568

Oratie gaat in op de drie samenhangende bronnen van ons rechtsbeschermingsstelsel: nationaal recht, EG-recht en EVRM-recht.

Mr. H.R.W. Gokkel, mr. N. van der Wal

JURIDISCH LATIJN

Deventer: Kluwer 2006, 96 p., € 19,59, ISBN 9026838212, Zesde druk

Helen Gubby

PRACTICAL LEGAL ENGLISH LEGAL TERMINOLOGY

Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2006, 136 p., € 19,00, ISBN 9054546468

Juridisch Engels, niet alleen woordenlijst maar ook 'terminology in context' en oefeningen.

Prof. mr. A.W. Jongbloed, prof. mr. C.H. van Rhee

BURGERLIJK PROCESRECHT

Nijmegen: Ars Aequi Libri 2006, 701 p., € 24,50, ISBN 9069165848, Elfde herziene editie

Mr. E.H. de Jonge-Wiemans, mr. A.M. van de Lest-Berkel, mr. M. Stevens

ADVOCATENMEMO 2006

Deventer: Kluwer 2006, 456 p., € 37,50, ISBN 9013032486

Dr. O.C.R. Marres, prof. mr. P.J. Wattel

DIVIDENDBELASTING

Kluwer: Deventer 2006, € 49, ISBN 9013007015, Derde druk

Prof. mr. M.J.A. van Mourik, prof. mr. L.C.A. Verstappen

HANDBOEK NEDERLANDS VERMOGENSRECHT BIJ SCHEIDING

Deventer: Kluwer 2006, 856 p., € 115,00, ISBN 9027153418, Vierde druk

G.A.I. Schuijt

VRIJHEID VAN NIEUWSCARING

Den Haag: Boom juridische uitgevers 2006, 418 p., € 59,00, ISBN 9054546727

Schuijt onderzoekt wat 'vrijheid van nieuwsgaring' inhoudt en waar de grenzen met bijvoorbeeld privacy en veiligheid liggen.

Mr. E.F. Tjittes-Groot

INSOLVENTIERECHT

Deventer: Kluwer 2006, 107 p., € 15, ISBN 9013031749, Tweede druk

J.W. de Visser, C. Mbazira

WATER DELIVERY; PUBLIC OR PRIVATE?

Utrecht: Centrum voor Omgevingsrecht en Beleid/NL-LOS 2006, 170 p., € 20,

ISBN 9078325038

Verslag van seminar 'On the privatisation of water delivery' gehouden in maart

2005 in Utrecht. De verschillende bijdragen zetten de beschikbaarheid van en de toegang tot water in een mensenrechtenperspectief. Onderzocht worden de voor en nadelen van zowel de publieke als private organisatie van watervoorziening.

C.J. Maas-de Waal

VOORZIENINGEN VOOR SLACHTOFFERS VAN MISDRIJVEN, GEBRUIK, BEREIK EN DRAAGVLAK

Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau 2006, 138 p., € 14,90, ISBN 9037702708

Het nieuwe spreekrecht, maar ook de 'reguliere' voorzieningen voor het slachtoffer worden

onderzocht op hun functie en waarde.

Mr. A.R. van der Winkel, mr. J.M. Marsman

PRAKTIJKBOEK INSOLVENTIERECHT

Deventer: Kluwer 2006, 108 p., € 35,50, ISBN 901302968 X

In dit deel van het Praktijkboek Insolventierecht worden doel en werking van de WSNP behandeld: welke schuldenaar kan onder welke omstandigheden in aanmerking komen voor een 'schone lei'.

772 BELASTINGRECHT**Fiscaal tijdschrift Vermogen***8^e jrg., april 2006*

Dr. J.W.J. de Kort, Breder, lager en eenvoudiger? Enige onderwerpen uit de evaluatie van de belastingherziening 2001.

– In 2005 is de Wet inkomstenbelasting geëvalueerd in het rapport 'Breder, lager en eenvoudiger? Een evaluatie van de belastingherziening 2001'. In dit artikel worden de onderdelen uit het rapport besproken die betrekking hebben op de partnerregeling, de terbeschikkingstellingregelingen, het aanmerkelijk belang en de bepalingen rond de vermogensrendementsheffing.

Het Verzekerings-Archief*82^e jrg. nr. 4, 2005*

Mr. A. Brons, mr. M.J. Hamer, De aanvullende overgangsregeling van de Wet aanpassing fiscale behandeling VUT/prepensioen en de introductie levensloopregeling.

– Naar aanleiding van de inwerkingtreding van de Wet aanpassing fiscale behandeling VUT/prepensioen en de introductie levensloopregeling wordt ingegaan op de per 1 januari 2006 in werking getreden aanvullende overgangsregeling, welke overgangsregeling uitsluitend betrekking heeft op pensioenregelingen.

Weekblad fiscaal recht*135^e jrg. nr. 6667, 20 april 2006*

Drs. C. Overduin, Beroepskosten: niet aftrekbaar, behalve voor wethouders?

– Met de invoering van de Wet IB 2001 is de aftrek van beroepskosten voor werknemers vervallen. Er is hierdoor een verschil in fiscale behandeling opgetreden met zij die winst uit onderneming genieten en personen waarvan de arbeidsverhouding kwalificeert als resultaat uit overige werkzaamheden. Schr. gaat nader in op de vraag of er toch mogelijkheden zijn voor een dergelijke aftrek.

Mr. drs. D.R. Post, Verliescompensatie en totaalwinst: meer dan een mythe?

– De vraag of er al dan niet verband bestaat tussen verliescompensatie en de totaalwinst – meer in het algemeen: de vraag naar de ratio van verliescompensatie is van groot belang in het kader van de aangekondigde modernisering van de vennootschapsbelasting. Een zoektocht naar de ratio van verliescompensatie.

WPNR*137^e jrg. nr. 6662, 15 april 2006*

Mr. M.J. Hamer, Formele bepalingen in de Successiewet 1956 (II, slot).

– Aan de orde komen de termijnen waarbinnen aangifte moet worden gedaan, de omkering van de bewijslast, de termijn voor het opleggen van (navorderings)aanslagen, de aanslag, bezwaar en beroep en aansprakelijkheid.

773 BURGERLIJK (PROCES) RECHT**Advocatenblad***86^e jrg. nr. 6,**21 april 2006**W. Heemskerk,**T.F.E. Tjong Tjin**Tai, W.I. Wisman,**Kroniek burgerlijk**procesrecht 2005*

II.

J. Boksem, Schorsingsverzoek voorlopige hechtenis niet op elk moment.

– Onlangs besliste het Arnhemse hof dat niet de hogerberoepsrechter maar de rechtbank moet oordelen over het verzoek tot schorsing van de voorlopige hechtenis. Want de wet legt alle beslissingen over de voorlopige hechtenis bij de rechtbank. Maar op deze manier gaat er voor de verdachte kostbare tijd verloren, en het 'ultimum remedium-karakter' van de vrijheidsbeneming vereist een sneller rechterlijk oordeel. Cassatie in het belang der wet dan maar?

– Onlangs besliste het Arnhemse hof dat niet de hogerberoepsrechter maar de rechtbank moet oordelen over het verzoek tot schorsing van de voorlopige hechtenis. Want de wet legt alle beslissingen over de voorlopige hechtenis bij de rechtbank. Maar op deze manier gaat er voor de verdachte kostbare tijd verloren, en het 'ultimum remedium-karakter' van de vrijheidsbeneming vereist een sneller rechterlijk oordeel. Cassatie in het belang der wet dan maar?

European Law Journal*12^e jrg. nr. 3, mei 2006*

Martijn W. Hesseling, The Ideals of Codification and the Dynamics of Europeanisation: The Dutch Experience.

– In 2009 wil de Europese commissie met een 'Common frame of Reference' een deel van het Europese verbintenissenrecht gecodificeerd hebben. Schr. gaat in op deze onomkeerbare ontwikkeling en de effecten die deze zal hebben op het Nederlandse burgerlijk recht, dat zo sterk op codificatie is gestoeld. Hij concludeert dat het uitgesloten is dat we nog ooit één uitgeschreven systeem van verbintenissenrecht zullen hebben, en dat we een twee of meerlagig systeem van burgerlijk recht zullen krijgen. En dat dat repercussies zal hebben voor de door codificatie-idealen gedreven nationale (Nederlandse) wetgever.

Het Verzekerings-Archief*82e jrg. nr. 4, 2005*

Mr. R. Ph. Elzas, Invoering Nieuw Verzekeringsrecht. Verjaring en enkele andere overgangsrechtelijke perikelen.

– Het inwerkingtreden van het nieuwe verzekeringsrecht per 1 januari 2006 brengt voor de op die datum lopende verzekeringscontracten vragen met zich mee omtrent het toepasselijke recht. De hierop betrekking hebbende overgangsregeling wordt besproken. Een van de meest weerbarstige problemen vormt de verjaring.

Rechtskundig weekblad*69^e jrg. nr. 33, 15**april 2006*

A. Vareman, De collectieve schuldenregeling naar de arbeidsrechtbank.

– Na zeven jaar toepassing wordt

de procedure van de collectieve schuldenregeling op een aantal punten aangepast. Tevens wordt de bevoegdheid overgeheveld naar de arbeidsrechtbank van de beslagrechter. Een eerste commentaar op de vernieuwde regeling.

B. Vanermen, De belastingontvangers kunnen weldra kwijtschelding van fiscale schulden aanvaarden.

– De wet van 13 december 2005 brengt belangrijke wijzigingen aan in de wetgeving op de collectieve schuldenregeling. Zo machtigt de wet alle belastingontvangers om uiterlijk vanaf 1 januari 2007 gehele of gedeeltelijke kwijtschelding van fiscale schulden te aanvaarden in het raam van een minnelijke aanzuiveringsregeling.

Verkeersrecht*54^e jrg. nr. 4, 2006*

Ir. L.G.H. Fortuijn, jhr. mr. H.J.J. de Bosch Kemper, Rotondes en turborotondes. Over pijlen, strepen en stroken.

– Er wordt ingegaan op een ongeval op een zogenoemde turborotonde die leidde tot een uitspraak van de kantonrechter te Lelystad van 18 mei 2005 (VR 2006, 51, nr. 4.). Verder worden zowel de turborotonde als de dubbelstrooksrotonde besproken in het licht van onder meer artikel 76 en 78 RVV.

774 HANDELS- & ECONOMISCH RECHT**Advocatenblad***86^e jrg. nr. 6, 21 april 2006**Christ'1 Dullaert, Monique van der Griendt, Maatschappelijk verantwoord ondernemen in de advocatuur.*

– Grote Amerikaanse bedrijven hanteren diversiteitsprogramma's en verwachten dat ook van hun advocatenkantoren. Zullen advocatenkantoren meer maatschappelijk gaan ondernemen?

Bedrijfsjuridische berichten*Nr. 8, 11 april 2006*

In deze aflevering o.m.: Mr. L.E.J. Korsten, mr. M. van Wanroij, Verhaal van kartelschade. Mr. T.A. van Kampen, Het proportioneel (naar rato) buiten werking stellen van een vervalbeding. Mr. M.E. Verwoert, Verval van een merk wegens niet-gebruik: 'normaal gebruik' uitgelegd en opgerekt.

Fiscaal tijdschrift Vermogen*8^e jrg., april 2006**Prof. mr. R.T.G. Verstraaten, De schenking of gift in fiscale zin.*

– De vraag of schenking heeft plaatsgevonden dient beantwoord te worden op basis van het burgerlijk recht. Bij andere giften dan de schenking in artikel 7:175 lid 1 BW (artikel 186 lid 2) BW moet worden getoetst of voldaan is aan twee vereisten: Bewuste verarming en vrijgevigheidswil.

Het Verzekerings-Archief*82^e jrg. nr. 4, 2005**Prof. dr. Th. E. Nijman, De vernieuwde Financiële Bijsluiter. Een tweede stap voorwaarts?*

– Als onderdeel van de nieuwe Wet financiële dienstverlening zal ook de Financiële Bijsluiter een facelift ondergaan. De te verwachten veranderingen in de regelgeving rond de Financiële Bijsluiter worden samengevat en er worden kanttekeningen bij geplaatst.

Tijdschrift voor Ondernemingsbestuur*Nr. 2, april 2006**Mr. C.W.M. Lieverse, Wet op het financieel toezicht – de stand van zaken.*

– Schr. geeft een overzicht van de huidige stand van zaken ten aanzien van de Wet op het financieel toezicht en de bijbehorende lagere regelgeving. Voorts wordt ingegaan op een aantal vernieuwingen dat de wet volgens de huidige teksten zal bieden.

Mr. H.M.A. Albicher, mr. J.J.M. van Mierlo, Tweede tranche ambtelijk voorontwerp nieuw bv-recht: inventarisatie naar aanleiding van de consultatieronde.

– In juli 2005 heeft het ministerie van Justitie de tweede tranche van het ambtelijk voorontwerp vereenvoudiging en flexibilisering BV-recht gepresenteerd en belangstellenden uitgenodigd te reageren op het wetsontwerp en de memorie van toelichting. De consultatieronde is inmiddels afgesloten. Er wordt ingegaan op de ingediende commentaren en er wordt aandacht besteed aan de vraag in hoeverre het ambtelijk voorontwerp aansluit bij de wensen uit de praktijk.

Privacy & Informatie*9^e jrg. nr. 2, april 2006*

K. Janssen, Hergebruik van overheidsinformatie – binnenkort ook bij u in de winkel?

– Overheidsinformatie heeft niet alleen een democratische waarde, maar ook een economisch potentieel. Om de Europese informatiemarkt te stimuleren, harmoniseert de richtlijn inzake hergebruik van overheidsinformatie van november 2003 de voorwaarden voor het gebruik van deze informatie door de informatie-industrie. De richtlijn bevat geen verplichting om hergebruik toe te laten, maar legt enkel voorwaarden op aan de lidstaten in het geval hergebruik wordt toegestaan. Deze bijdrage geeft een overzicht van de belangrijkste bepalingen van de richtlijn en van de stand van zaken betreffende de omzetting in Nederland en België.

C. Jakimowicz, M. Borrat i Frigola, Binding Corporate Rules and their legal framework – a pan-European perspective.

– 'Binding corporate rules' vormen een stelsel dat ervoor zorgt dat multinationals gegevens kunnen overdragen in overeenstemming met privacy wetgeving. Hoe zit het juridisch en op welke wijze wordt er door verschillende rechtstelsel tegenaan gekeken.

Tijdschrift Vervoer & Recht*Nr. 2, april 2006*

Drs. D.C.J.W. van Enthoven, Richtlijn van de Europese Commissie inzake de toegang tot de markt voor havendiensten voor de tweede keer door het Europese Parlement.

– In februari 2001 is de Commissie reeds met een richtlijn voor havendiensten gekomen. Dit voorstel heeft tot uitgebreide discussie geleid. Het voorstel is door het Europese Parlement verworpen.

Het voorstel daarop is eveneens verworpen. De Commissie komt wederom met een voorstel. Schr. gaat kritisch op dit nieuwe voorstel in.

Mr. A.M. Taytelbaum, Uniforme uitleg van de Hague (Visby) Rules in de praktijk.

– Hoe dient de rechter in de praktijk de bepalingen van de Hague Visby Rules uniform dient uit te leggen. Hierbij zal eveneens de Angelsaksische rechtspraak aan de orde komen.

Mr. H. van der Wiel, Het Rotterdams Garantieformulier.

– Schr. gaat in op het Rotterdams Garantieformulier 2000.

WPNR*137^e jrg. nr. 6662, 15 april 2006*

Mr. M.Y. Nethe, Monitoring van rechtspersonen.

– Schr. bespreekt de voorstellen van de Werkgroep Toezicht Rechtspersonen rondom het volgen – monitoring – van rechtspersonen.

775 JEUGD-, RELATIE- & ERFRECHT**Advocatenblad***86^e jrg. nr. 6, 21 april 2006*

Jooske Lambach, Pensioenverevning nog steeds geen gesneden koek.

– Sinds de inwerkingtreding van de Wet Verevning Pensioenrechten bij Scheiding zou de verdeling van pensioenaanspraken bij echtscheiding eenvoudig moeten zijn, door te verwijzen naar de standaardregel van deze wet. Er is ook een afwijken verdeling vast te leggen, en de pensioenuitvoerder doet de rest. Maar dan moeten de afwijkende afspraken wel duidelijk en van tevoren worden vastgelegd. Daar schort het nogal eens aan.

Tijdschrift voor Familie- en Jeugdrecht*28^e jrg. nr. 4, april 2006*

Mr. E.W.M. Gubbels, Nieuwe namenovereenkomst CIEC.

– Is er nog plaats voor de nieuwe overeen-

komt die is opgesteld over de erkenning van namen? Het doel is om het aantal gevallen van 'hinkend naamrecht' te verminderen. De overeenkomst gaat daar nog niet heel ver in.

WPNR

137^e jrg. nr. 6662, 15 april 2006

Prof. mr. E.A.A. Luijten, Scheppen huwelijksvoorwaarden nog zekerheid?

– In hoofdzaak een reactie op 'Een principeel en leerrijk arrest. Huwelijksvoorwaarden en daaraan contrair gedrag (HR 18 juni 2004)' van prof. mr. H.F.C. Schoor-dijk.

Mr. B.C.M. Waaijer, Rechtsvraag.

– Voor wiens rekening zijn kosten, gemaakt om vast te stellen of de legitieme porties is geschonden?

776 RECHTSPLEGING & PROCESRECHT

Trema

Nr. 4, april 2006

Werkgroep Bestuurlijke Onderbrenging Kantongerechten

– In 2002 zijn de zelfstandige kantongerechten opgeheven en zijn ze bestuurlijk ondergebracht bij de rechtbanken. Na vijf jaar zou deze situatie worden geëvalueerd. Om een standpuntbepaling voor te bereiden hebben de Kring van Kantonrechters en het Landelijk overleg Kantonsectorvoorzitters een gezamenlijke werkgroep ingesteld.

Mr. M. Denekamp-Mulder, Klachtenregeling in de praktijk.

– Schr. geeft een overzicht en een analyse van de klachtenregistratie van de gerechten in 2005.

777 SOCIAAL RECHT

Het Verzekerings-Archief

82^e jrg. nr. 4, 2005

Ir. H.F. Treur, Van WAO-gat naar WIA-gat.

– Net als de WAO heeft ook de WIA een gat. Voor jongeren en lagere inkomens is er een gaatje. Voor oudere werknemers betekent de WIA een forse terugval in inkomen. Het kan gaan om 10 tot 20 procent.

778 STAATS- & BESTUURSRECHT

Rechtsfilosofie & Rechtstheorie

35^e jrg. nr. 1, 2006

Adriaan Overbeek, Lettres Persanes 7. Willem I's rentree te Brussel. 175 Jaar scheiding België-Nederland en de verhoudingen tussen kerk en staat.

– Schr. gaat in op de scheiding tussen kerk en staat in België en in Nederland.

779 STRAF (PROCES)RECHT, PENITENTIAIR RECHT & CRIMINOLOGIE

Privacy & Informatie

9^e jrg. nr. 2, april 2006

Mr. drs. M.M. Prinsen, De bestaande forensische DNA-databank en een verkenning van de mogelijkheden tot uitbreiding.

– Is het juridisch mogelijk om een bredere forensische DNA-databank te hebben? Schr. bekijkt de situatie in Engeland om inspiratie op te doen voor de mogelijkheden met de Nederlandse DNA-databank en verdiept zich in de argumentatie uit het bestaande debat over de DNA-databank. Een bredere databank is mogelijk zonder dat er direct een bevolkingsbrede databank is. Overigens staat niet zozeer privacy in de weg van een bevolkingsbrede databank maar eerder de strafrechtelijke beginselen van proportionaliteit en subsidiariteit.

Rechtsfilosofie & Rechtstheorie

35^e jrg. nr. 1, 2006

Han Israëls, Peter J. van Koppen, Daderkennis, politiekennis en sturend verhoren.

– Een van de hardste bewijzen voor het daderschap is dat de verdachte daderkennis heeft. Kennis over het misdrijf waarover alleen de dader kan beschikken. Sturend verhoren door de politie kan voor problemen zorgen. Het opnemen van alle verhoren zou daarvoor een oplossing zijn.

Vincent Geeraets, Ook TBS is bedoelde leedtoevoeging.

– Schr. gaat in op het eventuele onderscheid tussen TBS en straf. Ook bij TBS is er sprake van bedoelde leedtoevoeging. Het wegvallen van de tweedeling tussen be-

doelde en onbedoelde leedtoevoeging doet afbreuk aan de theoretische houdbaarheid van het historisch compromis. De leemte die open blijft moet voor een uitdaging zorgen om opnieuw op zoek te gaan naar de verhouding tussen straf en TBS.

Erik Claes, Straftoemeting, bestraffingssociologie, bestraffingsfilosofie.

– Er zijn wel degelijk mogelijkheden om een bestraffingsfilosofie te ontwikkelen tegen de achtergrond waarvan beginselen van behoorlijke straftoemeting op een coherente wijze kunnen worden aangewend en ingevuld.

Sancties

Nr. 2, 2006

F.M.J.A. Imkamp, De wet gedragsbeïnvloeding jeugdigen: een verrijking?

– In oktober 2005 is het wetsontwerp gedragsbeïnvloeding jeugdigen aan de Tweede Kamer aangeboden. Het belangrijkste onderdeel is de strafrechtelijke maatregel betreffende het gedrag van de jeugdige. Het is maar de vraag of deze maatregel gaat werken.

G. de Jonge, Het Ethiopische gevangeniswezen. De federale regering wil het hervormen, maar hoe?

– De federale regering van Ethiopië wil het gevangeniswezen hervormen. Dit is echter niet mogelijk als op zichzelf staand project in een land dat tot de armste van de wereld hoort. De Jonge geeft een samenvatting van een eindrapport over dit project.

Tijdschrift voor Familie- en Jeugdrecht

28^e jrg. nr. 4, april 2006

Drs. M. Meijnen, mr. A. Wolthuis, 'Oh, heb ik dát aangericht?'

– Wat is herstelopvoeding precies? Wat zijn de resultaten van de eerste evaluatie en de toekomstplannen met deze werkwijze?

780 VREEMDELINGENRECHT

NAV Nieuwsbrief Asiel- en Vluchtelingenrecht

22^e jrg. nr. 2, april 2006

Marcelle Reneman, Tot op de bodem.

– Een overzicht van afgeronde en nog lopende procedures tegen Nederland bij het Europees Hof voor de rechten van de mens.

Ingrid van Beek, Dublintermijnen: tel uit je winst.

– Overzicht van beleid en jurisprudentie over termijnbepalingen na twee jaar Dubl-

781 STAATSBLADEN**Internationale kindbescherming**

Besluit tot vaststelling van inwerkingtreding van Uitvoeringswet internationale kindbescherming.

De uitvoeringswet van het nieuwe Haags Kinderbeschermingsverdrag 1996 (*Stb.* 2006, 123) geeft uitvoering aan het op 19 oktober 1996 te 's-Gravenhage totstandgekomen Verdrag inzake de bevoegdheid, het toepasselijke recht, de erkenning, de tenuitvoerlegging en de samenwerking op het gebied van ouderlijke verantwoordelijkheid en maatregelen ter bescherming van kinderen. Ook geeft het uitvoering aan de Verordening (EG) nr.2201/2003 van de Raad van de Europese Unie van 27 november 2003 betreffende de bevoegdheid en de erkenning en tenuitvoerlegging van beslissingen in huwelijkszaken en inzake de ouderlijke verantwoordelijkheid, en tot intrekking van Verordening (EG) nr.1347/2000 (PbEU 2003, L 338). Verder wordt voorzien in een wijziging van het Burgerlijk Wetboek, het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering en de Uitvoeringswet EG-executieverordening. Voor de uitvoering van de verordening zijn grotendeels dezelfde wettelijke voorzieningen noodzakelijk als voor de uitvoering van het verdrag. Het ligt dan ook voor de hand beide in één wet te regelen. Inwerkingtreding 1-5-2006.

Bron: *Besluit van 7 april 2006, Stb. 2006, 193 jo 126*

Samenwerking op initiatief van politieregio's

Besluit tot inwerkingtreding van de wet tot wijziging van de Politiewet 1993 (6-4-2006) in verband met het stellen van regels voor het treffen van samenwerkingsvoorzieningen op initiatief van politiekorpsen en voor de informatie- en communicatievoorzieningen van de politie.

Politieregio's hebben de mogelijkheid gekregen om op eigen initiatief onderling publiekrechtelijke samenwerkingsvoorzieningen te treffen. Er kan ook een samenwerkingsvoorziening worden getroffen met het Rijk. Wanneer het noodzakelijk is voor een goede samenwerking kan er een publiekrechtelijke rechtspersoon met eigen bestuur worden aangewezen. Die rechtspersoon is geen verplichting. Bestuursafspraken, convenanten en andere samenwerkingsafspraken zijn voldoende om de samenwerking vast te leggen. De voorziening tot samenwerking is met name

bedoeld voor taakondersteunende aangelegenheden zoals de informatiehuishouding en de facilitaire dienst.

Inwerkingtreding 1-5-2006.

Bron: *Besluit van 6 april 2006, Stb. 2006, 199 jo Wet van 28 april 2005, Stb. 2005, 242 (K. 29 703)*

Voorkoming financiering van terrorisme

Wet tot wijziging van de Wet identificatie bij dienstverlening en de Wet melding van ongebruikelijke transacties ter voorkoming van misbruik van financiële stelsels ten behoeve van terrorisme.

Het mede de nadruk leggen op het voorkomen en opsporen van de financiering van terrorisme vereist een explicitering van de doelstelling van de Wet melding ongebruikelijke transacties (Wet MOT). In deze wet wordt dit door wijziging van enkele wetsartikelen tot uitdrukking gebracht. Naast deze verduidelijking beoogt de wet wijzigingen aan te brengen die de effectiviteit van het meldsysteem moeten verbeteren. Verbetering van de kwaliteit van de melding wordt in de eerste plaats beoogd door doelgerichte normering. Het aantal indicatoren wordt verminderd en waar mogelijk wordt overgegaan naar een risicogebaseerd systeem. In de tweede plaats is voorgesteld de meldtermijn te concretiseren, waardoor de bruikbaarheid van de melding wordt verhoogd. Bovendien kan versterking van het toezicht en de handhaving een bevorderende werking hebben op de kwaliteit van de melding. Voorts beoogt de onderhavige wijziging bij te dragen aan het streven van het kabinet om de administratieve lasten voor het Nederlandse bedrijfsleven met 25% te verminderen door het terugdringen van het totaal aantal meldingen.

Inwerkingtreding nader bij kb te bepalen.

Bron: *Wet van 2 februari 2006, Stb. 2006, 187 (K. 29 990)*

Implementatie EG-richtlijn projectgebonden Kyoto-mechanismen

Implementatiewet van de EG-richtlijn inzake projectgebonden Kyoto-mechanismen.

De richtlijn verbreedt de handel in broeikasgasemissierechten door ook de handel in zogeheten Kyoto-rechten aan het systeem te koppelen. Kyoto-rechten bestaan uit emissiereducties in landen die partij zijn bij het Kyoto-protocol, maar die geen plicht tot emissiereductie hebben. Het gaat daarbij voornamelijk om emissiereducties

in ontwikkelingslanden als China en India. De wijziging van de Wet milieubeheer maakt het mogelijk dat emissiereducties uit Kyoto-projecten gebruikt kunnen worden ter voldoening aan de emissienorm die geldt in het Europese systeem van handel in broeikasgasemissierechten. Hoofdstuk 16 heeft daartoe twee nieuwe bepalingen gekregen, art. 16.37a en 16.37b. Daarnaast staan nu in de Wet milieubeheer minimumeisen geformuleerd die in Nederland gehanteerd worden bij het verlenen van instemming met deelname aan Kyoto-projecten, vertaald in een nieuwe afdeling 16.2.7, getiteld: Instemming met deelname aan projectactiviteiten. Tijdens de parlementaire behandeling is bij nota van wijziging de mogelijkheid geschrapt om instemming met deelname aan Kyoto-projectactiviteiten te onthouden in geval van 'gerede twijfel omtrent de betrouwbaarheid van de projectdeelnemer' (het voorgestelde art. 16.46b lid 5 onder c van de Wet milieubeheer).

Inwerkingtreding nader bij kb te bepalen.

Bron: *Wet van 22 maart 2006, Stb. 2006, 189 (K. 30 247)*

782 NIEUWE WETSVORSTELLEN**Herschikking bevoegdheden rechtbank en kantonrechter in familierecht**

Wetsvoorstel (11-4-2006) tot wijziging van Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek in verband met herschikking van de bevoegdheidsverdeling tussen rechtbank en kantonrechter, alsmede van artikel 12 van dat Boek en van artikel 268 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering.

Het voorstel beoogt de bevoegdheden van de rechtbank en kantonrechter in zaken van personen- en familierecht te herschikken. In zaken die de persoon en het gezag over minderjarige kinderen betreffen, wordt steeds de rechtbank als absoluut bevoegde rechter aangewezen, terwijl in zaken die het vermogen betreffen, de kantonrechter de absoluut bevoegde rechter is.

Aanleiding voor het voorstel is de bij de behandeling van het wetsvoorstel tot herziening van het procesrecht voor burgerlijke zaken, in het bijzonder de wijze van procederen in eerste aanleg (*Kamerstukken* 26 855), toegezegde inventarisatie naar de competentieverdeling in zaken van personen- en familierecht tussen de rechtbank en de kantonrechter.

In verband daarmee wordt voorgesteld de

volgende zaken bij de kantonrechter te beleggen:

- curatele (titel 16);
- handlichting (titel 13);
- bewind in geval van afwezigheid en vermissing (titel 18);
- bewind en mentorschap van minderjarigen (titels 19 en 20).

De rechtbank gaat zaken die meer betrekking hebben op de persoon, zoals vervangende huwelijks toestemming van minderjarigen (art. 36), zaken betreffende gezag (titel 14) en omgang en informatie (titel 15) behandelen. Ten aanzien van de bevoegdheid in geschillen tussen echtgenoten (art. 38) wordt aangeknoopt bij de reeds bestaande bevoegdheid van de rechtbank in vergelijkbare zaken, zoals geschillen tussen echtgenoten over de kosten van de huishouding (art. 86) en over verzoeken met betrekking tot het bestuur over de goederengemeenschap (art. 91).

Bron: *Kamerstukken II 2005/06, 30 521, nr. 1-3*

Nieuwe regels voor bouwstoffen, grond en bagger

Wetsvoorstel (12-4-2006) tot wijziging van de Wet bodembescherming met het oog op nieuwe regels voor de toepassing van bouwstoffen, grond en baggerspecie.

De beleidskaders voor het toepassen van bouwstoffen, grond en baggerspecie op of in de bodem veranderen enigszins. In de Wet bodembescherming wordt een wettelijke grondslag gecreëerd voor het geven van regels bij algemene maatregel van bestuur voor het toepassen van dergelijke stoffen. Daartoe is op 12 april 2006 een wetsvoorstel bij de Tweede Kamer ingediend. Het Bouwstoffenbesluit zal hierdoor fundamenteel worden herzien en eenvoudiger van opzet zijn. Het besluit zal enkel de hoofdlijnen bevatten die betrekking hebben op de technische kwaliteit. Grond en bagger zullen worden losgekoppeld van bouwstoffen en daarvoor wordt aparte regelgeving opgesteld. Inmiddels zijn de voorbereidingen voor de nadere regelgeving in volle gang. De wijzigingen zijn overigens een uitvoering van de Beleidsbrief bodem van december 2003 waarin reeds een integratie van de betreffende beleidskaders was aangekondigd.

Bron: *Kamerstukken II 2005/06, 30 522, nr. 1-4*

Nieuwe Binnenvaartwet

Wetsvoorstel (12-4-2006) met bepalingen die betrekking hebben op de veilige vaart op de binnenwateren (nieuwe Binnenvaartwet).

Sinds de algehele liberalisering van het goederenvervoer per binnenschip in 1998 is een groot gedeelte van de Nederlandse wetgeving op dit gebied ingetrokken. Mede vanuit het oogpunt van het actualiseren van de binnenvaartwetgeving en het schrappen van overbodige detailwetgeving en innerlijke tegenstrijdigheden beoogt dit wetsvoorstel de huidige Binnenscheepenwet, de Wet vervoer binnenvaart en de Wet vaartijden en bemanningssterkte binnenvaart te integreren in een nieuwe algemene kaderwet. Deze nieuwe wet zal in een algemene maatregel van bestuur (het toekomstige 'Binnenvaartbesluit') en in diverse ministeriële regelingen worden uitgewerkt.

Bron: *Kamerstukken II 2005/06, 30 523, nr. 1-3*

Bijdrage politiekosten bij publieksevenementen

Wetsvoorstel (13-4-2006) bijdrage politiekosten bij publieksevenementen.

Het voorstel scheidt de mogelijkheid om in een beperkt aantal gevallen en binnen bepaalde randvoorwaarden, de kosten van de inzet van politie voor de handhaving van de openbare orde bij commerciële publieksevenementen gedeeltelijk in rekening te brengen bij de organisator van het evenement. Zie voor een uitgebreide toelichting de rubriek Nieuws van deze aflevering.

Bron: *Kamerstukken II 2005/06, 30 526, nr. 1-4*

783 **NOTA'S EN RAPPORTEN**

Einde samenplaatsing in jeugdinstellingen

Brief Minister van Justitie (6-4-2006) met criteria en een planning om een einde te maken aan de de samenplaatsing in Justitiële jeugdinstellingen (JJIs) van twee groepen kinderen: de civielrechtelijk en de strafrechtelijk geplaatsten. Het plan vloeit voort uit het besluit van het kabinet dat er een einde moet komen aan deze samenplaatsing.

Onderdeel van het plan van aanpak is aanpassing van de Wet op de jeugdzorg, zodat jeugdigen die nu nog op civielrechtelijke titel geplaatst kunnen worden in een JJI, voortaan in een niet-justitiële vorm van

gesloten jeugdzorg zullen worden opgenomen. De verantwoordelijkheid voor die jeugdigen wordt overgeheveld van het ministerie van Justitie naar het ministerie van VWS. De nieuwe verantwoordelijkheid van de staatssecretaris van VWS impliceert dat er ook voldoende (gesloten) zorgaanbod voor deze zwaarste vorm van jeugdzorg beschikbaar moet komen.

Bron: *Kamerstukken II 2005/06, 29 815, nr. 60*

De maakbare overheid

Brief Nationale ombudsman (19-4-2006) ter aanbieding van het jaarverslag 2005 van de Nationale ombudsman. Het verslag heeft als thema 'De maakbare overheid' en bestaat uit drie delen. Het eerste deel belicht het thema en geeft een overzicht van de bevindingen van 2005. Het tweede deel geeft een overzicht van de verschillende werkzaamheden van de Nationale ombudsman, en het derde deel bevat een cijfermatige verantwoording.

Bron: *Kamerstukken II 2005/06, 30 530, nr. 1 en 2*

Jaarverslag Algemene Rekenkamer

Brief Algemene Rekenkamer (30-3-2005) ter aanbieding van het jaarverslag 2005 van de Algemene Rekenkamer, alsmede het rapport 'Grip op informatievoorziening' (*Kamerstukken II 30 505*).

Bron: *Kamerstukken II 2005/06, 30 528, nr. 1*

Toekomst milieubeleid

Brief Staatssecretaris van VROM (25-4-2006) ter aanbieding van de Nota Toekomstagenda Milieu. De nota beschrijft de wijze waarop het kabinet uitvoering geeft aan het nationale milieubeleid en doet voorstellen hoe het beleid op de lange duur houdbaar is.

Bron: *Kamerstukken II 2005/06, 20 535, nr. 1 en 2*

Structuurvisie Zuiderzeelijn

Brief Minister van Verkeer en Waterstaat (13-4-2006) ter aanbieding van de Structuurvisie Zuiderzeelijn. De visie vormt een basis voor de discussie over het de noodzaak van de Zuiderzeelijn en ligt tot 1 juni ter inzage. In deze periode vindt inspraak en nader overleg met de regio's plaats.

Bron: *Kamerstukken II 2005/06, 27 658, nr. 22*

Bijdrage politiekosten bij publieksevenementen

784 De kosten van de inzet van politie voor de handhaving van de openbare orde bij commerciële publieksevenementen kunnen in de toekomst onder voorwaarden gedeeltelijk in rekening worden gebracht bij de organisator van het evenement. Dit blijkt uit een wetsvoorstel van 13 april 2006 dat tot doel heeft het meer in balans brengen van de publieke lasten die gepaard gaan met de inzet van politie bij bepaalde publieksevenementen ten opzichte van de baten die deze evenementen met zich brengen voor een beperkte groep particulieren. Het gaat daarbij om publieksevenementen waarbij een onevenredige inzet van politie noodzakelijk is gebleken en waarvan een of enkele private partijen een specifiek aan hen toerekenbaar profijt hebben. De kosten van de inzet van politie worden daarom, boven een drempel, voor de helft in rekening gebracht bij de organisator.

Aan dit wetsvoorstel ligt een aantal belangrijke uitgangspunten ten grondslag. Voorop staat dat de autonome beslissingsbevoegdheid over de inzet van politie te allen tijde in handen blijft van het bevoegd gezag. De burgemeester behoudt de vrijheid om een evenement uit oogpunt van openbare orde

Umberto Boccioni, Riot in the Galleria, 1910. Olie op canvas. Pinacoteca di Brera, Milaan

te verbieden of aan regels te binden, en om te beslissen over het aantal politieambtenaren dat benodigd is voor de handhaving van de openbare orde bij het evenement. Particulieren krijgen geen zeggenschap over de politie en kunnen politiezorg ook niet 'inkopen'; er komt geen 'paid police'. Het adagium 'wie betaalt, bepaalt' is dan ook niet aan de orde. Tegen deze achtergrond is in het wetsvoorstel gekozen om

bij algemene maatregel van bestuur de publieksevenementen aan te wijzen waarvoor een bijdrage in de politiekosten is verschuldigd. Daarnaast is sprake van een gebonden beslissing door de burgemeester en vaste bedragen voor het vaststellen van de hoogte van de bijdrage. Indien een evenement is aangewezen, volgt automatisch dat de organisator moet meebetalen aan de politiekosten. Voorts is landelijke eenheid bij het vragen van een bijdrage in de politiekosten van wezenlijk belang; voorkomen moet worden dat organisatoren 'shop-gedrag' vertonen en op zoek gaan naar gemeenten waar geen of een lagere bijdrage wordt gevraagd. Er wordt niet onderhandeld over inzet en prijs. Verder heeft het voorstel alleen betrekking op de vooraf ingeschatte kosten die worden gemaakt ter voorkoming van verstoring van de openbare orde en het in goede banen leiden van een evenement. Het is niet wenselijk dat organisatoren achteraf onverwachts de rekening krijgen gepresenteerd voor extra politieoptredens dat noodzakelijk bleek om de orde te handhaven tijdens een evenement. ■

Jeugdrechters moeten beter afstemmen

785 Jeugdrechters vinden dat een betere afstemming nodig is tussen justitiële jeugdbescherming en het jeugdstrafrecht. Jeugdrechters zijn lang niet altijd op de hoogte van beslissingen op andere rechtsgebieden in zaken waarin hetzelfde kind betrokken is. Dit blijkt uit het onderzoek 'De positionering van de jeugdrechter' dat in opdracht van de Raad voor de rechtspraak onder Nederlandse jeugdrechters is gehouden.

Met de wijziging van de ondertoezichtstellingswetgeving en het gewijzigde jeugdstrafrecht in 1995 verdween bij veel rechtbanken de organisatorische samenhang tussen civiele jeugdzaken en jeugdstrafzaken. Vaak worden jeugdstrafzaken nu in de strafsectoren behandeld en de

civiele jeugdzaken in familiesectoren of in jeugdunits binnen de civiele sector. Niet zelden is er weinig of geen contact tussen de jeugdrechters die strafzaken en zij die de civiele jeugdzaken behandelen.

De onderzoekers concluderen allereerst dat een betere samenwerking tussen jeugdrechters uit verschillende sectoren bewerkstelligd moet worden. Niet het rechtsgebied maar het belang van het kind moet bepalend zijn. Om beter te kunnen samenwerken dient volgens de onderzoekers in elk geval de uitwisseling van dossierinformatie goed geregeld te zijn. Aanbevolen wordt om een (elektronisch) minderjarigendossier voor intern gebruik te ontwikkelen met daarin alle relevante informatie. Welke informatie in een dergelijke

dossier moet worden opgenomen, wat de juridische mogelijkheden zijn en welke instantie het dossier gaat bijhouden, vormt onderwerp van nader onderzoek. Ook vinden de onderzoekers het wenselijk dat er landelijk geldende kennis- en vaardigheidseisen voor de functie van jeugdrechter worden opgesteld. Jeugdrechters moeten voldoende op de hoogte zijn van zowel het jeugdstrafrecht als het civiele jeugdrecht om kwalitatief goede beslissingen te kunnen nemen. ■

Het onderzoek is te lezen op www.njb.nl (abonnees), rubriek Actuele Documenten week 18.

Arbeidstijdenwet flexibeler en eenvoudiger

786 De Arbeidstijdenwet wordt vereenvoudigd. De gewijzigde Arbeidstijdenwet moet werkgevers en werknemers meer mogelijkheden bieden om over de arbeids- en rusttijden onderling afspraken te maken. De aparte regels voor overwerk verdwijnen. Het aantal regels rond nachtwerk wordt beperkt en werkgevers en werknemers moeten zelf afspraken maken over pauzes. Dit blijkt uit het bij de Tweede Kamer ingediende wetsvoorstel tot wijziging van de Arbeidstijdenwet in verband met vereenvoudiging van die wet.

Het wetsvoorstel beoogt de Arbeidstijdenwet te vereenvoudigen en transparanter te maken teneinde het vestigingsklimaat voor ondernemingen in ons land te versterken en zo de internationale concurrentiepositie van Nederland te verbeteren. Door het aantal wettelijke regels te verminderen kunnen ondernemers sneller en adequater inspelen op veranderende omstandigheden. Binnen de internationaalrechtelijke normen krijgen werkgevers en werknemers meer mogelijkheden om tot maatwerk en flexibele afspraken te komen binnen sectoren en ondernemingen.

De voorschriften ten aanzien van de pauze worden aanmerkelijk eenvoudiger. De

wettelijke regels blijven beperkt tot het voorschrift dat bij diensten van 5,5 uur of langer de arbeid moet worden onderbroken door een pauze van ten minste 30 minuten. Als de dienst langer dan 10 uur duurt, geldt een minimum van 45 minuten. De pauze kan worden opgesplitst in meerdere pauzes van elk ten minste 15 minuten. Bij collectieve regeling kan worden overeengekomen om de duur van de pauze te beperken.

Het wetsvoorstel schrijft een wekelijks onafgebroken rusttijd van minimaal 36 uur per 7 dagen hetzij 72 uur per 14 dagen voor die kan worden gesplitst in perioden van ieder ten minste 32 uur. Het beginsel dat op zondag geen arbeid wordt verricht alsmede het instemmingsrecht van de werknemer wanneer arbeid op zondag noodzakelijk is vanwege bedrijfsomstandigheden, blijft in het wetsvoorstel gehandhaafd. Ook de bepaling op grond waarvan er ten minste 13 vrije zondagen dienen te zijn in een periode van 52 weken blijft ongewijzigd. Wel is het mogelijk om hiervan bij collectieve regeling af te wijken.

In het wetsvoorstel vervalt het onderscheid tussen arbeidstijd en overwerk inclusief overwerk. De invulling van het begrip over-

werk is een zaak van partijen op CAO- of ondernemingsniveau. In het wetsvoorstel is nog slechts sprake van maxima voor de arbeidstijd. Een dienst mag niet langer zijn dan 12 uur, de wekelijkse arbeidstijd mag ten hoogste 60 uur bedragen en per 4 respectievelijk 16 weken bedraagt de gemiddelde arbeidstijd per week achtereenvolgens ten hoogste 55 uur en 48 uur. Bij collectieve regeling kan van deze norm worden afgeweken.

Ten opzichte van de huidige Arbeidstijdenwet worden de regels in het wetsvoorstel voor nachtwerk aanzienlijk verminderd en flexibeler. De definitie van het begrip nachtdienst is gewijzigd en is gedefinieerd als een dienst waarin de werknemer ten minste één uur tussen 00.00 uur en 06.00 uur arbeid verricht. In het wetsvoorstel wordt de maximum arbeidstijd per nachtdienst gesteld op 10 uur. De arbeidstijd voor werknemers die regelmatig werken in nachtdiensten mag gemiddeld maximaal 40 uur per week bedragen over een periode van 16 weken. Ook stelt het wetsvoorstel een grens aan het aantal nachtdiensten. Wel bestaat er nog een mogelijkheid om daarvan bij CAO af te wijken. ■

Commissie Advocatuur wil kernwaarden in Advocatenwet vastleggen

787 De kernwaarden van de advocatuur, te weten onafhankelijkheid, partijdigheid, integriteit, vertrouwelijkheid, deskundigheid en publieke verantwoordelijkheid voor de goede rechtsbedeling, dienen in de Advocatenwet te worden vastgelegd. Dit is een van de belangrijkste aanbevelingen die de Commissie Advocatuur doet in haar advies 'Een maatschappelijke Orde'. De voorzitter van de commissie, prof. mr. P.C.E. van Wijmen, heeft het rapport op 24 april 2006 aangeboden aan minister Donner van Justitie.

De aldus wettelijk gereuleerde advocaat behoudt, als het aan de Commissie ligt, zijn geheimhoudingsplicht en het daaraan verbonden verschoningsrecht en blijft tevens de exclusieve procesrechtshulpverlener in

civiele rechtszaken en strafzaken. Wel adviseert de Commissie om de Orde en de advocatuur te hervormen met behoud van de gezamenlijke noemer van de Advocatenwet en de gezamenlijke titel van advocaat. Voorts stelt zij voor een Regelgevende Raad voor de Advocatuur in te stellen met een meerderheid van onafhankelijke deskundigen, te benoemen door de Minister van Justitie. Het verplichte lidmaatschap van de advocaten van de Orde wordt gehandhaafd. Voor zover de regulering die het beroep betreft niet in de wet wordt vastgesteld, wordt zij aan de Regelgevende Raad toevertrouwd. In de Advocatenwet worden de criteria van het algemeen belang en de kernwaarden van de advocatuur vastgesteld, die als toetsingskader voor deze regelgeving dienen.

Handhaving van onafhankelijkheid en partijdigheid verdient voorts een hoge prioriteit. Waar een advocaat in een afhankelijke situatie werkzaam is, dient de wettelijk te waarborgen onafhankelijkheid door corrigerende regelgeving en/of verklaringen te worden verzekerd. De commissie is geen voorstander van het invoeren van 'no cure no pay' als percentagedeal. Bij wijze van experiment kan echter wel tijdelijk het 'no win no fee'-systeem worden ingevoerd dat een betere bescherming biedt van rechtszoekende en rechtsbedeling.

Voorts bepleit de Commissie invoering van baliebrede kwaliteitszorg. Daartoe dient de Regelgevende Raad een erkenningsbeleid van kwaliteitssystemen op te zetten, dat alle advocaten vervolgens verplicht toe-

Tekening: Pieter Welters

passen. De jaarlijkse resultaten daarvan worden gepubliceerd op een website die de Orde voor dat doel in stand houdt. Ook de prijsstelling van de advocaten wordt daarop gepubliceerd. Integriteit moet als verplicht bestanddeel worden opgenomen in de permanente opleiding, die minder vrijblijvend en zwaarder zal worden. De stage en beroepsopleiding moeten worden

afgesloten met een 'Bar Exam'. Tevens adviseert de Commissie dat alle advocaten zich aansluiten bij de Klachten- en Geschillenregeling Advocatuur. De begrotingsprocedure voor declaraties door de Raad van Toezicht moet worden afgeschaft. Er dient een Ombudsman Advocatuur te worden aangesteld die klachten kan inventariseren, onderzoek kan instellen,

informatie kan opvragen en kan doorverwijzen. Deze Ombudsman zal jaarlijks een openbaar rapport met zijn bevindingen uitbrengen aan de Orde. ■

Het rapport is te lezen op www.njb.nl (abonnees), rubriek Actuele Documenten week 18.

Managementtool voor opsporen van onterechte beloningsverschillen

788 *Medewerkers binnen een bedrijf hebben recht op gelijke beloning bij gelijkwaardig werk. Desondanks bestaat er nog steeds beloningsongelijkheid. Het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid heeft nu een managementtool ontwikkeld die de werkgever in staat moet stellen om onterechte beloningsverschillen tussen mannen en*

vrouwen, autochtonen en allochtonen, en voltijders en deeltijders op te sporen en te analyseren.

Met deze managementtool wil het ministerie organisaties bewustmaken van eventuele ongerechtvaardigde beloningsverschillen op grond van sekse, etniciteit en arbeidsduur. De tool kan worden ingezet voor zowel specifieke, individuele als

algemene, organisatiebrede analyses. Als uit de analyse blijkt dat er een 'vermoeden van onderscheid' is, is er mogelijk sprake van beloningsdiscriminatie en kan de werkgever passende maatregelen nemen. De managementtool kan gedownload worden via de website van het ministerie: www.szw.nl. ■

Wilt u dat uw (juridische) proefschrift of dat van iemand die u kent besproken wordt in deze rubriek dan kunt u uw proefschrift sturen naar het redactie bureau (zie colofon).

BENOEMING

Prof. mr. dr. L.C.A. Verstappen is benoemd tot decaan bij de faculteit der Rechtsgeleerdheid van de Rijksuniversiteit Groningen voor een periode van drie jaar. De benoeming gaat in per 1 september van dit jaar. ■

L.C.A. Verstappen

ORATIE

Op woensdag 10 mei 2006 houdt prof. dr. A.A. An-Na'im, bezetter van de G.J. Wiarda Wisselleerstoel voor het academisch jaar 2005-2006, zijn inaugurele rede.

De leeropdracht van professor An-Na'im luidt: 'Human Rights and the Islam'. De titel van zijn oratie is 'Global Citizenship and Human Rights: from Muslims in Europe tot European Muslims'.

Professor An-Na'im is de zesde bezetter van de wisselleerstoel.

Tijd: 16.15-17.00 uur

Plaats: Academiegebouw, Domplein 29, Utrecht. ■

LEIDSE IE ALUMNI GEZOCHT

De sectie intellectuele eigendom van de afdeling ondernemingsrecht van het departement civiel recht van de faculteit der rechtsgeleerdheid van de Universiteit Leiden zoekt alle 'Leidse IE alumni'. Leidse IE alumni zijn personen die in Leiden rechten gestudeerd hebben en die werkzaam zijn, of geruime tijd werkzaam zijn geweest, op het gebied van de intellectuele eigendom. Het ligt in de bedoeling te komen tot een 'Leidse IE alumni almanak' ten behoeve van (eventuele) onderlinge informatie-uitwisseling, (student-)stage-adressen, scriptie-begeleiding, gast-colleges, nascholing, borrels en andere nuttige activiteiten. Het wordt zeer op prijs gesteld als 'Leidse IE alumni' (die hierover nog niet per e-mail benaderd zijn) zich per e-mail bekend maken aan: d.j.g.visser@law.leidenuniv.nl. Voorzover zij niet over e-mail beschikken kunnen zij zich ook per post melden bij prof. mr. D.J.G. Visser, Faculteit der Rechtsgeleerdheid, Universiteit Leiden,

Steenhuur 25, kamer C 222 Postbus 9520, 2300 RA Leiden. ■

PROMOTIES

Tussen rechter Salomo en God Sira

Interculturele beslissingen en het hoogste belang van het kind.

In het Zuid-Amerikaanse Colombia is bij de grondwetsherziening van 1991 voor het eerst uitdrukkelijk erkend dat de Colombiaanse samenleving een grote verscheidenheid aan culturen en etnische gemeenschappen kent. In dit verband zijn aan de vele inheemse volken van Colombia officieel speciale rechten toegekend, zoals het recht op zelfbestuur en op eigen rechtspraak. Deze zogenaamde collectieve rechten verschillen sterk van de gebruikelijke rechten van individuen en leiden er toe dat de inheemse bevolking anders moet worden behandeld dan andere Colombianen. Officiële gezagsdragers zijn nu grondwettelijk verplicht hun werk zo te doen dat de inheemse instellingen en hun cultuur gerespecteerd worden en er ook in de sferen van recht en staatsgezag een waarlijk pluriforme samenleving ontstaat. De kernvraag is, hoe een dergelijke multiculturele samenleving functioneert. Een van de gevoelige punten is dat er nu niet meer van een homogene natie en homogene cultuur mag worden uitgegaan, en dat er rekening moet worden gehouden met heel andere opvattingen over de mens en zijn relatie tot de natuur en zijn samenleving. Ook met andere opvattingen over recht en recht doen. In deze studie wordt gekeken naar deze verschillen in concepties hoe men in een samenleving kinderen en jeugdigen ziet, welke belangen men aan het kind toeschrijft, wat men als verwaarlozing van of gevaar voor het kind opvat en welke maatregelen geboden zijn. Nagegaan wordt hoe de organen van de Colombiaanse kinderbescherming en de rechterlijke instanties inheemse kinderen behandelen die in zulk soort problemen zijn gekomen. Het betreft drie uitgebreide casus afkomstig uit drie verschillende gebieden en van drie uiteenlopende volken. Telkens wordt geanalyseerd of de officiële bestuurlijke instanties hun normen en werkwijzen spiegelen aan die van de betreffende inheemse gezagsdragers en of zij daarbij rekening houden met het recht van deze volken op respect voor de eigen opvattingen en aanpak.

Omdat er in elk van de drie zaken verschil-

lende opvattingen, beginselen en procedures van kinderbescherming tegen elkaar in werken kunnen we dit onderzoek een studie van rechtspluralisme noemen. Dit rechtspluralisme heeft in Colombia een officiële status gekregen sinds de grondwet van 1991 het inheemse recht als bron van recht erkent en er aan inheemse autoriteiten openbaar gezag is verleend. Rechtspluralisme is vaak (rechts)antropologisch en juridisch onderzocht, onder burgers, bij de rechtspleging, in de politiek. Maar in deze studie naar de feitelijke gang van zaken in de kinderbescherming wordt voor het eerst gekeken hoe rechtspluralisme doorwerkt in het openbaar bestuur.

Op vrijdag 13 januari 2006 promoveerde *Esther Sánchez de Guzmán* aan de Universiteit van Amsterdam op dit proefschrift. Meer informatie is te verkrijgen via A.J.Hoekema@uva.nl. Het proefschrift is – in het spaans – als pdf te downloaden op www.uva.nl. ■

Jonge zedendelinquenten uitgelicht

Tot nu toe waren er te weinig gegevens over jeugdige zedendelinquenten om te kunnen spreken van verschillende subgroepen, wat een effectieve aanpak en behandeling van zedendelinquenten belemmert. *Jan Hendriks* onderzocht een groep van 449 jeugdige zedendelinquenten (waaronder tien meisjes) en identificeerde de subgroepen en hun karakteristieken wél. Hij promoveerde op 23 maart 2006 aan de VU in Amsterdam op zijn onderzoek getiteld 'Jeugdige zedendelinquenten. Een studie naar subtypen en recidive'. Promotor was *mw. prof. dr. C.C.J.H. Bijleveld*.

Hendriks doet in zijn proefschrift uitspraak over drie vermoedens rond jeugddelinquenten. Allereerst bevestigt de promovendus dat subgroepering noodzakelijk is omdat dé jeugdige delinquent nu eenmaal niet bestaat. Hendriks' verdeling in enerzijds solodaders (onder te verdelen in kind- en leeftijdgenootmisbruikers) en anderzijds groepsdaders, brengt een duidelijk onderscheid naar voren tussen de subgroepen: de achtergrondkenmerken en andere delictkenmerken zijn verschillend. Ook verschillen solodaders en groepsdaders in de kans op een herhaling van zedendelicten (recidive) en algemene recidive.

Daarnaast zijn onder leeftijdgenootmisbruikers en groepsdaders vooral generalistische daders te vinden, terwijl kindmisbruikers eerder specialistische daders zijn.

De tweede stelling die Hendriks onderzocht, is dat voor de diverse subgroepen verschillende risicofactoren zouden bestaan die recidive beïnvloeden. Voor kind- en leeftijdgenootmisbruikers waren telkens andere clusters van factoren aanwijsbaar die samenhangen met zedenrecidive; voor groepsdaders is geen aantoonbare samenhang gevonden tussen risicofactoren en zedenrecidive.

Hendriks heeft zich ten slotte ook gebogen over de behandeling van jeugdige zedendelinquenten, namelijk of die voor alle subtypen verband houdt met een afname van recidiverisico. Het identificeren van subgroepen en de daarbijbehorende risicofactoren zou dan kunnen leiden tot een meer toegespitst behandelaanbod. Een verminderd risico op zowel zeden-, gewelds- en algemene delicten blijkt inderdaad samen te hangen met behandeling wanneer die door de voormalige behandelaars positief was beoordeeld. De aangewezen risicofactoren kunnen bijdragen aan behandeling op maat voor respectievelijk solo- en groepsdaders.

J. Hendriks

Utrecht: Forum Educatief 2006, 149 p., € 20,00, ISBN 9080965737 ■

Goederen met negatieve waarde

Goederen met negatieve waarde geven aanleiding tot verschillende vermogensrechtelijke problemen. Onduidelijk is bijvoorbeeld of de eigenaar van een perceel met ernstig vervuilde grond afstand kan doen van zijn eigendomsrecht. Faillissementscuratoren worden met enige regelmaat geconfronteerd met de vraag of zij belast zijn met de zorg voor tot de boedel behorende afvalstoffen. Ook in de jurisprudentie van de Hoge Raad over de zogenaamde 'verwijderingsleer' lijken goederen met negatieve waarde een centrale rol te spelen.

In dit proefschrift waarop *Albert Smelt* op

6 april van dit jaar promoveerde bij prof. mr. F.M.J. Verstijlen in Groningen wordt gepoogd de verschillende vermogensrechtelijke problemen ten aanzien van goederen met een negatieve waarde tot een oplossing te brengen. De vraag die hierbij centraal staat, is hoe goederen met een negatieve waarde ingepast kunnen worden in het systeem van het Nederlandse vermogensrecht. Het besprokene is overigens niet alleen van belang voor situaties waarin sprake is van een goed met een negatieve waarde. Onderwerpen van algemene aard die uitgebreid aan de orde komen, zijn onder meer het onrechtmatige-daadsrecht en het stelsel van de Faillissementswet.

A.A.J. Smelt

Goederen met negatieve waarde in het Nederlandse vermogensrecht, Deventer: Kluwer 2006, 220 p., € 49,00, (deel 139 in de serie Recht en praktijk), ISBN 901303375 ■

790

AGENDA

RECHT EN WAARHEID IN DEZE WERELD

Minister van Justitie Mr. J. P. H. Donner spreekt op **maandag 15 mei** aan de Radboud Universiteit Nijmegen de eerste Robert Regoutlezing uit. Onderwerp van deze lezing is: het vestigen van recht en waarheid in deze wereld, en in het bijzonder hoe academici kunnen bijdragen aan het realiseren van dit doel.

Plaats: Aula Radboud Universiteit Nijmegen, Comeniuslaan 2, Nijmegen

Tijd: Aanvang 20.00 uur, zaal open vanaf 19.30.

Inlichtingen en aanmelding: De toegang is vrij. ■

STUDIEMIDDAG OPENBAARHEID VAN RECHTSPRAAK

Op **vrijdag 19 mei 2006** houdt de Vereniging voor Media- en Communicatierecht (VMC) in de Rechtbank Amsterdam een openbare studiemiddag over het rapport OPENBAARHEID VAN RECHTSPRAAK van de Commissie De Meij. Het rapport wordt gepubliceerd als bijlage bij Mediaforum 2006 nummer 4 (april-nummer), waarin

ook een reactie van mr. W.F. Korthals Altes is opgenomen. Het rapport is ook te vinden op www.mediaforum.nl.

Artikel 121 Grondwet schrijft voor dat vonnissen in het openbaar worden uitgesproken, maar in de praktijk is dit voorschrift vergaand uitgehold en in de jurisprudentie is dat onder bepaalde voorwaarden geaccepteerd. Dit geldt ook voor de overeenkomstige bepaling in artikel 6 EVRM.

Sinds 9 december 1999 biedt de internet-site www.rechtspraak.nl vrije toegang tot een groot aantal rechterlijke uitspraken, maar dit is toch slechts een zeer klein percentage van alle uitspraken en ook de selectie hiervan is betrekkelijk willekeurig. De publicatie van uitspraken in de juridische tijdschriften omvat eveneens slechts een klein gedeelte van alle vonnissen. In het Wetboek van Burgerlijke rechtsvordering en in het Wetboek van Strafvordering zijn recent gewijzigde bepalingen opgenomen die burgers recht op inzage van vonnissen verlenen, maar daarin gelden beperkingen en de mogelijkheid van anonimisering. Ook bij de website rechtspraak.nl vindt anonimisering van de persoonsgegevens van betrokken natuurlijke personen plaats. De

grondslag hiervoor vindt men onder meer in de Wet bescherming persoonsgegevens die weer berust op het privacyartikel in de Grondwet. De anonimisering van vonnissen vergt echter veel tijd en brengt hoge kosten mee.

Publicatie van vonnissen op internet biedt evenwel een goede mogelijkheid om het bestaande openbaarheidsmanco op te heffen. De studiecommissie komt met een voorstel om in principe alle rechterlijke uitspraken via internet voor iedereen toegankelijk te maken en daarbij anonimisering tot uitzonderingsgevallen te beperken. Hiervoor wordt aansluiting gezocht bij de toegangsregels die gelden voor de uitspraken van het Europese Hof voor de rechten van de mens.

Plaats: Dedel-zaal, Rechtbank Amsterdam Gebouw Parnas, Parnassusweg 220, 1076 AV Amsterdam

Tijd: 13.00 uur

Inlichtingen en aanmelding: De studiemiddag is gratis toegankelijk, ook voor niet-leden van de VMC. Voor verdere informatie: Prof. mr. J.J. Kabel, Instituut voor Informatierecht, tel. 020-52 53406 en Mr. C. van Boxtel, secretaris van de VMC, tel. 0418-

664111 email: c.vanboxtel@wanadoo.nl. ■

BETWEEN TEXT AND CONTEXT. HERMENEUTICS, SCRIPTURAL POLITICS AND HUMAN RIGHTS

Op **zaterdag 20 mei a.s** vindt in het kader van het lustrumjaar van de Univeriteit Utrecht (UU) de publieksconferentie 'Between Text and Context. Hermeneutics, Scriptural Politics and Human Rights' plaats. Dit openbaar debat over de knelpunten tussen mensenrechten en religieuze teksten wordt georganiseerd door het Studie- en Informatiecentrum Mensenrechten (SIM) in samenwerking met het Departement Godgeleerdheid.

Plaats: Aula, Academiegebouw, Domplein 29

Tijd: 10.00 uur – 17.00 uur

Inlichtingen en aanmelding: Meer informatie op de lustrumwebsite van UU: www.uu.nl. ■

SYMPOSIUM AANSPRAKELIJKHEID WEGBEHEERDERS BIJ EENZIJDIGE ONGEVALLEN

Donderdag 1 juni 2006 houdt de Wetenschapswinkel Rechten van de Universiteit Utrecht (Wewir) samen met het Fietsberaad een themamiddag over de aansprakelijkheid van wegbeheerders bij eenzijdige verkeersongevallen. Wegbeheerders en diens verzekeraars passen de aansprakelijkheidsregelgeving niet altijd op de juiste wijze toe. Dit blijkt uit een onderzoek van de Wewir naar de aansprakelijkheid van wegbeheerders, de aanleiding voor dit symposium. Dit onderzoek is verricht in opdracht van de Fietsersbond. Tijdens het eerste deel van deze middag worden de resultaten uit het onderzoeksrapport en de daaruit voortvloeiende aanbevelingen gepresenteerd. Vervolgens neemt de praktijk, een verzekeraar en een letselschadeadvocaat, het woord. Het tweede deel van deze middag is gewijd aan de vraag hoe gemeenten schadevergoedings-aanvragen anders kunnen behandelen.

Plaats, tijd, inlichtingen en aanmelding: De deelname aan deze studiemiddag is gratis,

aanmelding is echter verplicht. Voor meer informatie ga naar www.law.uu.nl/wwr/, onder het kopje Nieuws en Agenda. ■

SYMPOSIUM EFFECTIEVE IMPLEMENTATIE VAN EUROPESE RICHTLIJNEN IN NEDERLAND

Op **donderdag 8 juni** wordt door het Asser Instituut een symposium gehouden over de effectieve implementatie van Europese richtlijnen in Nederland.

Plaats: T.M.C. Asser Instituut R.J. Schimelpennicklaan 20-22 Den Haag

Tijd: 12.30 uur

Inlichtingen en aanmelding: De deelnemersprijs bedraagt € 150. Er zijn slechts 50 plaatsen beschikbaar. Inschrijving geschiedt op basis van registratie. Er is een speciaal studententarief van € 50 voor maximaal 8 studenten. Acceptatie deelname op volgorde van aanmelding met overlegging kopie van geldige collegekaart. Voor alle deelnemerscategorieën is de prijs inclusief reader, koffie, thee en afsluitende borrel. Meer informatie bij het Congresbureau van het T.M.C. Asser Instituut, mw. drs. Lyske de Vries, Conference Manager, telefoon: +31 703420310 of per e-mail: conferencemanager@asser.nl. ■

LEVENSBEEÏNDIGING VAN PASGEBOREN BABY'S EN LATE ZWANGERSCHAPSABBREKING

Het Nederlands Artsenverbond en Juristenvereniging Pro Vita houden op **zaterdag 10 juni 2006** een symposium over dit sterk in de belangstelling staand onderwerp.

Artsen willen meer duidelijkheid over de strafrechtelijke beoordeling van levensbeëindiging bij pasgeborenen en late zwangerschapsafbreking, schrijft het kabinet in een brief aan de Tweede Kamer. Het zogenaamde 'Gronings protocol' haalde regelmatig het nieuws. Dit protocol diende als voorbeeld voor het 'Protocol actieve levensbeëindiging bij ernstig zieke pasgeborenen', dat in juli 2005 door de artsorganisatie KNMG als landelijke richtlijn is aanvaard. De Nederlandse Vereniging voor Kindergeneeskunde wil een vergelijkbare regeling invoeren voor gevallen van late

zwangerschapsafbreking, oftewel het afbreken van zwangerschap na 24 weken. De staatssecretaris van VWS en de minister van Justitie willen de artsen tegemoet komen door een toetsingsprocedure voor te stellen voor zowel levensbeëindiging bij ernstig lijdende pasgeborenen als voor late zwangerschapsafbreking. Deze vormen van levensbeëindiging blijven strafbaar, maar er wordt een commissie in het leven geroepen die het Openbaar Ministerie in concrete zaken voorziet van een deskundigenoordeel (zowel juridisch, medisch als ethisch). Het gaat om een toetsing achteraf van de genomen medische beslissing. Ook worden zorgvuldigheidsnormen verwoordt en een meldingsformulier ontwikkeld met een processtappenplan voor de arts op basis van eerder verschenen werk van de beroepsgroep.

Op het symposium zullen hoogleraar gezondheidsrecht Hubben en kinderneurochirurg de Jong toelichten wat de regelingen precies inhouden en deze kritisch onder de loep nemen. De dagelijkse neonatologische medische praktijk zal aan de hand van casuïstiek worden besproken.

Plaats: vergadercentrum Hoog Brabant (Hoog Catharijne) – Utrecht

Tijd: 09.30 uur

Inlichtingen en aanmelding: De toegang is gratis. ■

THE RHETORIC OF SINCERITY

Op **woensdag 28, donderdag 29 en vrijdag 30 juni** houdt het Meijers-instituut uit Leiden samen met samen met Pallas (instituut voor kunsthistorische en letterkundige studies) en de UvA een congres met de titel 'The Rethoric of sincerity' met bijdragen onder meer van Hans Nieuwenhuis

Plaats: Leiden, Kamerlingh Onnes gebouw (Steenhuur 25 Leiden)

Inlichtingen en aanmelding: Toegang is gratis, registratie vereist. Meer informatie en registratie bij Vincent Meelberg (v.meelberg@let.leidenuniv.nl). Op www.pallas.leidenuniv.nl vindt u het volledige programma. ■

9 maart-22 juni	Sharia en nationaal recht in de moslimwereld (NJB 2006/10/p. 625)
4 mei	4-mei-lezing Universiteit Utrecht (NJB 2006/17/p. 981)
9 mei	Jaarvergadering Vereniging voor Burgerlijk Recht (NJB 2006/12/p. 736)
11 mei	WODC/NIDI-congres (NJB 2006/2/p. 130)
11 mei	Haags Juridisch Genootschap (NJB 2006/17/p. 981)
12 mei	VAR-jaarvergadering 2006 (NJB 2005/44/p. 2356)
15 mei	Symposium 'Vrijheid van godsdienst, publiek of privé?' (NJB 2006/17/p. 981)
15 mei	Robert Regoutlezing door minister Donner (NJB 2006/18/p. 1035)
15 en 16 mei	European Energy Law seminar (NJB 2006/16 p. 928)
16-20 mei	Congres 'International Society for Military Law and the Law of War' (NJB 2006/12/p. 736)
16 mei	FJR-studiemiddag (NJB 2006/15/p. 883)
17 mei	Seminar internationale rechten van vluchtelingen (NJB 2006/13/p. 784)
17 mei	Symposium Genetica voor niet-genetici (NJB 2006/13/p. 785)
19 mei	Studiemiddag openbaarheid van rechtspraak (NJB 2006/18/p. 1035)
19 mei	Vereniging Corporate Litigation (NJB 2006/11/p. 684)
19 mei	Vereniging voor Auteursrecht (NJB 2006/16/p. 929)
19 mei	Nederlandse Vereniging voor Procesrecht (NJB 2006/13/p. 785)
19 mei	Symposium Bregstein Stichting (NJB 2006/16 p. 928)
20 mei	Between Text and Context (NJB 2006/18/p. 1035)
31 mei en 1 juni	Congres European Association of Legislation (NJB 2006/17/p. 981)
1 juni	Symposium aansprakelijkheid wegbeheerders bij eenzijdige ongevallen (NJB 2006/18 p. 1036)
8 juni	Symposium Effectieve Implementatie van Europese Richtlijnen in Nederland (NJB 2006/18 p. 1036)
8 juni	Lustrumcongres European Integration and the Law (NJB 2006/12/p. 785)
9 en 10 juni	The possibility of intercultural law (NJB 2006/13/p. 785)
10 juni	Symposium Levensbeëindiging van pasgeboren baby's (NJB 2006/18 p. 1036)
12 juni	Gilhuis-Lezing (NJB 2006/17/p. 981)
15-17 juni	The European Arrest Warrant-The Reality of a Vision (NJB 2006/13/p. 785)
28, 29 en 30 juni	The Rhetoric of Sincerity (NJB 2006/18 p. 1036)
5 juli	OO&R-congres De nieuwe Wet Marktmissbruik (NJB 2006/17/p. 981)
10-15 juli	IViR International Copyright Law Summer Course (NJB 2006/13/p. 786)
17 juli	De Brauw Summercourse (NJB 2006/17/p. 982)
29 september	Studiemiddag psychopathologie en persoonlijke ervaring (NJB 2006/17/p. 982)

Een uitgebreide versie van de agenda is na te lezen op: www.njb.nl

NJB-vacatureoverzicht

Banen voor juristen

Een overzicht van juridische vacatures die de afgelopen week in vakbladen en landelijke kranten werden aangetroffen. Voor volledigheid kan niet worden ingestaan.

Dinsdags al op internet: zie 'vacatures' op www.njb.nl

(aankomend) jurist

Gemeente Heusden, Heusden
Binnenlands Bestuur 28-4-2006

(plv.) leden commissie bezwaarschriften rechtspositie

Gemeente Den Helder, Den Helder
Binnenlands Bestuur 28-4-2006

Advocaat-medewerker

Pels Rijcken & Droogleevers Fortuijn,
Den Haag
Nederlands Juristenblad 28-4-2006

Advocaat-medewerker/ advocaat-stagiair intellectuele eigendom m/v

Kennedy Van der Laan, Nederland
NRC Handelsblad 29-4-2006

Advocaat-stagiaires

Pels Rijcken & Droogleevers Fortuijn,
Den Haag
Nederlands Juristenblad 28-4-2006

Bedrijfsjurist

McGregor Fashion Group, Driebergen-
Rijsenburg
Intermediair 28-4-2006

Beginnend kandidaat-notaris

Pels Rijcken & Droogleevers Fortuijn,
Den Haag
Nederlands Juristenblad 28-4-2006

Bestuurlijk juridisch adviseur

Provincie Zuid-Holland, Den Haag
Nederlands Juristenblad 28-4-2006

ervaren jurist (m/v)

Kroes & Partners Gerechtsdeurwaarders
en Incasso, Meppel
Zwolse Courant 29-4-2006

kandidaat-notaris

Mr. K.M. Rientjes, Sneek
Leeuwarder Courant 29-4-2006

notaris klerk

Mr. K.M. Rientjes, Sneek
Leeuwarder Courant 29-4-2006

International business lawyer

Getronics, Amsterdam
NRC Handelsblad 29-4-2006

Juridisch medewerker

Regionale Milieudienst West-Brabant,
Roosendaal
BN/De Stem 29-4-2006

Juridisch medewerker

Ministerie van LNV, Dienst Landelijk
Gebied, Utrecht
Nederlands Juristenblad 28-4-2006

Juridisch-bestuurlijk medewerkers (2)

Het Rijk, Den Haag
Intermediair 28-4-2006

Juridisch-bestuurlijk medewerkers (2)

Ministerie van SZW, Directie
Wetgeving, Bestuurlijke en Juridische
Aangelegenheden, Den Haag
Nederlands Juristenblad 28-4-2006

Jurist

Provincie Zuid-Holland, Zuid-Holland
Nederlands Juristenblad 28-4-2006

Jurist

Provincie Zuid-Holland, Zuid-Holland
Binnenlands Bestuur 28-4-2006

Jurist

Luchtverkeersleiding Nederland,
Schiphol-Oost
Nederlands Juristenblad 28-4-2006

Jurist financiële markten & toezicht

SNS Reaal, Utrecht
NRC Handelsblad 29-4-2006

Jurist fusies en overnames

SNS Reaal, Utrecht
NRC Handelsblad 29-4-2006

Jurist m/v

Witlox VCS, Breda
BN/De Stem 29-4-2006

Jurist m/v

Witlox VCS, Breda
BN/De Stem 29-4-2006

Jurist wvg/wmo

Schulinc, Reuver
Brabants Dagblad 29-4-2006

Jurist wwb

Schulinc, Reuver
Brabants Dagblad 29-4-2006

Kandidaat-notaris corporate & transactions

CMS Derks Star Busmann, Utrecht
NRC Handelsblad 29-4-2006

Kandidaat-notaris ondernemings- en registergoederenpraktijk

Ploum Lodder Princen, Rotterdam
NRC Handelsblad 29-4-2006

Legal counsel

Fortis, Rotterdam
NRC Handelsblad 29-4-2006

Senior bedrijfsjurist

PaySquare, Driebergen
Utrechts Nieuwsblad, Amersfoortse
Courant 29-4-2006

Subsidiadviseur, tevens belast met juridische taken

Stichting Fonds PGO, Haarlem
de Volkskrant 29-4-2006

Support lawyer

Pels Rijcken & Droogleevers Fortuijn,
Den Haag
Nederlands Juristenblad 28-4-2006